

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

სპეკალი

რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი

№ 3

2011

ISSN – 1987-8583

ვახტანგ ლიჩელი

კულტურული და საგაჭრო ურთიერთობები ცენტრალურ ამიერკავკასიაში (გრაკლიანი გორა)

გრაკლიანი გორის ნამოსახლარი და სამაროვანი მდებარეობს ცენტრალურ ამიერკავკასიაში, საქართველოში, კასპის რაიონის სოფ. იგოეთისა და სამთავისის ტერიტორიაზე, მდ. ლეხურას მარჯვენა ნაპირზე წამომართულ გორაზე, უშუალოდ თბილისი-სენაკი-ლესელიძის გზატკეცილთან. მას გაბატონებული მდგომარეობა უკავია და მოქცეულია ორ პატარა მდინარეს - ლეხურასა და თორთლას - შორის (ტაბ. 1). გზატკეცილის გაფართოებასთან დაკავშირებით 2008 წელს ბორცვის სამხრეთ ფერდობზე ჩატარდა გადარჩენითი არქეოლოგიური გათხრები, რომელსაც უაღრესად საინტერესო შედეგი მოჰყვა. კერძოდ, გამოვლენილია როგორც მრავალფენიანი ნამოსახლარი, ისე სხვადასხვა პერიოდის სამარხები. ქვედა ტერასა, რომელზეც აღნიშნული ძეგლები აღმოჩნდა, ზღვის დონიდან, საშუალოდ, 680 მეტრზეა განლაგებული, თუმცა ზედა გაუთხრელი ტერასები და გორის ზედაპირი, გაშლილი ადგილი, უფრო მაღლაა და, დაახლოებით, 720-723 მეტრის ფარგლებში მდებარეობს.

ნამოსახლარისა და სამაროვნის ტერიტორიაზე მიკვლეული ძეგლები სხვადასხვა პერიოდს განეკუთვნება. ამჟამად არსებული მასალა იძლევა ქვემოთ მოყვანილ სტრატეგრაფიულ სურათს, რომელიც ახალი აღმოჩენების შესაბამისად შეიძლება კიდევ უფრო დაზუსტდეს.

1. პალეოლითი

ეს ხანა იდენტიფიცირებულია პროფ. გ. გრიგოლიას მიერ და წარმოდგენილია ქვარგავალებზე დამზადებული დიდი რაოდენობის იარაღით.

2. ენეოლითი

ამ ხანას განეკუთვნება, ძირითადად, ქვის იარაღი - ხელცული, კაჟის შუბისპირი, კაჟის ლამელაზე დამზადებული ნამგლის ჩასართები, ძვლის სახვრეტები. აღმოჩენილია ცუდად განლექილი, მსხვილმინარევებიანი, რუხკეციანი კერამიკის რამდენიმე ფრაგმენტი, რომელშიც ნათლად ჩანს ნამჯის მინარევები, რის გამოც შესაძლოა, ისინიც ენეოლითური ხანით განისაზღვროს.

3. ადრე ბრინჯაოს ხანა

გრაკლიანი გორის სამხრეთი ფერდობის დასავლეთ ნაწილში გამოვლენილია სხვადასხვა პერიოდის სამარხები. მათ შორის უძველესია ადრე ბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხი.

4. გვიანი ბრინჯაოს/ადრერკინის ხანა

ეს ეპოქა ძეგლზე გაცილებით უკეთაა წარმოდგენილი. იგი დადასტურებულია როგორც ნამოსახლარზე, ისე სამაროვანზე. ქრონოლოგიურად ესაა პერიოდი ძვ.წ. XIII საუკუნიდან ვიდრე ძვ.წ. 900 წლამდე (ტაბ. 6) .

5. განვითარებული რკინის ხანა (ძვ.წ. VIII-VII სს.)

დადასტურებულია ამ ხანის როგორც საკულტო და საცხოვრებელი ნაგებობები, ისე სამარხები.

6. ძვ.წ. VI ს.

ამ ხანას განეკუთვნება ერთი საცხოვრებელი სახლი და ერთი საკურთხეველი (თაღიანი).

7. ძვ.წ. V-IV სს.

ამ ხანას განეკუთვნება "დასავლეთი ტაძარი" და ქვედა ტერასაზე მხოლოდ ნაწილობრივ შემორჩენილი შენობები.

8. ძვ.წ. IV-III სს.

წარმოდგენილია მრავალრიცხოვანი სამარხებით.

9. ძვ.წ. III-II სს.

დადასტურებულია ამ ხანის ე.წ. სამადლოს ტიპის კერამიკა.

10. ძვ.წ. II-I სს.

ამ ხანაში გრაკლიან გორაზე ადამიანის აქტივობის დასასრული დასტურდება. შემორჩენილია ზედა ტაძრის, შესაძლოა, სასიმაგრო კედლისა და სამარხების ნაშთები.

ცალკეული არქიტექტურული ძეგლებისა და სამარხეული ინვენტარის განხილვა

1. ძვ.წ. 1100 - 900 წლებს განეკუთვნება მონუმენტური საკურთხეველი. იგი აღმოჩნდა ნამოსახლარის აღმოსავლეთ სექტორში. შენობიდან, რომელშიც იგი იყო გამართული, გადარჩენილი იყო მხოლოდ ჩრდილოეთი კედლის ნაწილი. შენობა ჯარგვალური ტიპისა იყო - შემორჩენილია ერთმანეთზე მჭიდროდ, ჰორიზონტალურად დალაგებული მასიური ხის ძელების ანაბეჭდები, რომელთა კედლები შიგნიდან და გარედან თიხის სქელი მასით იყო შელესილი. ასევე, თიხის ფენით საგულდაგულოდ იყო მოტკეპნილი იატაკი, რომლის ქვეშ დადასტურდა თიხისა და ხრეშისაგან შემზადებული სუბსტრუქცია. საყურადღებოა, რომ სხვა შენობებში იატაკის ასეთი დამუშავება არ გვხვდება. საკურთხეველი წარმოადგენს ე.წ. "ხოვლეს ტიპის" მონუმენტური ღუმელის იმიტაციას. რიგითი ღუმელებისაგან მას განასხვავებს არა მხოლოდ ზომები, არამედ დეკორატიული ელემენტებიც. პირველ რიგში, ეს არის საკურთხეველის აღმოსავლეთი და დასავლეთი კუთხეების შემკობა ნახევართალებით, რაც სრულიად უცხოა ჩვეულებრივი ღუმელებისათვის. ამასთან, საკურთხეველს სამხრეთი მხრიდან იატაკის დონიდან 10 სმ-ის სიმაღლეზე გასდევს 5 სმ-ის სისქის რელიეფური სარტყელი. ეს ორი ელემენტი განასხვავებს ამ საკურთხეველს ჩვეულებრივი ღუმელისაგან. თუმცა, აღმოსავლეთიდან მას სანაცრე ორმო ჰქონდა მიდგმული, რომელსაც, თავის მხრივ, ჩრდილოეთი კედლის გასწვრივ გამართული ბაქანი უერთდებოდა. ეს იყო შეწირულობების დასალაგებლად განკუთვნილი პლატფორმა. მასზე ეწყო სხვადასხვა ზომის ღია ფერის კეციანი ჭურჭელი, რომლის კეცი ცუდადაა განლექილი, უხეშად არის დამუშავებული. უმტესობა ამ კერამიკისა მხრის არეში შემკულია ირიბი ნაჭდევებით, რომლებიც რიგ შემთხვევაში თევზიფხურ ორნამენტს ქმნის. ასეთი კერამიკა უცხოა ძვ.წ. II ათასწლეულის მიწურულისთვის. საყურადღებოა, რომ ამ შეწირულ ფორმებს შორის აღმოჩნდა ცილინდრულტანიანი ყავისფერკეციანი პირმოყრილი ჭურჭელი, რომელსაც ორი მცირე ზომის ჰორიზონტალური ყური აქვს. ეს ფორმაც უცხოა ამ ხანისათვის. კომპლექსის თარიღს იძლევა ცალყურა კოჭობი, რომლის ანალოგიები ქართლშია ცნობილი. კერძოდ, ასეთი ფორმები ძვ.წ. 1100-900 წლებით დათარიღებულ ძეგლებზე გვხვდება (მაგ., სამთავროს # 51 სამარხი, ზემო ავჭალის სამარხი) [ფიცხელაური, 1973: 65-68]. საკურთხეველი შენობის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში იყო გამართული. მისი სწორედ ამ ადგილზე - კუთხეში - გამართვა სტანდარტული ჩანს პურის საცხობი ღუმელებისათვის. შესადარებლად შეგვიძლია მოვიხმოთ თრელიგორების [აბრამიშვილი, 1978: 12], ნარეკვავის [ნიკოლაიშვილი... 2007: 6-28], სამთავროსა და ხოვლე გორაზე გათხრილ სახლებში მიკვლეული ღუმელები, ისევე

როგორც ღუმელები შედარებით მოგვიანო ხანის უფლისციხე - ბამბების ნამოსახლარიდან, ე. წ. მედაბურის სახლიდან [ხუნდაძე, 1979:50-56].

2. თალიანი საკურთხეველი ღია ტიპის ნაგებობაა, რომლის ძირითადი კონსტრუქციული ნაწილი კედელია. იგი წარმოადგენს თიხით შელესილ ვერტიკალურად ჩადგმულ ძელებს. ეს კედელი E W მიმართულებისაა. კედლის სამხრეთ მხარეს ამოყვანილია თიხისავე თალები. საკურთხეველი ძლიერ არის დაზიანებული და ამის გამო მისი სრული რეკონსტრუქცია ძნელდება. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი ორი თალი ნამდვილად არის შემორჩენილი. ცენტრალური (?) თალის წინ ამოკვეთილია მცირე ზომის ორმო (დiameterი 0,2 მ), რომელშიც შესაწირავად მიტანილი მცირე ზომის ჭურჭელი იდო. ასევე შესაწირავად იყო მიტანილი კედლის დასავლეთ ნაწილში დადგმული დერგიც (მისი ფრაგმენტი შემორჩა). ამავე ფუნქციის მატარებელია მცირე ზომის ბიკონუსური ცალყურა სასმისი. მსგავსი ფორმის სასმისები ცნობილია კოლხეთიდან (მაგალითად, ისინი აღმოჩენილია ერგეტას III სამაროვნის I სამარხში, რომელიც ძვ.წ. VII საუკუნის მიწურულით ან VI ს-ის დასაწყისით თარიღდება) [Mikeladze, 1995: 2-22]. შესაბამისად, თალიანი საკურთხეველი ამ ბიკონუსური ცალყურა სასმისით ძვ.წ. VII-VI საუკუნეების მიჯნით უნდა დათარიღდეს. თუმცა, აქვე მინდა შევნიშნო, რომ ცალყურა სასმისები, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ძვ.წ. 1100 - 900 წლებშიც გვხვდება, მაგრამ მათ არა აქვთ ბიკონუსური ტანი, რის გამოც ვთვლი, რომ გრაკლიანის ბიკონუსურტანიანი სასმისი ერგეტის ცალთან უფრო მეტ საერთოს პოულობს და ამ თარიღსაც ამის გამო ვანიჭებ უპირატესობას.

3. ქვედა, II ტერასის, დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა ხუროთმოძღვრული კომპლექსი („დასავლეთი ტაძარი“), რომელიც შედგება სამი ძირითადი სათავსოსაგან. თითოეულში არის ერთი საკულტო და მასთან დაკავშირებული ერთი სამეურნეო ნაგებობა (ტაბ. 3). შემორჩენილია ხის სვეტების ორმოები, რომლებიც გარს უვლის მთელ კომპლექსს. შესაბამისად, ისინი ერთიანი გადახურვის სისტემაში არიან მოქცეულნი და საკმაოდ რთული დაგეგმარებისა და განსხვავებული ფუნქციის მატარებელი ელემენტების ერთობლიობას წარმოადგენენ. შენობები გახსნილია სამხრეთისაკენ, რაც გარემო პირობების სწორ გათვალისა და ჰაერისა და ტენიანობის რეჟიმის ოპტიმალურ გააზრებაზე მიუთითებს. ეს ფაქტი წარმოადგენს ასათვისებლად შერჩეულ სივრცეში აქამდე სრულიად უცნობი საკულტო და სამეურნეო შენობათა დაპროექტებისა და შემდგომ, პროექტის/იდეის რეალიზაციის იშვიათ შემთხვევას ძველ ქართულ ხუროთმოძღვრებაში. შემუშავებულია საკმაოდ რთული, მთლიან კომპლექსში შემავალი ცალკეული შენობების გეგმა, ტიპი და ინტერიერის ორგანიზაციის ყველა დეტალი. ინტერიერის მოწყობის სქემა შემდეგში მდგომარეობს: ნაგებობის ძირითად

ნაწილს წარმოადგენს NN - S მიმართულებაზე ორიენტირებული სამი სექცია, რომლის შიდა სივრცე გაყოფილია ორ ნაწილად; თითოეულ სექციაში წინა პლანზე წამოწეულია უმთავრესი ფუნქციური დატვირთვის მქონე ელემენტები:

1. პოდიუმი;

2. პოდიუმთან მიდგმული ან მასთან ახლოს დამონტაჟებული და თიხით საგულდაგულოდ შელესილი ოთხკუთხა, ბორდიურებიანი მაგიდა;

3. ბორდიურებიანი მაგიდის წინ გამართულია გეგმაში წრიული ორმო, რომელიც იატაკშია ამოღებული. ორმოს ფსკერზე საგანგებოდ შერჩეული ბრტყელი, წრიული ფორმის ქვა არის ჩასმული (რიტუალური კერა).

4. პურის საცხობი ღუმელი, რომლის ზომები იცვლება შენობის მოცულობის შესაბამისად.

შენობის დანარჩენი სივრცე ათვისებულია იმ პრაქტიკული ამოცანების შესაბამისად, რომელიც ცალკეულ სექციას აქვს. მაგალითად, აღვწერთ № 1 სექციას:

მისი ზომებია 4,70მ.X2,30მ. აქ ისევე, როგორც წინა ოთახში, დასავლეთ კედელთან გვაქვს პოდიუმი, მისი ზომებია 1მ.X0,70X0,3მ. პოდიუმს დასავლეთ მხარეს, ცენტრალურ ნაწილში, შესაწირავი ჭურჭლის ჩასადგმელი ჩაღრმავება აქვს (დიამეტრი - 0, 25 მ), რომელიც ქვის ბალიშით მთავრდება.

ბორდიურებიანი მაგიდა, რომელიც, სავარაუდოდ, შესაწირავი ნივთებისათვის იყო განკუთვნილი საკურთხევლის ჩრდილოეთით არის შემორჩენილი. სათავსოს ჩრდილოეთ კედელთან, მისგან 0,25 მ-ის მოშორებით, გამოვლენილია სარიტუალო კერა, რომლის ძირში ქვის ბალიშია ჩადგმული; იგი დიამეტრით 0,30მ-ია, ხოლო სიღრმით კი - 0,25მ. ოთახის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში გამოვლენილი ღუმელი ყველაზე კარგად არის შემონახული ამ ძეგლზე შემორჩენილ ღუმელთა შორის. აღნიშნული ღუმელის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ სამივე შენობაში უნდა ყოფილიყო ერთი ტიპის, ე.წ. ხოვლური, ორიარუსიანი და სამგანყოფილებიანი (საცეცხლე, სანაცრე და თვითონ ღუმელის განყოფილება) ღუმელი. განსხვავებით სხვა ძეგლებზე აღმოჩენილი ღუმელებისაგან, აქ აღმოჩენილებს აქვთ ტემპერატურის რეგულირების მექანიზმი - ეს არის საცხობ და საცეცხლე განყოფილებაზე მისაფარებელი გამომწვარი თიხის ფილები. სათავსოს ცენტრში ნგადახურვის ჩამოქცევის შედეგად დამსხვრეული ჭურჭელია გამოვლენილი.

აღნიშნულ სათავსოს დასავლეთი მხრიდან ზღუდავს და ამ ნაგებობას მეორისაგან ყოფს რიყის ქვის წყობა. მისი ზომებია 4,30მ.X0,65მ. რიყის ქვის წყობასა და საკურთხეველს შორის სამეურნეო სივრცეა მოქცეული. რაც შეეხება სათავსოს აღმოსავლეთ მხარეს, აქაც დადასტურდა რიყის მოზრდილი ქვებისაგან შედგენილი წყობა. შემორჩენილი წყობის ზომებია 2,30მ.X1მ.

ნაგებობათა ეს კომპლექსი ამიერკავკასიისათვის სრულიად განსაკუთრებულ ძეგლს წარმოადგენს. გამოვყოფ ორ საინტერესო დეტალს: როგორც აღინიშნა, შესასვლელთან, მარცხენა მხარეს, უშუალოდ დასავლეთ კედელთან გამართული იყო თიხით შელესილი პოდიუმი, რომელსაც ასევე, დასავლეთ ნაწილში, შუა ადგილზე ჰქონდა საგულდაგულოდ მომზადებული მცირე ზომის (0, 25 მ.) წრიული ფოსო. მისი საგულდაგულოდ მომზადება გამოიხატებოდა არა მხოლოდ ზუსტ ლოკალიზაციაში, არამედ იმაშიც, რომ ფსკერზე ჩადგმული იყო ზუსტად ფოსოს დიამეტრის მქონე ბრტყელი ქვა. ასეთი მყარი მომზადება თითქოს კონსტრუქციულ სიმძიმეს უნდა გულისხმობდეს, მაგრამ II სექციაში აღმოჩნდა ასეთივე ფოსოში in situ ჩადგმული ამავე დიამეტრის მქონე ხელადა, რაც ნათლად მიუთითებს ამ პოდიუმის საკულტო ხასიათზე. საყურადღებოა, რომ ამ ტიპის პოდიუმებს აქვთ ქრონოლოგიურად ძალზე შორეული, მაგრამ ფუნქციურად უახლოესი პარალელები ერიდუს ენეოლითურ ტაძრებში, სადაც ისინი, ასევე, კედელზეა მიდგმული და ინტერიერის სივრცის განუყოფელ დეტალს წარმოადგენენ [The Cambridge... 1971:334]. ყურადღებას იქცევს ის ფაქტიც, რომ ყველა შენობა სამხრეთითაა ორიენტირებული. ასეთი ორიენტაცია მარტივად აიხსნება ბუნებრივი პირობებით. აქ მუდმივად უბერავს დასავლეთის ან აღმოსავლეთის ძლიერი ქარები, რაც სრულიად შეუძლებელს ხდის შენობების აღმოსავლეთიდან გახსნას. ამის გამო, მართალია, საკულტო ნაგებობების კარი არ უყურებდა აღმოსავლეთს, ანუ დილის მზეს, მაგრამ, სამაგიეროდ, მთელი დღის განმავლობაში მზისკენ იყო გახსნილი.

G გრაკლიან გორაზე აღმოჩენილ მასალაში გამოიყოფა იმპორტული ან იმპორტულის მიზამკვით დამზადებული ნივთების ჯგუფი. მათი გადანაწილება დამზადების ადგილის მიხედვით ურთიერთობათა შემდეგ მიმართულებებს იძლევა:

1. სამხრეთი მდესოპოტამია. ეს მიმართულება წარმოდგენილია ორი საბეჭდავით (ტაბ.4). პირველი მათგანი, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, მონუმენტურსაკურთხეველიან ტაძარში აღმოჩნდა. ესაა ღია ფერის, კარგად განლექილი თიხისაგან დამზადებული კონუსური საბეჭდავი, რომლის ზედაპირი თიხის გამოწვამდე საგულდაგულოდაა შემკული

ფაქიზად ამოკაწრული ხაზებით. ხაზები ანაბეჭდზე ერთ რიგად ჩამწკრივებული სამკუთხედების სქემატურ გამოსახულებას ქმნის. ქვედა რეგისტრში შეინიშნება კარგად გამოყვანილი შევრონები. საბეჭდავის თავზე ჯვარია გამოსახული, ხოლო ძირი ოდნავ ღრუა. საბეჭდავი გახვრეტილია შუაში -აშკარაა, რომ იგი გახვრეტილია ნახატის დატანის შემდეგ, რაც საბეჭდავების დამზადების საერთო ტექნოლოგიას ეწინააღმდეგება. ამდენად, ცხადია, რომ გამჭოლი ნახვრეტი საბეჭდავზე მოგვიანებითაა დატანილი. საბეჭდავის სიმაღლეა 5,2 სმ, ძირის დიამეტრი - 2,8 სმ, ხოლო ზედა სიბრტყის დიამეტრი - 1,6 სმ. პროფ. ნ. სამსონია ამ ნივთის დეკორის პირდაპირ ანალოგიად ჯემდეთ-ნასრის IV ჯგუფის საბეჭდავებს მიიჩნევს. ამ ჯგუფის პირველი ნაწილის საბეჭდავებისათვის სწორედ ანალოგიური შევრონებია დამახასიათებელი [სამსონია, 2008: 37; Colloen, 1987: 13-22; Bollingen... 1949: 35]. ამდენად, თითქოს ამ საბეჭდავის მესოპოტამიური წარმომავლობა და მისი ადრეული თარიღი (ძვ. წ. 3000 - 2800; დომენიკ კოლონის აზრით, ძვ. წ. 3000 - 2334 წლები) ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. თუმცა, იგი შემდგომ სპეციალურ შესწავლას საჭიროებს. რაც შეეხება მის გვიანდელ, ანუ ძვ. წ. 1100-900 წლების ტაძარში მოხვედრის ფაქტს, იგი ადვილად აიხსნება. გვიანდელ ტაძრებში ადრეული საბეჭდავების აღმოჩენა ამ ხანისათვის ტიპური მოვლენა იყო. რა თქმა უნდა, ძალზე მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, თუ როდის მოხვდა ეს საბეჭდავი მესოპოტამიიდან თანამედროვე ქართლის ტერიტორიაზე - ძვ. წ. IV ათასწლეულის ბოლოსა თუ შემდეგ, ძვ. წ. II ათასწლეულის მიწურულს. ამ ეტაპზე დაბეჯითებით რაიმეს თქმა ძნელია, მაგრამ თითქმის სინქრონული მტკვარ-არაქსის კულტურის არნახულად ვრცელი მასშტაბები ყოველგვარი ვარაუდის საშუალებას იძლევა. ამავე თვალსაზრისით სრულიად განსაკუთრებულია მეორე საბეჭდავი, რომლის წრიული მარყუჟი მართკუთხა დაფაზეა ამოყვანილი. ნივთი ღია ფერის, მოთეთრო ქვიშაქვისაგან ზედმიწევნით დახვეწილი ტექნიკითაა დამზადებული. მისი ზედაპირი იმდენად კარგად არის ათვისებული, რომ ეჭვს არ იწვევს ხელოსნის ოსტატობის მაღალი დონე. კვეთა ღრმაა, ანაბეჭდზე კარგად ჩანს გასხივოსნებული "ღმერთის სახლი" [Amiet, 1980: 386-390]. საბეჭდავის სიმაღლეა 3,2 სმ., მარყუჟის სიმაღლე - 2,2 სმ., სასურათე სიბრტყის ფართობი - 3,6X3,4 სმ-ზე. ეს საბეჭდავი ნაყარ, დაზიანებულ ფენაში აღმოჩნდა. ამდენად, იგი მხოლოდ ანალოგიების საშუალებით შეიძლება დათარიღდეს. ასეთი ანალოგიები მას ისევ ჯემდეთ-ნასრის პერიოდის მასალებში მოეპოვება და, შესაბამისად, ძვ.წ. 3000 - 2800 წლებს უნდა მიეკუთვნებოდეს. თუმცა, აქაც შევნიშნავ, რომ ეს ნივთიც ცალკე კვლევის საგანია. საყურადღებოა, რომ ნამოსახლარზე დიდი რაოდენობითაა აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადგილობრივი საბეჭდავებიც, რომელთა ზედაპირი სხვადასხვა სახითაა შემკული. მათ შორისაა ნაცრისფერკეციანი საბეჭდავი (მას ყურადღება მიაქცია პროფ. ნ. სამსონიამ, რომელმაც დაამუშავა ასევე

მესოპოტამიური საბეჭდავებიც), რომელზეც ცენტრიდან ოთხ მხარეს გასული ხაზები/სხივები იშლება. იგი ზუსტი ანალოგიაა იმ არქაული საბეჭდავებისა, რომლებიც დიდი რაოდენობითაა ცნობილი მესოპოტამიიდან. არ არის გამორიცხული, რომ ეს საბეჭდავი სწორედ მესოპოტამიურების ყველაზე ადრეული ადგილობრივი მინაბადია.

2. ურთიერთობების ქრონოლოგიურად მომდევნო საფეხური და სხვა მიმართულება განეკუთვნება ძვ. წ. VIII-VII სს-ს. კოლხეთთან შესაძლო ანალოგიის თვალსაზრისით სრულიად განსაკუთრებულია ძვ. წ. VII საუკუნის ფენაში აღმოჩენილი ტერაკოტის ფიგურის ნაწილი - პროტომა, უფრო ზუსტად, ცხოველის თავი(ტაბ. 5.1). მისი ზუსტი იდენტიფიცირება რთულია, მაგრამ ვფიქრობ, რომ ეს არის ცხენის თავი, რომელსაც რამდენადმე სტილიზებული ფორმა აქვს. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს მისი სრული იდენტურობა კოლხეთში გათხრილ კოლექტიურ სამარხში აღმოჩენილ მცირე პლასტიკის ერთ-ერთ ნიმუშთან. ეს არის ცხენი, რომელზეც ქალი-ღვთაება ზის [Mikeladze, 1995: 20]. ცხენების ქანდაკებებს საერთო აქვთ არა მხოლოდ სტილი, არამედ აღვირის მიმანიშნებელი რგოლიც, რომელიც ცხვირზე ზემოდანაა გადმოტარებული. სწორედ ამ ატრიბუტის გამო ვთვლი ამ ფიგურას ცხენის გამოსახულებად. მიმაჩნია, რომ გრაკლიანზე აღმოჩენილი ცხენის ფიგურა კოლხური ცხენოსანი ქალის ქანდაკების ერთადერთი ტერაკოტის რეპლიკაა. აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ცხენოსანი ქალი-ღვთაებების გამოსახულებათა გენეზისი დიდი ხანია, რაც დისკუსიის საგანს წარმოადგენს [ლორთქიფანიძე, 2002: 183]. მაგალითად, კუნძულ სამოსზე აღმოჩენილი მხედარი ქალის ბრინჯაოს ქანდაკების შესაძლო დამზადების ადგილად თავიდანვე მიჩნეულია კოლხური არეალი [Vojatzis, 1992: 259-279]. მართლაც, კოლხეთის საზღვრებს მიღმა, აღმოსავლეთით და სამხრეთით - ანატოლიის ოლქში, მხედარი ქალის არც ერთი ფიგურა არ დადასტურებულა, რაც შესაძლოა, მართლაც, იმაზე მიუთითებს, რომ ამ ფიგურის კუნძულ სამოსზე არსებობა კოლხეთთან ურთიერთობის შედეგია (თუმცა, ასევე შესაძლოა, რომ ამ ურთიერთობებს სისტემატური ხასიათი ჯერ კიდევ არ ჰქონოდა). მაგრამ ასეთ შემთხვევაში, ჩემი აზრით, მნიშვნელოვანია კავკასიასა და კონტინენტურ საბერძნეთში აღმოჩენილი ერთი და იმავე ტიპის ფიგურების კონცეპტუალური იდენტურობა. ამავე დროს აბსოლუტურად ცხადია ის გარემოება, რომ ცხენოსანი ქალის ფიგურა მზადდებოდა სხვადასხვა რეგიონის სახელოსნოებში. ამ საკითხთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ცხენოსანი ქალის მოხატული ტერაკოტის ფიგურა ჰერაკლეს მუზეუმიდან (ძვ. წ. 1450-1100. X დარბაზი), რომელიც, როგორც ჩანს, ყველაზე ადრეულია მსგავს ნიმუშებს შორის. იგი ამ ქანდაკებათაA გენეზისის თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია. ორიოდ სიტყვით

მინდა შევეხო ამ საკითხს: ეგეოსურ-კოლხური ურთიერთობები ძველი სამყაროს კარდინალურ სამეცნიერო პრობლემათა რიგს განეკუთვნება და, ამდენად, ყველა აღმოჩენასა და ინტერპრეტაციას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს. ამ თემასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი აღმოჩენა შეიძლება იყოს, აგრეთვე, მზეთამზის სამაროვანზე მოპოვებული დოქი, რომელიც მორფოლოგიური ნიშნებით იმეორებს ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეების აღმოსავლეთ ქართულ კერამიკას, თუმცა, მისი დეკორი ამ ხანის კოლხეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოსათვის სრულიად უნიკალურია და პარალელებს უფრო საბერძნეთის გეომეტრიული ხანის კერამიკასა და კოლხურ ცულებთან ამჟღავნებს. მე მხედველობაში მაქვს მეანდრის გამოსახულება, რომელიც, **ჯ. ვითლის** გამოკვლევების მიხედვით, იმ ჰორიზონტალურ მეანდრთა^A რიგს განეკუთვნება, რომელიც გვხვდება ჭურჭლის ყურის ზონაში და ჩნდება ძვ. წ. IX საუკუნიდან [Whitley, 1991]. თუმცა, ზუსტად იგივეა გვიანგეომეტრიულ II პერიოდშიც (VIII ს-ის ბოლო, ძვ. წ. 770-40 წწ.). ამავე თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა კიდევ ერთი ჭურჭელი მზეთამზის სამაროვნიდან - სასმისი, რომლის ტანი ფრიზებადაა დაყოფილი, რაც სრულიად უცხოა როგორც კოლხური, ისე აღმოსავლეთქართული კერამიკისათვის და სრულიად ბუნებრივია გეომეტრიული ხანის საბერძნეთისათვის. საინტერესოა, რომ ამ სასმისს აქვს ფრიზეზში ჩასმული სამკუთხედები, რაც განსაკუთრებით ფართოდ ვრცელდება სწორედ ამავე ხანის - ძვ. წ. VIII საუკუნის ბერძნულ კერამიკულ წარმოებაში. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მეანდრი სწორედ ამ ხანაში ჩნდება აღმოსავლეთ ანატოლიაში (კონიას არეალი), საიდანაც უფრო ადვილად შეიძლება მოხვედრილიყო კავკასიაში. მაგრამ ეს ვარაუდი მიუღებელი ჩანს იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მზეთამზის სამაროვანზე ორივე ნივთი, ისევე როგორც აქ მიკვლეული "სკვითური" ისრის პირები, მკვეთრად კოლხური არტეფაქტების კომპლექსშია აღმოჩენილი. ამის გამო, ვფიქრობ, რომ ისინი დასავლური გზით უნდა მოხვედრილიყვნენ სამცხეში. თუ კონტექსტების მიხედვით ვიმსჯელებთ (და ეს, ალბათ, მართებული გზაა), შესაძლოა ამავე მოსაზრების დასტურია ისიც, რომ თრელი გორებზე აღმოჩენილი ზოომორფული ჭურჭელი, რომელსაც ანალოგიები აქვს როგორც ბერძნულ სამყაროში (მაგ., გვიანელადური C პერიოდის ჭურჭელი ატიკიდან, პერატიდან, როდოსიდან და სხვა), ისე აღმოსავლეთში, განხილული უნდა იქნეს არა ბერძნულ, არამედ აღმოსავლურ გავლენად იმის გამო, რომ ისინი არანაირ დასავლურ კონტექსტს არ შეიცავს და მთლიანად ლოკალურ და აღმოსავლურ გარემოში ექცევა.

ამავე კონტექსტში ყურადღებას იქცევს ისიც, რომ, მიუხედავად კოლხური ელემენტების მომძლავრებისა, ძვ. წ. VIII-VII სს-ში კოლხეთის ტერიტორიის აღმოსავლეთითა და

სამხრეთით არ შეინიშნება ისეთი პრესტიჟული კოლხური ნივთის გავრცელება, როგორც, მაგალითად, მხედარი ქალღმერთების ქანდაკება. ასევე არ ჩანს ამავე ხანის კოლხეთის საკულტო ძეგლებისათვის უკვე ტიპური ტერაკოტის ფიგურები კოლხეთის უშუალოდ მომიჯნავე ტერიტორიებზე [Nasidz... 1990]. ამიტომ ბუნებრივად ჩნდება გარკვეული სკეფსისი ძლიერი კოლხური ინიციატივის სხვადასხვა მიმართულებით განსაკუთრებულ გააქტიურებასთან დაკავშირებით. სწორედ ამიტომ მეც მიმაჩნია, რომ ეს აღმოჩენები ჯერჯერობით ბერძნულ-კოლხური ადრეული ურთიერთობების სპორადული ხასიათის მანიშნებლად უნდა ჩავთვალოთ [ლორთქიფანიძე, 2002: 190]. ვფიქრობ, რომ სწორედ ამ კონტექსტში უნდა იქნეს განხილული ის აღმოჩენები, რომლებიც კუნძულ სამოსზეა გაკეთებული და კოლხურ სამყაროსთანაა დაკავშირებული. კერძოდ, ჩემი აზრით, დასაზუსტებელია ამ ნივთების კუნძულ სამოსზე მოხვედრის ლოგიკა და კანონზომიერება, ანუ სხვა სიტყვებით, წარმოადგენენ თუ არა ისინი ამ მიმართულებით ძლიერი კოლხური იმპულსის მაჩვენებელს.

ჩემი აზრით, ეს საკითხი მარტივად წყდება კუნძულ სამოსზე უკანასკნელი წლების განმავლობაში ჩატარებული სამუშაოების შედეგების გათვალისწინებით.

О იმ ვოტივების არქეოლოგიური კონტექსტი, რომლის ნაწილიც მხედარი ქალის ქანდაკებაა, არის შემდეგნაირი (გამოყენებულია ჰ. კირილაისის ხელმძღვანელობით ჩატარებული გათხრების შედეგები) [Kyrieleis, 1993: 125-153]: შეწირული შინაური ცხოველების ნაშთები (სჭარბობს ხარის, შემდეგ - ძროხისა და ცხვრის, თხისა და ღორის ძვლები); უნიკალური გარეული ცხოველების ნაშთები (ეგვიპტური ნიანგის თავის ფრაგმენტი, აფრიკული ანტილოპას თავი და რქა); გასაოცრად ბევრი ტერაკოტის ფიგურა – ბროწეულისა და ყაყაჩოს ღეროები, მათი კურკები და ფიჭვის გირჩები (რომელიც აქ არ იზრდება); სპილოს ძვლისაგან დამზადებული ლომის ეგვიპტური ქანდაკება; მამაკაცის ორი ბაბილონური ფიგურა; ხომალდების სტილიზებული მოდელები (რომლებიც გარკვეულ როლს თამაშობდნენ ჰერასადმი მიძღვნილ დღესასწაულებში) და მრავალი სხვა. ამდენად, აქ საუბარია იმპორტულ ნივთებზე, რომლებიც მოდიოდა ბაბილონიდან, ფინიკიიდან, ირანიდან, ასურეთიდან, ურარტუდან და კვიპროსიდან. მაგრამ ამ შემთხვევაში ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს აგრეთვე: ხის სკამი ცხენების გამოსახულებით; ცხენის ტრაპეციის ფორმის აღმოსავლური წარმოშობის საშუბლები; დიდი რაოდენობით ცხენის ბრინჯაოს ალკაზმულობა, რომელსაც ანალოგი არ მოეპოვება არც ერთ ბერძნულ ტაძარში. ამის საფუძველზეც აღიარებულია, რომ არქაულ ხანაში ჰერას აქვს სპეციფიკური ნიშანი - იგი არის სწორედ ცხენებისა და მხედრების (sic!) მფარველი ღვთაება. ამ ფონზე კოლხური ქანდაკების

აქვე აღმოჩენის ფაქტი სრულიად ჩვეულებრივი მოვლენაა - იგი ისევე, როგორც სხვა ნივთები, კოლხური კულტურის არეალში მოხვედრილი რომელიმე მოგზაურის/ვაჭრის მიერ იქნა შეწირული ჰერასადში. მაგრამ, თუ გავითვალისწინებთ ერთ ნიშანდობლივ ფაქტს, რომ ეგეოსიდან აღმოსავლეთით, კოლხეთის გარეთ - ანატოლიის არეალში - ანალოგიური მხედარი ქალის არც ერთი ბრინჯაოს ქანდაკება არ აღმოჩენილა, მაინც უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი აქ გამოჩენა უშუალოდ კოლხეთთან კავშირის (შესაძლოა, სულაც ერთჯერადის) შედეგია. ამასთან, მისი ერთეული ხასიათი იმისი მაუწყებელია, რომ ამ დროს რაიმე რეგულარულ ურთიერთობაზე საუბარი ეგეოსურ სამყაროსა და კოლხეთს შორის ჯერ კიდევ ნაადრევია. მაგრამ ამ შემთხვევაში ასახსნელი რჩება ის აშკარა თემატური იდენტურობა, რომელიც კონტინენტურ საბერძნეთსა და კოლხეთში აღმოჩენილ ქანდაკებებს შორის არსებობს. თუმცა აშკარაა ისიც, რომ, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია უკვე მიღებული, ამ საერთო კონცეფციის შესაბამისად, მხედარი ქალების ფიგურები იწარმოებოდა სხვადასხვა რეგიონალურ სახელოსნოში. ამგვარად, კუნძულ სამოსზე კოლხური ქანდაკების აღმოჩენა კოლხურ-ეგეოსურ ურთიერთობათა თვალსაზრისით შემთხვევითი ჩანს (თუმცა, უკვე გარკვეული საერთო ინტერესების მიმანიშნებელია), ხოლო ჰერაიონის ფუნქციის თვალსაზრისით კი - სრულიად ლოგიკური.

უფრო აქტიური ურთიერთობა კოლხეთთან ჩანს ადრეანტიკურ და ელინისტურ ეპოქაში. მოვიყვან მხოლოდ რამდენიმე მაგალითს გრაკლიანი გორის გათხრებიდან: პირველ რიგში, ეს არის ვერცხლის სხივანა საყურეები/საკიდები. მსგავსი სახის მასალა ტიპურია ძვ. წ. V-III სს-ის კოლხური სამარხეული ინვენტარისათვის, თუმცა, კოლხურთან შედარებით მცირე ზომის, რამდენიმე ვერცხლის ნიმუში სამცხისა და ქვემო ქართლის ტერიტორიაზეც აღმოჩნდა. ამ „დაკნინებული“ ფორმებისაგან განსხვავებით, გრაკლიანის ნიმუშები მასიურია და თითქმის კოლხურის ზომისაა. ამასთან, გრაკლიან გორაზე შენარჩუნებული ჩანს სხივანა საყურეების/სასაფეთქლეების მაინცდამაინც ქონებრივად გამორჩეულ - მდიდრულ კონტექსტში ჩადება. თუმცა, ტექნოლოგიური თვალსაზრისით არის სხვაობა - გრაკლიან გორაზე აღმოჩენილი ცალები ვერცხლის გრებილი მავთულისგან არის ნაკეთები და არც ჩიტებისა და ვარდულის გამოსახულებები ამკობს. ასევე, კოლხური ოქროს რეპლიკად მიმაჩნია მცირე ზომის ყელსაბამის ვერცხლის დისკოსებრი საკიდები, რომელსაც ანალოგიები მოეპოვება საირხეში.

3. საინტერესო მოვლენები განვითარდა I ათასწლეულის შუა ხანების კავკასიაში, რაც აქემენიდური ირანის გააქტიურებას გულისხმობს. აღარ გავიმეორებ ცნობილ მოსაზრებებს სატრაპიებში და აქემენიდურ არმიაში ქართველურ ტომთა გაერთიანებების შესახებ

(კავკასიაში და მის სამხრეთით) [Hdt, III: 94]. აქემენიდური აქტივობა აშკარაა ისეთი საყრდენი ადმინისტრაციული ცენტრების აღმოჩენებით, როგორებიცაა: გუმბათი [Knauss, 2001], ყარაჯამირლი [Babaiev... 2007], სარი-თეფე, დრახსჰანაკერტი, არინ-ბერდი, ერვანდამატი [Ter-Martirossov, 2001; Kanetsyan, 2001]. არსებობს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ გუმბათისა და სხვა აქემენიდური სასახლეების მშენებლები მოწვეულნი იყვნენ ირანიდან ან ანატოლიიდან [Knauss, 2001], რაც სრულიად ლოგიკური ჩანს, რადგან Kკარგად არის ცნობილი ის, თუ რამდენად მდიდარი და მრავალფეროვანია ცენტრალური კავკასია აქემენიდური ირანის პროდუქციით [Lortkipanidze, 2001: 28-71]. პირველ რიგში, ნიშანდობლივია ყოველდღიური მოხმარების მოხატული კერამიკა (ტაბ. 7) და სამკაული გრაკლიანი გორის აქემენიდური აღმოჩენებიდან აღსანიშნავია მინის კოლ-ტუბი (ტაბ. 2; სამარხი 217). როგორც ცნობილია, მინის კოლ-ტუბები კავკასიაში იშვიათია. საქართველოში მოპოვებულთაგან ფიჭვნარის კოლ-ტუბის თარიღი (I ჯგუფი. Bდ. ბარაგის მიხედვით) მიეკუთვნება ძვ. წ. V ს-ის II მეოთხედს [Kakhidze, 2007: 109-117]. იმავე ტიპის ჭურჭელი აღმოჩენილია ვანში. იგი ძვ. წ. V ს-ით თარიღდება [Phuturidze, 1972: 111-135]. დ. ბარაგის კლასიფიკაციის მიხედვითაც, იგი დაახლოებით ასევე, ძვ. წ. V ან IV სს-ით, თარიღდება. ასეთივე თარიღებს ასახელებს მ. ფირცხალავა [ფირცხალავა, 1983: 79-86]. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი სხვა ჭურჭელი (მაგ., ენაგეთი, ტახტიძირი), ძირითადად, ძვ. წ. V ს-ით ან ძვ. წ. IV ს-ის დასაწყისით თარიღდება. გრაკლიანი გორის კოლ-ტუბიც Dდ. ბარაგის კლასიფიკაციის I ჯგუფს განეკუთვნება და თარიღდება ძვ. წ. V ს-ის მეორე ნახევრით [Barag, 1975: 26-28]. Kკარგად არის ცნობილი, რომ უფრო მკვეთრი აქემენიდური გავლენა დაფიქსირებულია ქართლის ისეთ ძეგლებზე, როგორებიც არის ციხია-გორა და სამადლო, ხოლო კოლხეთში - ვანი. ამ უკანასკნელში აქემენიდური გავლენის შესახებ ძვ. წ. IV - III სს-ის არქიტექტურაში ჯერ კიდევ 1991 წელს ვწერდი [ლიჩელი, 1991]. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო ვანში აღმოჩენილი კირქვის ფრიზის ფრაგმენტი, რომელზეც შემორჩენილია ეტლისა და მეეტლის რელიეფური გამოსახულება. ამ არქიტექტურულ დეტალზე აქემენიდურია ეტლის გამოსახულება, რომელსაც „კოპებიანი“ ბორბლები აქვს. მსგავსი ბორბლების მქონე ეტლის გამოსახულება ამოკვეთილია დარიოსის საბეჭდავზე [Starr, 1977: 231]. ანალოგიურია ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ოქროს ეტლის ბორბლები [Boardman, 2003: 191-238]; იდენტური ბორბლები აქვს აპადანას რელიეფზე გამოსახულ ეტლს ორი პონით [Littauer, 1979: 144-149]. ეს არქიტექტურული დეტალი, რომელიც შეიძლება მივიჩნიოთ მონუმენტური სტრუქტურის ფრიზის ნაწილად (შემორჩენილი საღებავის კვალი მიგვანიშნებს, რომ ფრიზი მოხატული იყო), იმის დამადასტურებელია, რომ ვანში, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში იყო კოლხური რელიგიური და ადმინისტრაციული ცენტრი,

აქემენიდური გავლენა შემორჩა ელინისტურ ხანამდე. ფრიზის ეს ნაწილი არის ბერძნული და აქემენიდური ელემენტების ისეთი სინთეზი, როგორც ელინისტური ხანის დასაწყისში უნდა არსებობდეს (ეს ფრიზი ინტერპრეტირებულია ეოსის გამოსახულებად) [ლორთქიფანიძე, 2002: 232-233]. ამასთანავე, ფრიზი და ცენტრალურ ტერასაზე გამოვლენილი მონუმენტური კედელი ვანში, ძვ. წ. IV-III სს-ში აქემენიდური ტრადიციების არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს. ვანის ცენტრალურ ტერასაზე ორმაგპროტომიანი კაპიტელის აღმოჩენამ დაადასტურა ჩემ მიერ გამოთქმული ვარაუდი [ლიჩელი, 2001: 39].

აქემენიდურ კულტურასთან ურთიერთობის თვალსაზრისით საყურადღებოა, აგრეთვე, გრაკლიანი გორის სამარხებში აღმოჩენილი ოქროს, ვერცხლისა და ბრინჯაოს დისკოები აქემენიდური ტიპის ორნამენტით (ტაბ. 2), რომლებიც იდენტურია აქემენიდური თასების ძირების იმ ორნამენტული სახისა, რომელიც გავრცელებული ჩანს ძველ საქართველოში (მაგ., ახალგორის განძის თასები - ძვ. წ. IV ს.) [Lortkipanidze, 2001: 28-71] და, საზოგადოდ, შავი ზღვის აუზსა და დასავლეთ ანატოლიის სხვადასხვა ოლქში [Treister, 2007: 84-91].

4. გარე სამყაროსთან ურთიერთობების მეოთხე მიმართულება გრაკლიანი გორის აღმოჩენების მიხედვით ვლინდება ბერძნულ სამყაროსთან/ანატოლიასთან, რომელიც კავკასიაში ჯერ კიდევ ბრინჯაოს ფიბულების გამოჩენით დაიწყო [Licheli, 1999] და „სამადლოს ტიპის“ კერამიკით გაგრძელდა. გრაკლიან გორაზე გაითხარა სამარხი, რომელშიც აღმოჩნდა ფარაკიანი ბეჭედი ფიგურის გამოსახულებით (საფიქრებელია, „პანი-მუსიკოსის“, რაც, შესაძლოა, გაცილებით ახლოს არის ჭეშმარიტებასთან, რადგან სილუეტურად ჩანს თხის ფეხები. თუმცა, რამდენადმე მსგავსი მარსიასის ფიგურაცაა ცნობილი).

5. ასევე საყურადღებოა იეროგლიფურწარწერიანი ეგვიპტური სკარაბეოიდის აღმოჩენა (ტაბ. 2) გრაკლიანი გორის №217 სამარხში, რადგან ამ პერიოდში (ძვ. წ. V-IV სს.) ისინი, როგორც ჩანს, ფართოდ ვრცელდება დასავლეთ საქართველოში და გვხვდება სამხრეთშიც (მაგ., აწყურის №04-4 სამარხში მოპოვებული ნივთები). ამ დროს სკარაბეოიდებს მძივებად იყენებდნენ; ამას ადასტურებს მათი აღმოჩენები გარდაცვლილთა გულ-მკერდის არეში მძივებთან ერთად. ბუნებრივია, რომ ეს ნივთი, როგორც აქვე აღმოჩენილი თვალადი მძივები (ტაბ. 2), კავკასიაში ბერძენი ვაჭრების აქტური საქმიანობის შედეგად არის შემოსული. ამ ურთიერთობათა შედეგია სხვადასხვა დროს სხვადასხვა და თანაც საკმაოდ დაშორებულ რეგიონში დამზადებული ნივთების გრაკლიან გორაზე მოხვედრის ფაქტი.

ამგვარად, გრაკლიანი გორის აღმოჩენები ნათელი დადასტურებაა იმისა, რომ ამიერკავკასიის ცენტრალურ მონაკვეთზე მისი შედარებით მარტივი და მოხერხებული,

ამასთან სამეურნეო საქმიანობისათვის გამოსადეგი ფიზიკურ-გეოგრაფიული პირობების გამო კონცენტრირებული იყო სავაჭრო აქტივობის ძირითადი მიმართულება, რასაც ახლდა ურთიერთშექცევადი პროცესი: ასეთი გარემო განაპირობებდა საკმაოდ აქტიური ეკონომიკური ბალანსის მქონე დასახლების არსებობას, რასაც ახლდა გზის ამ სამოსახლოსთან მოახლოების ტენდენცია, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ სამოსახლოს არსებობისათვის გარკვეულ ქრონოლოგიურ მონაკვეთებში პრიორიტეტული ხდებოდა ამავე გზის არსებობა. არ შეიძლება, რომ მესოპოტამიური საბეჭდავების აღმოჩენა გრაკლიან გორაზე შემთხვევითი იყოს; არც გვიან ბრინჯაო-ადრე რკინის ხანის ერთმანეთისაგან განსხვავებული სატაძრო კომპლექსებია აქ შემთხვევით თავმოყრილი და არც ქვედა ტერასის უნიკალური სატაძრო („დასავლეთი ტაძარი“) კომპლექსია შემთხვევით აგებული; სრულიად აშკარაა სამოსახლოს არაერთგზის დაკნინებისა და კვლავ აღზევების ფაქტიც, რაც ამ ადგილის მნიშვნელობას უსვამს ხაზს. ყველაფერი ზემოთქმული მხოლოდ გეოგრაფიული მდებარეობით იყო გამოწვეული თუ ამ გორას რაიმე საკრალური მნიშვნელობა ჰქონდა, ამაზე პასუხს მხოლოდ მომავალი გათხრების შედეგები გასცემს. ნებისმიერ შემთხვევაში სამოსახლოს დიდ ქრონოლოგიურ მონაკვეთში არსებობისა და აქ მიკვლეული არტეფაქტების ხასიათის გამო გრაკლიანი გორის სამოსახლო და სამაროვანი ცენტრალური ამიერკავკასიის ეტალონურ ძეგლთა შორის უნდა იქნეს განხილული.

მიმაგრებული დოკუმენტი: <http://www.spekali.tsu.ge/uplfiles/licheli.pps>

ლიტერატურა

1. აბრამიშვილი რ. დიდი თბილისის ექსპედიციის მუშაობის ძირითადი შედეგები. თბილისის არქეოლოგიური ძეგლები: ტომი 1.- თბილისი, 1978
2. ლიჩელი ვ. კოლხეთისა და იბერიის კულტურის საკითხები.- თბილისი, 2001
3. ლიჩელი ვ. ძველი საქართველო ელინისტური სამყაროს სისტემაში. სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი.- თბილისი, 1991
4. ლორთქიფანიძე ო. ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან.- თბილისი, 2002
5. ნიკოლაიშვილი ვ., ნარეკვავის არქეოლოგიური ძეგლები / ვ. ნიკოლაიშვილი, ე. გავაშელი.- თბილისი, 2007
6. სამსონია ნ. შუამდინარული გლიპტიკა.- თბილისი, 2008
7. ფირცხალავა მ. მინის ჭურჭელი. ვანი VII.- თბილისი, 1983

8. ფიცხელაური კ. აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები: (ძვ. წ. XV-VII სს.).- თბილისი, 1973
9. ხინდაძე ნ. ელინისტური ხანის მედაბურის სახლი უფლისციხე-ბამბეზიდან // ძეგლის მეგობარი. 1979.- #52
10. Amiet P. La Gliptique Mesopotamienne Archaïque.- Paris, 1980
11. Babaiev I., Gagoshidze, I. Knaus, F. An Achaemenid “Palace” at Qarajamirli (Azerbaijan), Preliminary Report on the Excavations in 2006, In: Achaemenid Culture and Local Traditions in Anatolia, Southern Caucasus and Iran. New Discoveries, Brill, 2007
12. Barag D.P. Rod-formed Kohl-tubes of the Mid - first Millennium BC. Journal of Glass Studies.- N 17.-1975
13. Boardman J. Die Perser und Der Western. Mainz am Rhein. In Kulturgeschichte Der Antike Welt. Band 96.-2003
14. Bollingen Series Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American collections. the XIV Pantheon Book. 1949
15. Colloen D. First Impressions. Cylinder Seals in the Ancient Near East. British Museum Press, 1987
16. Edwards I.E.S., Gadd C.J., Hammond N.G.L. The Cambridge ancient History: Volume 1, Part 2. Herodotus III, 94.- 1971
17. Kakhidze A. Iranian Glass Perfume Vessel from the Pichvnari Greek Cemetery of the Fifth Century BC. In Achaemenid Culture and Local Traditions in Anatolia Southern Caucasus and Iran. New Discoveries, Brill, 2007
18. Kanetsyan A. Urartian and Early Achaemenid Palaces in Armenia, In : The Royal Palace Institution in the First Millennium B.C. Monographs of the Danish Institute at Athens.-2001
19. Knauss F. Persian Rule in the North. Achaemenid Palaces on the Periphery of the Empire, In: The Royal Palace Institution in the First Millennium BC. Monographs of the Danish Institute at Athens Vol.4.- 2001
20. Kyrieleis H. The heraiion at Samos, In: Greek Sanctuaries. New approaches. N-Y.- 1993
21. Licheli V. Phrigian fibulae in Transcaucasia: their diffusion route, In: Proceedings of the First International Conference on the Archaeology and History of the Black Sea.- Amsterdam, 1999
22. Littauer M.A, Crouwel J.H. Wheeled vehicles and ridden animals in the Ancient Near East, Leiden/Koln, Brill, 1979
23. Lortkipanidze O. The “Akhalgori Hoard”-Attempt at dating and Historical interpretation. In: Dzeban (The Journal of the Centre for Archaeological Studies).- # 11.-Tbilisi, 2001
24. Mikeladse T. Grosse Kollektive Grabgruben Der Fruhen Eisenzeit in Kolchis, In: Archaeologischer Anzeiger. Berlin, New York, 1995
25. Nasidz H., Licheli V. L'aire de diffusion de la culture colchidienne, In: Le Pont-Euxin vu par les Grecs Symposium de Vani (Colchide) – septembre-octobre 1987.- Paris, 1990

26. Phuturidze R. Khoshtaria N. Chkonia D. Results of the excavations carried out in the north-eastern part of the Vani Settlement, In : Vani I. Tbilisi, 1972
27. Starr Ch. G. Greek and Persians in the fourth Century BC., *Iranica Antiqua*, vol. XII.- 1977
28. Ter-Martirossov F. The Typology of the Colomnar Structures in Armenia in the Achaemenid Perod. In : *The Royal Palace Institution in the First Millennium BC. Monographs of the Danish Institute at Athens: Vol. 4.*-2001
29. Treister M. Yu. The Toreutics of Colchis in the 5th – 4th cc BC Local Traditions, Outside Influence, Innovations In : *Achaemenid Culture and Local Traditions in Anatolia, Southern Caucasus and Iran. New Discoveries. Brill.*- 2007
30. Vojatzis M. Votive Riders Seated Side-Saddle at Early Greek Sanctuaries, *Annual of the British School of Archaeology at Athens*. N 87.- 1992
31. Whitley J. *Style and Society in Dark Age Greece*, Cambridge _ MOT 01.-1991

აბსურდის პრობლემა ლიტერატურულ გროტესკში

საუკუნეების მიჯნაზე, უდიდეს მეცნიერულ-ტექნიკურ მიღწევებთან ერთად კაცობრიობის სულიერ ცხოვრებაში მრავალმა წინააღმდეგობამ იჩინა თავი. თანამედროვე სამყაროს კრიზისულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით ქართველი ლიტერატურათმცოდნე გ. ალხაზიშვილი შენიშნავდა, რომ უკვე რამდენიმე ათწლეულია, რაც ევროპელი კულტუროლოგები გამოსავალს ეძებენ *"...ჩიხიდან, სადაც კარგა ხანს გრძელდებოდა არათუ მხატვრული ჟანრების, არამედ ლოგოსის დაშლა, იმის იმედით, რომ დეკონსტრუქციით გაჩენილი სინამდვილე მოგვეცემა საშუალებას, უფრო შორს გაგვეხედა, მაგრამ ეს შორს... კრიზისის აპოგეა იყო და ეს გამოცდილება, სასოწარკვეთილი ცდა იმ აუცილებლობამ განაპირობა, რასაც ადამიანურობადაკარგული ადამიანის სევდიანი კრიზისი ჰქვია"* [ალხაზიშვილი, 2009:3]. სამყაროს კრიზისული მდგომარეობის, მწვავე რეალობის მხატვრულ-ესთეტიკურ ფორმებში წარმოჩენა აქტუალური გახდა ხელოვანთათვის. თანამედროვე კულტუროლოგები აღიარებენ, რომ ამის მისაღწევად XX საუკუნის ხელოვნება ხშირად მიმართავს პარადოქსულ-გროტესკულ სტილს, რომელიც უფრო ადეკვატური აღმოჩნდა ადამიანის ამქვეყნად ყოფნის უკუღმართობის გამოსახატავად, ვიდრე სხვა დამკვიდრებული მხატვრულ-ესთეტიკური ფორმები. ცნობილი შვეიცარიელი მწერალი ფრიდრიხ დიურენმატი ამტკიცებს: *„ჩვენმა სამყარომ ზუსტად ისეთნაირად მიგვიყვანა გროტესკამდე, როგორც ატომურ ბომბამდე"* [Dürenmatt, 1966:26]. და მართლაც, პარადოქსული გროტესკი, როგორც მხატვრული პირობითობის განსაკუთრებული საშუალება, თანამედროვე ისტორიულ პირობებში ლიტერატურისთვის ერთ-ერთ ყველაზე მისაღებ ფორმად არის აღიარებული.

თანამედროვე ლიტერატურული გროტესკისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებზე საუბრისას, როგორც წესი, აღნიშნავენ, რომ ლიტერატურული გროტესკი გულისხმობს დაუფარავ, აშკარად დემონსტრაციულ ალოგიზმს, ლოგიკურ პარადოქსს. ასევე, მის აუცილებელ კომპონენტად უნდა ჩაითვალოს კონტრასტულობა, ტრავესტირება, რომელიც ხშირად გამოიხატება ურთიერთსაპირისპირო ბინარული წყვილების (მაგ., რეალურისა და ფანტასტიკურის, ამაღლებულისა და ვულგარულის, ტრაგიკულისა და კომიკურის და ა.შ.) წინასწარგანზრახულ აღრევაში. ზემოაღნიშნულთან ერთად ლიტერატურათმცოდნენი გამოყოფენ გროტესკის ისეთ ნიშან-თვისებებს, როგორებიცაა:

- ზედმეტობა, გადაჭარბება, ჰიპერბოლიზაცია, რომელიც ზოგ შემთხვევაში კოსმიურ მასშტაბებს იღებს ან, პირიქით, ლიტოტესამდე დაიყვანება;
- რეალური პროპორციების დარღვევა (ნივთების, ადამიანის, მისი სხეულის ნაწილების ზომების და ა.შ.); ზოგჯერ პროპორციების დარღვევა კარიკატურულ სახეს იღებს;
- სატირული დაცინვის კონკრეტული, ფიქსირებული ობიექტის არსებობა; მკითხველმა უნდა იცნოს იგი; ამის გარეშე გროტესკი, როგორც სატირული ფანტასმაგორია, გადაიქცევა ჩვეულებრივ ნაწარმოებად; მაგ., ასეთნაირად შეგვიძლია წავიკითხოთ ბავშვებისათვის განკუთვნილი ფრანსუა რაბლეს „გარგანტუა და პანტაგრუელის“ ან ჯონათან სვიფტის „გულივერის მოგზაურობის“ ადაპტირებული ტექსტები, სადაც ამოღებულია ავტორისეული კომენტარები კონკრეტული პროტოტიპების, პოლიტიკური პარტიებისა და სხვა სოციალური მომენტების შესახებ;
- ირონიულობა, დაცინვის ფართო სპექტრი, დაწყებული მისი უხეში ფორმებიდან და დამთავრებული რაფინირებული, ინტელექტუალური ფორმებით;
- მისტიფიცირება, მაგიურობა, სატანური და სხვა ჯადოსნური ძალების წარმოჩენა;
- პაროდულობა, რომელიც, როგორც წესი, არსებობს გროტესკისგან დამოუკიდებლად, როგორც თავისებური ლიტერატურული ფენომენი;
- ზღაპრულობა, იგავარაკულობა, პამფლეტურობა, ალეგორიულობა, მაგრამ აღნიშნული ელემენტების არსებობა არ განაპირობებს ნაწარმოების გადაქცევას ზღაპრად, იგავ-არაკად, პამფლეტად თუ ალეგორიად;
- ბუნებრივი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირებისა და მიზეზსა და შედეგს შორის შესაბამისობის დარღვევა (უმნიშვნელო მიზეზს შეუძლია გამოიწვიოს გიგანტური, კატასტროფული შედეგები მაშინ, როდესაც ნამდვილად სერიოზულ, საფუძვლიან მიზეზს შეიძლება მოჰყვეს უმნიშვნელო შედეგები);
- შორეული ისტორიული წარსულის ან ასეთივე შორეული მომავლის ჩვენება, უცნობი ქვეყნებისა და სამყაროების გამოყენება, სიზმრები, სიმთვრალე, ფანტასმაგორიული პირობითობის დაშვება, ზოომორფული მეტამორფოზა, ჰიპოსტაზირება (ე.ი. დამოუკიდებელი არსებობის მინიჭება ამა თუ იმ თვისებისთვის, განყენებული ცნებისთვის, აბსტრაქციისა თუ იდეისათვის);
- ლიტერატურული გროტესკის ენობრივი თავისებურება, რომელიც წარმოადგენს ინტელექტუალურ სიტყვათა თამაშს (მასში გამოყენებულია სახელები, ტოპონიმები, დაწესებულებების სახელწოდებები, სიტყვების იუმორისტული წყობა);
- ქვეტექსტურობა, რომელიც რემინისცენციების, ალუზიების, იმპლიციტურობის მეშვეობით აღწევს კომიკურ ეფექტს;

- გროტესკული კომპოზიციის თავისუფლება; იგი ემორჩილება არა ზუსტ ლოგიკას, არამედ ავტორის ან მისი პერსონაჟების ფანტაზიასა და თვითნებობას იმგვარად, როგორც ამას მოითხოვს გროტესკული ფანტასმაგორია.

ლიტერატურული გროტესკის არც ერთი ზემოაღნიშნული ნიშან-თვისება, ცალკე აღებული, თავისთავად, არ განსაზღვრავს მხატვრული ნაწარმოების გროტესკულობას. მხოლოდ ერთად, კომპლექსურად, მრავალფეროვან მთლიანობაში შეუძლიათ მათ ჰქონდეთ გროტესკის პრეტენზია. ეს იმას ნიშნავს, რომ სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი ნიშნების გამოყენებით იქმნება გროტესკულ ნაწარმოებში განსაკუთრებული, ანომალიური, არაბუნებრივი მხატვრული სამყარო იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც ავტორს არა აქვს ბოლომდე გაცნობიერებული ლიტერატურული გროტესკის თეორიული კანონები.

ზემოაღნიშნულთან ერთად ლიტერატურული გროტესკის ისტორიულ განვითარებაში აშკარად ჩანს შინაგანი ლოგიკა - ანტიკური „დიონისური სიცილიდან“ შუასაუკუნოვან, მხიარულ, „საკარნავალო სიცილამდე“ და რენესანსულ „რაბლეზიანურ სიცილამდე“, მოგვიანებით კი - ირონიულ და სკეპტიკურ „ვოლტერიანულ სიცილამდე“, რომელიც გადაიზარდა უმოწყალო დაცინვაში ("შჩედრინისეული სიცილი"), ხოლო მეოცე საუკუნეში დასრულდა შავი, ტრაგიკული „კაფკიანური არა-სიცილით".

თანამედროვე ლიტერატურულ გროტესკში განსხვავებული ინტონაცია შემოიტანა „აბსურდის ლიტერატურამ". ეს ის შემთხვევაა, როდესაც გროტესკი შერწყმულია არა სატირასთან, როგორც ტრადიციულ კლასიკურ ლიტერატურაშია მიღებული, არამედ აბსურდთან. აბსურდული გროტესკი ახალ მოვლენას წარმოადგენს XX საუკუნის ლიტერატურაში. „აბსურდის ლიტერატურის" შემქმნელთა და თეორეტიკოსთა აზრით, არსებულ სინამდვილეში ყოველდღიურობის თანამდევად იქცა საშინელება, სიგიჟე, სიკვდილი; ხელოვნება იძულებულია, ანგარიში გაუწიოს სამყაროს ამ სუბსტანციონალურ მდგომარეობას. სწორედ ზემოაღნიშნულის გამო ხდება იგი ირაციონალური, ხოლო გროტესკი - დემონური. გერმანელი ლიტერატურათმცოდნე კარლ სიმონი აცხადებს: *„მერყეობა აბსურდულის წინაშე ჩვენს დროს გადალახულია, საგიჟეთი თავისუფლად და უსირცხვილოდ შემოვიდა ჩვენს სამყაროში, რომელიც ყოველდღე ჩვენ გარშემოა და რომელიც კარგავს ლოგიკასა და მიზეზობრივ კავშირებს... ჩვენ მშვიერი არსებების მსგავსად ველაპავთ სლოგანს, რომელიც გვიხსნის, რომ თანამედროვე ფიზიკა გახდა „აკაუსალური“ (akausal), და ვუსმენთ ისტორიებს ატომური ბომბის გამომგონებლების შესახებ, რომლებიც*

მონასტრებში წავიდნენ, ასევე ისტორიებს კინოვარსკვლავების შესახებ, რომლებიც ბუდისტები გახდნენ. ჩვენ დავნაყრდით პოზიტივისტური საუკუნით, ხოლო რაციონალისტურ-ოპტიმისტური პროგრესი დგას ატომური ბომბის წინაშე. დეკარტეს გამოცემები მცირდება, ხოლო რევოლუციური ფორმატში აქვეყნებს მისტიკოსებისა და იოგების კრებულებს. რაღა დარჩენია იუმორს, თუ არა ის, რომ გახდეს ირაციონალური" [Simon, 1958: 415]. ღრმა ცხოვრებისეულმა და სულიერმა კატასტროფებმა, რომელთა წინაშე აღმოჩნდა კაცობრიობა, წარმოშვა „შავი იუმორი, როდესაც სიცილს დაღლილობამდე მივყავართ" [Simon, 1958:412]; რომელიც თანდათანობით გადაიქცევა „ინფერნალურ დაცინვად" [Simon, 1958:413].

კარლ სიმონის გარდა, თანამედროვე დასავლური გროტესკის ესთეტიკური თეორია განავითარა გერმანელმა ლიტერატურათმცოდნემ ვოლფგანგ კაიზერმა. ვ. კაიზერისათვის მთავარია „რაღაც მტრული, უცხო, არაადამიანური; მისთვის „...გროტესკული არის სამყარო, რომელიც გახდა უცხო" [Kayser, 1957: 136]. ავტორი შენიშნავს, რომ ეს არ არის მხოლოდ თეორიული, ლიტერატურათმცოდნეობითი კონსტრუქცია. ვ. კაიზერი აანალიზებს XX საუკუნის ლიტერატურულ პრაქტიკას, სადაც ეჟენ იონესკუს, ფრანც კაფკას, ჯონ აპდაიკისა და სხვა მწერლების ნაწარმოებებში ზემოაღნიშნული სამყარო რეალობად არის წარმოჩენილი. გერმანელი ავტორი ერთმანეთს უპირისპირებს გროტესკისა და ზღაპრის ნიშანდობლივ თვისებებს და აღნიშნავს, რომ ზღაპრის სამყაროც, გროტესკულის მსგავსად, მკითხველისთვის უცნობი და უჩვეულოა, მაგრამ ეს არ არის სამყარო, რომელიც მისთვის უცხოა. რაც შეეხება გროტესკს, მასში მკითხველთათვის მშობლიური, ახლობელი გარემო მოულოდნელად იქცევა მტრულად, უცხოდ. სწორედ ჩვენი სამყარო გარდაიქმნა უცხოდ, რომელსაც მართავს არაადამიანური ძალა; მასზეა დამოკიდებული ადამიანებისა და სამყაროს ბედი. ვ. კაიზერი აკეთებს დასკვნას, რომ „გროტესკულ სამყაროში საუბარია არა სიკვდილის შიშზე, არამედ სიცოცხლის შიშზე" [Kayser, 1957:137]. ვ. კაიზერის თანახმად, გროტესკულში გადასვლის დროს სიმწრის სიცილი იღებს ბოროტად დაცინვის, ცინიკურის, დაბოლოს, სატანური სიცილის ნიშნებს [Kayser, 1957: 137].

უნდა აღინიშნოს, რომ „აბსურდის" ცნება არაერთმნიშვნელოვანია და, კონტექსტიდან გამომდინარე, სხვადასხვა შინაარსის მატარებელია. ქვემოთ მოვიყვანთ „აბსურდის" ცნების რამდენიმე აზრობრივ მნიშვნელობას, რომელიც გვხვდება „აბსურდის ლიტერატურაში" და ეგზისტენციალიზმის ფილოსოფიურ პრაქტიკაში:

1. სამყაროს პრინციპული აბსურდულობა, რომელშიც იმყოფება ადამიანი (ჟან-პოლ სარტრი);
2. რეალურ სამყაროში ადამიანის არსებობის აბსურდულობა (ალბერ კამიუ);
3. სამყაროში ადამიანის არსებობის აბსურდულობის სუბიექტური განცდა, იმის მიუხედავად, აბსურდულია სამყარო თუ არააბსურდული;
4. სამყაროს აბსურდულობის არააბსურდული (ე. ი. „მშვიდი“, „ნეიტრალური“) აღქმა;
5. კონკრეტული ცხოვრებისეული სიტუაციების, კოლიზიების, გულისტკივილის აბსურდულობა, რასაც ადამიანი ხვდება;
6. ადამიანის განცდების თავდაპირველი აბსურდულობა, რომელიც დაკავშირებულია მის შინაგან კონსტიტუციასთან, ტემპერამენტთან (მაგალითისათვის, თუ მხიარული სანგვინიკი უყურებს სამყაროს „ვარდისფერი სათვალეებით“, პესიმისტურად განწყობილი მელანქოლიკი უყურებს სამყაროს „შავი სათვალეებით“) [Петриашвили, 2005:100].

თანამედროვე დასავლეთევროპელი მკვლევრები აბსურდს განიხილავენ, როგორც ყოფიერების თავდაპირველ მდგომარეობას. განსაკუთრებით ეს ეხება ლიტერატურულ გროტესკს, რომელიც მეტწილად ეფუძნება აბსურდს - სამყაროს აბსურდულობასა და ამ სამყაროში ადამიანის ყოფნის აბსურდულობას. ამასთან ერთად, თვით ეგზისტენციალისტებთანაც წარმოჩენილია არსებითი განსხვავება აბსურდის ფილოსოფიურ გააზრებაში. ერთი მხრივ, ჟან-პოლ სარტრი ამტკიცებს, რომ „*აბსურდულია, რომ ჩვენ ვიბადებით და აბსურდულია, რომ ჩვენ ვკვდებით*“ [Sartre, 1946: 631], ხოლო, მეორე მხრივ, ალბერტ კამიუმ დაწერა წიგნი „*ამბოხებული ადამიანი*“ [Camus, 1951], რომელშიც ამაყ ადამიანს მოუწოდებს, რომ აჯანყდეს ასეთი აბსურდის წინააღმდეგ: „*აბსურდი არც ადამიანშია... და არც სამყაროში, იგი მათ ერთბლივ ყოფნაშია. ამიტომ ადამიანისათვის არ არსებობს უფრო მშვენიერი სანახაობა, ვიდრე ინტელექტის შებრძოლება რეალობასთან, რომელიც მასზე უფრო ძლიერია... არის რაღაცა განუმეორებლად ძლევამოსილი იმ დისციპლინაში, რომელიც ნიჭმა უკარნახა თავის თავს, ძლიერ ნებისყოფაში, ამ დაპირისპირებაში. გაღარიბება რეალობისა, რომელიც თავისი არაადამიანურობით ხაზს უსვამს ადამიანის სიდიადეს, ნიშნავს თვით ადამიანის გაღარიბებას*“ [Камю, 1990:51]. ალბერტ კამიუს მაგალითი გვარწმუნებს, რომ თანამედროვე ეგზისტენციალიზმი ქადაგებს სწორედ ადამიანის „სტოიკურ მიდგომას“ ცხოვრებისადმი, რათა ადამიანმა ღირსეულად

იცხოვროს ამ არამყუდრო და უცხო სამყაროში. გავიხსენოთ, რომ ფრანგული ეგზისტენციალიზმის ყველა მეტნაკლებად გამოჩენილი წარმომადგენელი აქტიურად იბრძოდა მეორე მსოფლიო ომის დროს ანტიფაშისტური მოძრაობის რიგებში.

საბოლოო ჯამში, უამრავი სხვადასხვა სახის უაზრობა, რომელიც შეინიშნება ლიტერატურული გროტესკის ნაწარმოებებში, მოწმობს იმას, რომ გროტესკი უთუოდ ენათესავება აბსურდს და თავის თავში მოიცავს აბსურდულობას, როგორც აზრობრივს, შინაარსობრივს, ასევე ფორმალურს, კომიკურს, მაგრამ არ დაიყვანება აბსურდამდე, ვინაიდან აბსურდი შეიძლება არაგროტესკულიც იყოს. საქმე ისაა, რომ, თუ ვაღიარებთ, რომ სამყარო მთლიანად ან ნაწილობრივ მაინც (მისი ცალკეული ცხოვრებისეული გარემოებები და სიტუაციები) აბსურდულია თავისი ბუნებით, მაშინ „აბსურდის ლიტერატურა“ აღმოჩნდება ამ აბსურდული სინამდვილის სწორი, რეალისტური ასახვა. ასეთ შემთხვევაში ამ ტიპის ნაწარმოებები აღარ იქნება უკვე გროტესკული („ასეთი რამ არ შეიძლება იყოს!“ „ასე არ ხდება!“). მაშასადამე, აბსურდულობა ამა თუ იმ დოზითა და ფორმით ახასიათებს გროტესკს, მათ შორის ლიტერატურულსაც, მაგრამ ლიტერატურული გროტესკის მთლიანად დაყვანა აბსურდამდე გადაჭარბებული იქნებოდა. აბსურდი და გროტესკი ღვიძლი ძმები არიან, მაგრამ არა ტყუპები. მათი ნათესაობა კონკრეტულად ვლინდება იმაში, რომ ორივე შეიცავს თავის განმარტებაში პარადოქსულ უაზრობას, მაგრამ „აბსურდის ლიტერატურაში“ ამ უაზრობას მიაწერენ მეტაფიზიკურ არსს (ეგზისტენციალური გაგებით), ხოლო ლიტერატურულ გროტესკში ეს მხოლოდ მხატვრული პირობითობის საშუალებაა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ „აბსურდის ლიტერატურა“, რომელიც დასავლეთ ევროპისა და ევროპული კულტურული ორიენტაციის მქონე სხვა ქვეყნებში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესის ავანსცენაზე იმყოფება, აშკარად არის ლიტერატურული გროტესკის ატრიბუტიკის მატარებელი. თუმცა, აქვე შევნიშნავთ: იმის მიუხედავად, რომ გროტესკი და აბსურდი ერთმანეთს გადაკვეთს, აბსოლუტურ დამთხვევაზე საუბარი უადგილოდ მიგვაჩნია. ქვემოთ მოვიტანთ ჩვენ მიერ შერჩეული ნაწარმოებების ანალიზს, რომელიც ნათელყოფს, რომ ყოველი გროტესკი აბსურდულია, მაგრამ ყოველი აბსურდი გროტესკი როდია. აღნიშნული მოსაზრების საილუსტრაციოდ მივმართოთ ფრანც კაფკას ნაწარმოებებს.

ფრანც კაფკას ისეთ ქმნილებებს შორის, როგორებიცაა „კოშკი“ [Капка А, 1991] და „მეტამორფოზა“ [Капка В, 1991], მხოლოდ „მეტამორფოზა“ შეიძლება ჩაითვალოს გროტესკად, ვინაიდან ამ რომანის მთავარი გმირი - ახალგაზრდა კაცი გრეგორი ზამზა -

გადაიქცევა მწერად. ეს, რა თქმა უნდა, ფანტასტიკაა და ნიშანდობლივია, რომ ნაწარმოებში გადმოცემული ყველა პერიპეტია, რომლებიც თავს გადახდა პროტაგონისტს მეტამორფოზის შედეგად, აგებულია ზემოაღნიშნულ ფანტასმაგორიაზე. რაღაც საიდუმლო, შეუცნობადი ძალების მიერ მწერად გადაქცეული გრეგორი ზამზა ვერსაიდან (მისი უახლოესი ადამიანებისგანაც კი) პოულობს თანაგრძნობას. საშინელ მწერად გადაქცეული, იგი იტანჯება, ყველასგან მოძულებულია, განიცდის მარტოობას. კაფკასთან, ისევე როგორც მთელ ეგზისტენციალურ ლიტერატურაში (რომელიც, თავის მხრივ, ეგზისტენციალურ ფილოსოფიას ეყრდნობა), ადამიანი იმთავითვე განწირულია მარტოობისათვის, რაც ამძიმებს, აძლიერებს მისი უაზრო ცხოვრების აბსურდულობას. ასეთი აბსურდული და იმავდროულად გროტესკული კომპოზიცია (ადამიანი გადაიქცა მწერად) აძლევს ფ. კაფკას იმის საშუალებას, რომ ფილოსოფიურად და მხატვრულ-კონცეპტუალურად გააანალიზოს არსებული ყოფიერება და დაასაბუთოს ზოგადი თეზა: ადამიანი განწირულია სატანჯველად და, საერთოდ, მთელი მისი არსებობა აბსურდულია.

„მეტამორფოზისაგან“ განსხვავებით ფ. კაფკას სხვა ნაწარმოებებში ლიტერატურული გროტესკის წესები არ არის დაცული და, ცხადია, მათ ვერ მივაკუთვნებთ გროტესკულ ლიტერატურას. მაგალითად, რომანში „კოშკი“ ვინმე მიწისმზომელი დასახლდება მყუდრო „სოფელში“ და იმისთვის, რომ მშვიდად და მყარად იგრძნოს თავი, თხოვნით მიმართავს „კოშკს“, რათა ცხოვრების ოფიციალური ნებართვა მიიღოს. აღსანიშნავია, რომ ამას მისგან მაინცადამაინც არც ითხოვენ. ბიუროკრატული მიწერ-მოწერა მთავარ გმირსა და „კოშკს“ შორის დიდხანს გრძელდება. ყველაფერი იმით მთავრდება, რომ მიწისმზომელის გარდაცვალებამდე ხუთი წუთით ადრე „კოშკიდან“ დადებითი პასუხი მოდის. გამოდის, რომ კანონიერ საფუძველზე მთავარ გმირს თავის სახლში მხოლოდ ბოლო ხუთი წუთი უცხოვრია. ცხადია, რომ ნაწარმოებში წარმოდგენილი სიტუაცია აბსურდულია, მაგრამ არაფერი გროტესკული (ე.ი. ფანტასტიკური) მასში არ არის: ჩვენ წინაშეა ბიუროკრატიზმის - ამ გავრცელებული სოციალური ბოროტების, რომელიც არაერთხელ გამხდარა სხვადასხვა ეპოქაში შექმნილი ლიტერატურული ნაწარმოებების მთავარი თემა - მორიგი მსხვერპლი. კაფკას ნაწარმოებში წარმოდგენილი სიტუაცია, ცხადია, აბსურდულია, მაგრამ გროტესკულობაზე მინიშნებაც არ არის [Петриашвили, 2005].

ზემოაღნიშნული თეზის - ყოველი გროტესკი აბსურდულია, მაგრამ ყოველი აბსურდი შეიძლება სულაც არ იყოს გროტესკული - საინტერესო ილუსტრაციას წარმოადგენს იური ტინიანოვის გახმაურებული მოთხრობა „პოდპორუჩიკი კიჟე“ (1928 წელი). მწერალმა ნაწარმოების ფაბულად გამოიყენა რუსეთის იმპერატორ პავლე I-ის დროის ამბავი იმის

შესახებ, თუ როგორ გაჩნდა პრეობრაჟენსკის პოლკის კანცელარიის ოფიციალურ დოკუმენტაციაში ჩინოვნიკის მიერ დაშვებული ბანალური შეცდომის შედეგად არარსებული „ოფიცერი კიჟე“. ფაბულის თანახმად, აღნიშნული ფანტომი ჯერ პრეობრაჟენსკის პოლკის კაპიტანი გახდა, შემდეგ პოლკოვნიკი და ბოლოს გენერლის ჩინიც მიიღო; მანვე, თითქოსდა, ცოლად შეირთო დედოფლის ფრეილინა და შვილიც შეეძინა. აღწერილი სიტუაცია ნამდვილად აბსურდულია, ამიტომაც იბადება ლოგიკური კითხვა: ზემოაღწერილი შემთხვევა ოფიცრების მიერ მოგონილი ირონიული ანეკდოტია თუ რეალურად მომხდარი ამბავი. ნაწარმოების ანალიზი იძლევა იმის საფუძველს, რომ დავასკვნათ: იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეს მართლაც ანეკდოტია, მსგავს შემთხვევას შეიძლება ადგილი ჰქონოდა ნაწარმოებში აღწერილ ისტორიულ ეპოქაში - რუსეთის თვითმპყრობელურ იმპერიაში პავლე I-ის მეფობის დროს. ამ შემთხვევაშიც ფანტომი „ოფიცერი კიჟე“ წარმოადგენს ბიუროკრატიზმის, როგორც გავრცელებული სოციალური ბოროტების, მორიგ მსხვერპლს.

მსგავსი სიტუაციებია წარმოდგენილი მიხეილ ბულგაკოვის მისტიკურ-გროტესკულ ნაწარმოებებშიც. მწერალმა საინტერესო გზა განვლო პირველი გროტესკული მოთხრობებიდან (მაგ., „ჩიჩიკოვის თავგადასავალი“, „მეწამული კუნძული“, „დიავოლიადა“, „საბედისწერო კვერცხები“, „ძაღლის გული“, რომლებშიც აშკარად გამოსჭვივის ირონიული „ვოლტერიანული სიცილი“) იმ ტიპის ნაწარმოებებამდე, რომლებსაც ახასიათებს ზემოთ განხილული „კაფკიანური არა-სიცილი“ (მაგ., „ოსტატი და მარგარიტა“). კერძოდ, ლიტერატურათმცოდნეთა საყოველთაო აღიარებით მ. ბულგაკოვის მოთხრობა „ძაღლის გული“ კლასიკური ლიტერატურული გროტესკია, ვინაიდან მისთვის დამახასიათებელია ყველა ის ნიშან-თვისება, რომელიც ნიშანდობლივია ლიტერატურული გროტესკის ჟანრისათვის; აქვე შევნიშნავთ, რომ მ. ბულგაკოვის ბელეტრისტიკის ანალიზისას, როგორც წესი, ლიტერატურათმცოდნენი მიმართავენ ტერმინს "ინტელექტუალური გროტესკი", რადგან ხშირად აღნიშნული ნაწარმოებების სიუჟეტი ემყარება ლიტერატურულ რემინისცენციას, ალუზიას ან მხატვრული პერსონაჟები ინტელექტუალური სამყაროს წარმომადგენლები არიან (მწერლები, მხატვრები, ექიმები, პროფესორები...).

„ძაღლის გულში“ უხვად არის წარმოდგენილი სატირული და ფანტასმაგორიული სურათები. მაგ., მოთხრობა იწყება ძაღლის აშკარად ფანტასმაგორიული შინაგანი მონოლოგით, რომელშიც იგი წყევლის 20-იანი წლების მოსკოვში თავის ძალღერ ცხოვრებას. ამ მონოლოგში ყურადღებას იქცევს მოსკოვური ჭორების, საინტერესო წვრილმანების ცოდნა, დაკვირვების უნარი, სიტყვის ვირტუოზულობა. რა თქმა უნდა, ყველაფერ ამას

ხედავს და წერს მწერალი მიხეილ ბულგაკოვი, მაგრამ გაწვდის ძაღლის მონოლოგის სახით, რაც, თავის მხრივ, ფანტასმაგორიას წარმოადგენს. მონოლოგში ძაღლი წარმოდგენილია ნიჭიერ, ენამწარე, იუმორის გრძნობით აღსავსე არსებად. იგი უთუოდ იწვევს თანაგრძნობასა და სიმპათიას. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ „ეს შეუძლებელია!“ - სწორედ ეს არის ლიტერატურული გროტესკის უმთავრესი პირობა. ასევე გროტესკულ ფანტასმაგორიას წარმოადგენს ძაღლის თავის ტვინზე პროფესორ პრეობრაჟენსკის მიერ ჩატარებული ოპერაცია: გარდაცვლილი ლოთის - კლიმ ჩუგუნოვის ჰიპოფიზის ტრანსპლანტაცია. მიხეილ ბულგაკოვი, პროფესიით ექიმი, დეტალურად აღწერს ამ ოპერაციას, რათა მკითხველს სინამდვილის ილუზია შეუქმნას. ძაღლის გაადამიანურობის პროცესი აღწერილია პრეობრაჟენსკის თანაშემწის, ექიმ ბორმენტალის, დღიურში, რომელიც, თავის მხრივ, ასევე გროტესკის ნიმუშს წარმოადგენს. მოთხრობაში მწერალი "აჩვენებს" მკითხველს ინტელექტუალური თამაშის ფანტასმაგორიულ წესებს, რის შედეგადაც მას უკვე აღარ უკვირს გაადამიანებული „ევგრაფ ევგრაფის ძე შარიკოვის“ შემდგომი ცხოვრება და თავგადასავლები. ნაწარმოების ფინალში აღწერილ სცენებში (შარიკოვის კვლავ შინაურ ძაღლად გადაქცევა, რომელიც ბედნიერია პროფესორის ბინაში ცხოვრებით) ბევრი რამ უტყირებულია, მაგრამ ესეც მთლიანად შეესაბამება ლიტერატურული გროტესკის ნორმებს.

რაც შეეხება "ოსტატსა და მარგარიტას", ეს რომანი ლიტერატურული გროტესკის, სატირული ფანტასმაგორიის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. გროტესკულია რომანის პირველივე სცენა 30-იანი წლების მოსკოვში, სადაც გამოჩნდება ნამდვილი სატანა-ვოლანდი თავისი ამალით, რათა გამართოს ყოველწლიური მეჯლისი „დედოფლის“ (ამ შემთხვევაში მარგარიტა ნიკოლაევნას) თანდასწრებითა და ხელმძღვანელობით. აღნიშნულ ეპიზოდში აღწერილია ბერლიოზისა (დიდი ფრანგი კომპოზიტორის მოგვარე, რაც, თავის მხრივ, იწვევს სხვადასხვა გროტესკულ უაზრობას) და პოეტ ბეზდომნის („ბეზდომნი“ - ე.ი. „უსახლკარო“) დიალოგი; შემდეგ გაიმართება კამათი ვოლანდსა და ბერლიოზს შორის იესო ქრისტეს შესახებ (მითისა და რეალობის ერთმანეთში გადასვლა, ვოლანდი ხომ პირადად ესწრებოდა იეშუას სიკვდილით დასჯას), რასაც მოჰყვება ვოლანდის წინასწარმეტყველება ბერლიოზის აღსასრულისა (ტრამავაის ბორბლებქვეშ) და პოეტ ბეზდომნის მომავლის (მას „შიზოფრენიის“ დიაგნოზს დაუსვამენ) შესახებ. რომანის მომდევნო თავებში მკითხველი ეცნობა თავად „პროფესორ ვოლანდის“ თაოსნობით გამართულ შავი მაგიის სეანსებს „ვარიეტეს თეატრში“, მოწმე ხდება მისი ამაღლის „ფოკუსებისა“ № 302 ბინაში, სატანური მეჯლისისა და ა.შ. მთელი ეს ფანტასმაგორია გრძელდება იმ მომენტამდე, სანამ „უწმინდური ძაღლები“ (და მათთან ერთად ოსტატი და მარგარიტა) არ დატოვებენ მოსკოვს.

მთელ რომანში (გარდა იერუსალიმის თავებისა, სადაც მწერალი უფრო შეზღუდულია) ბულგაკოვი მიმართავს სატირასა და პაროდირს. ნაწარმოებში აღწერილი პარადოქსული სიტუაციები ხშირად ფანტასმაგორიაში გარდამავალ აბსურდს ენაცვლება. მწერალი ამ ხერხს თავისი ჩანაფიქრის განსახორციელებლად იყენებს. ირონიისა და აბსურდის საშუალებით ავტორი კიცხავს გარკვეულ მოვლენებს, ფაქტებსა და სახეებს, ამავე დროს იგი დადებითი იდეალების პროპაგანდასაც ეწევა. სწორედ ფანტასმაგორიული აბსურდის ფორმით ამხელს ავტორი სტალინის ტოტალიტარული რეჟიმისდროინდელ სინამდვილეს. ბულგაკოვის სატირული ფანტასმაგორია მიმართულია ანგარების, ეგოცენტრიზმისა და სხვა ანტიჰუმანური ტენდენციების წინააღმდეგ. ამასთან ერთად, მწერალი არ ღალატობს დანტეს, რაბლესა და სვიფტის ტრადიციებს: საჯაროდ ამათრახებს (ზოგჯერ ღიად, აშკარად, ზოგჯერაც მალულად, შეფარვით) თავის იდეურ, პოლიტიკურ და ლიტერატურულ მოწინააღმდეგეებს.

უკანასკნელ ხანს ხშირად სვამენ კითხვას ლიტერატურული გროტესკის, სატირული ფანტასმაგორიის მომავალთან დაკავშირებით. ლაპარაკია სწორედ ლიტერატურულ გროტესკზე, ვინაიდან ხელოვნების სხვა დარგებში (ქანდაკება, ფერწერა, გრაფიკა, მუსიკა, თეატრი, ცირკი და სხვა) გროტესკი დღესაც წარმატებით გამოიყენება ექსპრესიისა და მხატვრული ეფექტის მისაღწევად. როგორც მე-20 საუკუნის პრაქტიკა გვარწმუნებს, გროტესკულ ნაწარმოებთა რაოდენობა ხელოვნების ჩამოთვლილ სახეობებში კი არ კლებულობს, არამედ მატულობს. განსაკუთრებით ეს ეხება ცირკს (ბუფონადა, ილუზიონი), ანიმაციურ ფილმებს (მულტიპლიკაცია), თანამედროვე სახვით ხელოვნებას (აბსტრაქციონიზმი, ავანგარდიზმი). უფრო მეტიც, თანამედროვე კომპიუტერული ტექნიკა ქმნის ისეთ „ვირტუალურ“ ფანტასმაგორიებს, რომლებიც ზოგჯერ აღემატება მხატვრისა თუ მწერლის ფანტაზიას.

რაც შეეხება ლიტერატურატურულ გროტესკს, ამ შემთხვევაში იკვეთება ორი საპირისპირო ტენდენცია, რომელთაგან ერთ-ერთი ხელს უწყობს ლიტერატურული გროტესკის შენარჩუნებასა და განვითარებას, ხოლო მეორე - პირიქით. ხელისშემშლელ ტენდენციად მოიაზრება თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ადამიანის ინფორმაციულობა. ასეთ პირობებში გროტესკული ფანტასმაგორია ოდნავ თუ გააკვირვებს მას: ის, რაც ფანტაზიად მიაჩნდა წარსულ თაობას, ყოველდღიურ მოვლენად მიაჩნია თანამედროვე ადამიანს. ასეთმა სიტუაციამ შესაძლოა გამოიწვიოს ლიტერატურული გროტესკის თანდათანობითი კვდომა. მეორე მხრივ,

ლიტერატურათმცოდნენი გამოყოფენ რამდენიმე ფაქტორს, რომლებიც განაპირობებენ ლიტერატურული გროტესკის პოზიტიურ ევოლუციას; მათ შორის გამოვყოფთ:

1. საზოგადოებაში ობიექტურად არსებული უსამართლობის სატირული, გროტესკული გაკიცხვის აუცილებლობა (სოციალურ ნაკლოვანებათა ნუსხა იმდენად დიდია, რომ მათი ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს);
2. მხიარული (გროტესკული) „გამოთხოვება წარსულთან“, რაც ყველაზე ხშირი და პოპულარული შემთხვევაა ლიტერატურული გროტესკის გამოყენებისას;
3. გროტესკული ანტიუტოპია, როგორც იმ განუხორციელებელი ილუზიების, სოციალური პროექტებისა და უტოპიების საპირისპირო მოვლენა, რომლებიც ზედმეტად ოპტიმისტურად, იდილიურად გვიხატავენ კაცობრიობის მომავალს;
4. ლიტერატურული გროტესკი, როგორც მხატვრული ექსპრესიის უძლიერესი საშუალება; უსაზღვრო ფანტაზიის, ინტელექტუალური თუ სიტყვიერი თავისუფალი თამაშის სურვილი და სხვ.

იმის გათვალისწინებით, რომ ზემოაღნიშნული ფაქტორები ყოველთვის არსებობდა საზოგადოებაში და, სავარაუდოდ, იარსებებს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლიტერატურულ გროტესკს მის სხვადასხვა გამოვლინებაში (ფანტასმაგორია, აბსურდი და სხვ.) ჯერ არ ამოუწურავს თავისი შესაძლებლობანი და, როგორც მხატვრული პირობითობის განსაკუთრებული საშუალება, თანამედროვე ისტორიულ პირობებში კვლავ რჩება ლიტერატურისთვის ერთ-ერთ ყველაზე მისაღებ ფორმად.

ლიტერატურა

1. ალხაზიშვილი გ. მუზაშვილი ნ. ქართული პოსტმოდერნი და ქართული დეკონსტრუქცია / გ. ალხაზიშვილი, ნ. მუზაშვილი.- <http://www.lib.ge-7.03.2009>
2. Camus A. L'homme révolté.- Paris, 1951
3. Dürrenmatt F. Theater-Schriften und Reden.- Zürich, 1966
4. Kayser W. Das Grotteske in Malerei und Dichtung.-Hamburg,1957
5. Sartre J.-P. L'existentialisme est un humanisme.- Paris,1946
6. Simon K. G. Das Absurde lacht sich tot. Akzente.- № 5.-1958
7. Камю А. Бунтующий человек.- Москва, 1990
8. Кафка Ф. Замок.- Москва,1991
9. Кафка Ф. Америка: Процесс Из дневников.- Москва, 1991

10. Петриашвили О. Гротеск в русской литературе XX века.- Тбилиси, 2005

თბილისური მეტყველება (ისტორია და თანამედროვეობა)

სპეციალისტები სალიტერატურო ენას სამწერლობო ენასაც უწოდებენ, რამდენადაც ამ ტერმინით უკეთაა ხაზგასმული სტანდარტიზებული ენის წერილობით ტრადიციასთან სავალდებულო კავშირი. არასპეციალისტები კი (მათ შორის, განათლებული საზოგადოებაც) ხშირად მცდარად უკავშირებენ სალიტერატურო ენის ცნებას გეოგრაფიულ ან ურბანულ მარკერს და აცხადებენ, რომ სალიტერატურო ენა ქალაქის, ძირითადად დედაქალაქის, მეტყველებასთანაა ახლოს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ ჩვენში, თვით სპეციალისტთა შორისაც, ჯერ კარგად არ არის გათავისებული თბილისის მეტყველების ერთ მთლიან თბილისურ დიალექტად ან ქალაქის სოციალურ სტრატეზად (სოციალურ დიალექტებად) მოაზრების საკითხი, და ის, თუ სად უნდა მოექცეს დიალექტოლოგიურ რუკაზე თბილისის (ან მისი ცალკეული რაიონის თუ ცალკეული სოციალური ჯგუფის) მეტყველება.

ქართულ სინამდვილეში თბილისი საქართველოს სხვა ქალაქებისაგან განსხვავებულ სოციალურ სქემას ქმნის და ეს ასახულია კიდევ მეტყველებაში. მამას თავისი ახსნა აქვს: თბილისი ისტორიულად არის საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი, რომელიც ოდითგანვე ვითარდებოდა საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიული შესაყარზე და მის ყოფაში აირეკლებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ეთნოგრაფიული და სამეტყველო თავისებურებანი. თუმცა, თანამედროვე გაგებით, ურბანული თავისებურებები თბილისმა ძირითადად XIX საუკუნიდან შეიძინა, როდესაც იგი უკვე აღარ წარმოადგენდა დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს დედაქალაქს და რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი განაპირა პროვინციის ადმინისტრაციულ ცენტრად იყო ქცეული. ამოგვიანებით თბილისის სტატუსმა ისევ წინ წამოიწია.

თბილისი ერთხანს ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის დედაქალაქადაც გამოცხადდა, ამან კი ხელსაყრელი პირობები შექმნა მოსახლეობის მოზიდვისათვის არა მარტო საქართველოს და ამიერკავკასიის სხვადასხვა ნაწილიდან, არამედ საბჭოთა კავშირის დანარჩენი მეზობელი რაიონებიდანაც. საბჭოთა პერიოდის თბილისის მოსახლეობის მექანიკურ ზრდაში მიგრაციულ პროცესებთან ერთად გარკვეულ როლს ასრულებდა მეზობლად მდებარე დაბებისა და სოფლების შერწყმა ქალაქთან. ეს თავისთავად არ აძლევდა ქალაქის მეტყველებას საკუთარი დინამიკით განვითარების საშუალებას და მუდმივად აკავშირებდა მას გეოგრაფიული დიალექტების განსაზღვრულ ტიპებთან.

ქალაქის მეტყველებაზე საუბრისას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი ტერმინთა შერჩევაა. კერძოდ, რა ტერმინებია მოსახერხებელი ქალაქის მეტყველების (ანუ ქალაქური დიალექტის) და მისი სახეების აღსანიშნავად. ქალაქებს საერთო ურბანულ ნიშნებთან ერთად თავისი ინდივიდუალური ხასიათიც გააჩნია, რაც სოციალური წარმოდგენების განსხვავებულობას იწვევს. სოციალური გემოვნება, კულტურული ტრადიცია, ელიტარული წრეების ეკონომიკური პრიორიტეტების განმსაზღვრელი საფუძვლების სპეციფიკა, გავრცელებული დარგები, ეკონომიკური დონე, კულტურული დონე, კრიმინალური დონე და სხვ. მნიშვნელოვნად განასხვავებს ერთმანეთისაგან არა მარტო სხვადასხვა ქვეყნის დედაქალაქებს, არამედ ერთი ქვეყნის ქალაქებსაც. თუნდაც ავიღოთ, ერთი მხრივ, თბილისის ელიტარული, პრივილეგირებული ინტელიგენციის მეტყველებაში აშკარად გამოხატული რუსული გამოთქმის (პრონონსის) მოძალება (დიფთონგების, “სირბილის ნიშნის”, მახვილის, კავკასიური მკვეთრების შერბილებისა თუ “მოვეროპულების” ტენდენცია და რუსული ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის ხშირი გამოყენება ქართულ მეტყველებაში 90-იან წლებამდე, ან ახალი თაობის ელიტარული ინტელიგენციის ინგლისური აქცენტის ან ლექსიკური ჩანართების გამოყენება საკუთარი პრიორიტეტულობის დასამტკიცებლად 1992 წლიდან დღემდე, ხოლო, მეორე მხრივ, ინგლისელი ან ამერიკელი ელიტარული ინტელიგენციის მისწრაფება, რომ თავისი პრიორიტეტულობა ინგლისურის კარგი ცოდნით დაამტკიცოს, ანუ მაღალი კლასის მაიდენტიფიცირებელ ნიშნად სწორედ სახელმწიფო ენის ზედმიწევნითი ცოდნა მიიჩნიოს. საბჭოთა პერიოდში საყოველთაო სავალდებულო განათლების პირობებში წერა-კითხვის უცოდინრობა ფაქტობრივ არ არსებობდა, ასევე, საერთო საგანმანათლებლო სისტემისა და მასმედიის ორგანიზებული მართვის შედეგად მეტყველების თვალსაზრისით საზოგადოების სოციალური დიფერენციაცია ნაკლებად მკვეთრი იყო, ამიტომ საბჭოთა თბილისისათვის ნიშანდობლივი მეტყველებითი სტრატეგიის რაოდენობა გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე ამჟამადაა, როდესაც მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაცია და ქალაქის უბნების სოციალური პრინციპით დასახლების ტენდენცია გაძლიერდა.

ქალაქის მეტყველების ცნებასთან ასოცირდება ე.წ. “მდაბიური მეტყველების” ცნებაც, რომელიც, ერთი მხრივ, ემსგავსება გეოგრაფიულ დიალექტს, რამდენადაც არანორმირებულია, და, მეორე მხრივ, მსგავსია ფუნქციური სტილისა, რამდენადაც სოციალურად განპირობებულია.

თავად ტერმინი “მდაბიური მეტყველება” ქართულში არც მაინცა და მაინცაა გავრცელებული, შესაძლოა იმიტომაც, რომ ტერმინი “მდაბიური” შინაარსით უფრო

სოციალურია, ვიდრე იგივე რუსული **просторечие** ან ინგლისური **slang**-ი. რუსული **просторечие** ლინგვისტურ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში განმარტებულია, როგორც "ეროვნული ენის ერთ-ერთი ფორმა დიალექტურ, **ჟარგონულ მეტყველებასა** და სალიტერატურო ენასთან ერთად. ხალხურ კილოებსა და ჟარგონთან ერთად შეადგენს საერთოეროვნული სამეტყველო კომუნიკაციის არაკოდირებულ სფეროს – **ხალხურ, სასაუბრო ენას**; აქვს ზედიალექტური ხასიათი. Kკილოებისა და ჟარგონისაგან განსხვავებით **просторечие** ეროვნული ენის მტარებელთათვის ერთიანად გასაგებია" (შდრ. Fფრანგ. **La langue populaire, bas-language**, ჩეხური "საყოფაცხოვრებო-სასაუბრო ენა", იტალ. **Dialectto regionale**) [Лингвистический...1990]. იყენებენ სხვა ტერმინებსაც, მაგალითად, "ქუჩის მეტყველება", "ქალაქური ჟარგონი" და სხვ. Qქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში გამოყენებულია ტერმინი "ვულგარიზმი".

Nქალაქის (დიდი ქალაქების) მეტყველებითი მრავალფეროვნება ქვეყანათა გეოგრაფიული დიალექტების სიმრავლეს არ ჩამორჩება. ირვინგ ლევის ალენის ფრიად სოლიდურ ნაშრომში აღნიშნულია, რომ ქალაქის მეტყველებაში ძირითადად იმდენივე სამეტყველო ჯგუფი გამოიყოფა, რამდენიც – სოციალური ჯგუფი [Allen, 1993].

ზაქარია ჭიჭინაძის მიხედვით, M ერეკლეს დროს თბილისი ოთხჯერ აღუწერიათ როგორც კომლელულად, ისე სულელულად. Pპირველი აღწერის ცნობები არ გვაქვს. 1769 წელს თბილისი მეორედ აღწერა პაატა ბატონიშვილმა (ამ აღწერით 1769 წელს თბილისის მცხოვრებთა რიცხვი იყო 85 ათასი..., ხოლო კომლელულად – 21 ათასი კომლი). მესამე აღწერა 1780 წელს ჩატარდა. Aაღწერეს ქართლ-კახეთ-ტფილისი. Aაღწერას ხელმძღვანელობდნენ სოლომონ ლეონიძე (ქართლსა და თბილისში) და გარსევან ჭავჭავაძე (კახეთში). Aაღწერა საჭირო იყო რუს-ქართველთა იმ ტრაქტატისათვის, რომელიც მეფე ერეკლესა და იმპერატრიცა ეკატერინეს შორის დაიდო. თბილისის Qქართველი ებრაელები ამ დროს პირველად იყვნენ აღწერილნი.[\[1\]](#) მეოთხე აღწერა 1790 წელს Mმეფე ერეკლეს დავალებით დავით რექტორმა ჩაატარა. Aამ აღწერის ცნობებით იმ დროს თბილისის მცხოვრებთა რიცხვი ბევრად ნაკლები აღმოჩნდა, 1780 წლის მონაცემებთან შედარებით. "მეოთხედ აღწერის დროს ტფილისში აღმოჩნდა სულ 72 ათასი სული, ძველზედ 8 ათასით ნაკლები. Aმისთვის დავით რექტორი შენიშნავს, რომ Aამის მიზეზი ის არისო, რომ ხშირის ომებისა და თავდასხმისაგან მცხოვრებნი ტფილისიდან სოფლად იხიზნებიანო. 1790 წელს ტფილისში ყოფილა: 44 ათასი ქართველი, 12 ათასი სომეხი, 5 ათასი ურია, 10 ათასი მაჰმადიანი და 2-3 ათასიც სხვა და სხვანი" [ჭიჭინაძე, 1917: 8].

ერეკლესდროინდელი თბილისი რვა ნაწილად იყოფოდა: 1) ქვაშვეთის უბანი, ანუ მთელი მთაწმინდა და ამის მიდამოები; 2) გარეთ უბანი, ამაში ყველა ყაზახიც; 3) განჯის კარი; 4) ავანანთ უბანი, ამაში ყველა კალა, ანუ სოლოლაკიც; 5) ავლაბარი, ანუ ისანი; 6) ჩუღურეთი-კუკია (საზღვრები აღმოსავლეთით ისანი, დასავლეთით დიდუბის დასაწყისი); 7) ვერა და 8) სეიდაბადი.[\[2\]](#)

1880 წელს მაშინდელი თბილისის შესახებ ოლივერ უორდროპი წერდა: "თბილისის მოსახლეობა 105.000. აქ ცხოვრობენ არა მხოლოდ ქართველები, არამედ რუსები (სამოქალაქო მოსამსახურეები და ჯარისკაცები), სომხები (ვაჭრები და მევახშეები), სპარსელები, თათრები, ცოტა ევროპელები, სახელდობრ, გერმანელები (კოლონისტები შვაბიიდან), ფრანგები (მკერავები, სასტუმროს მეპატრონეები) და სხვა" [უორდროპი, 2001: 37].

თბილისი, როგორც დედაქალაქი, თითქმის მუდმივად წარმოადგენდა საქართველოს მოსახლეობის შიდა მოძრაობის ცენტრს, თუმცა ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში იყო მომენტები, როდესაც თბილისი "ჩაიკეტებოდა" ხოლმე დანარჩენი მოსახლეობისათვის, ასეთ მომენტებში კულტურული და ეკონომიკური ცენტრის ფუნქციას სხვა ქალაქი (მაგ. ქუთაისი, გეგუთი) შეითავსებდა ხოლმე... მაგრამ თბილისი თავისი პოლიტიკური მნიშვნელობის აღდგენასთან ერთად უმაღვე იბრუნებდა სოციალური ლიდერის როლსაც. ურბანული თბილისის მოსახლეობის ზრდა განსაკუთრებით შესამჩნევია გასაბჭოების შემდეგ, როდესაც მოსახლეობის მექანიკური მატების პროცესი აშკარად მართულია გარედან (საბჭოთა ცენტრიდან).

"ძველი თბილისის თითოეულ უბანში ცხოვრობდა უპირატესად ერთი რომელიმე ეროვნების მოსახლეობა. ასეთი უბნები ჰქონდათ სპარსელებს, ებრაელებს, სომხებს და ნაწილობრივ სხვა ეროვნებათა წარმომადგენლებსაც. ეს ტრადიციული განსახლების სურათი XIX საუკუნეშიც არსებობდა. ზოგი ასეთი უბანი სწორედ მაშინ შეიქმნა. სომეხი ბურჟუაზიის დიდი ნაწილი გასული საუკუნის შუა წლებიდან დამკვიდრდა სოლოლაკის მდიდრულ კვარტალში, ხოლო ამ ეროვნების ღარიბი ფენები უპირატესად ავლაბარში ცხოვრობდნენ... გასული საუკუნის 80-იან წლებში ახლად ჩამოსახლებული ქართველების საკმაოდ ვრცელი უბნები წარმოიქმნა რკინიგზის გადამა _ნამალადევში." [\[3\]](#) [თეთვაძე...1989:132]. იმავე წიგნში აღნიშნულია, რომ 80-იანი წლებისათვის ამგვარი ეროვნულად განკერძოებული უბნების ეთნიკური "ჩაკეტილობა" შესუსტდა. რადგან მიგრანტთა "ტალღისებური" ჩამოსახლებები არათანაბარია.

მიუხედავად ამისა, 50-იანი წლებიდან გაძლიერებული მოსახლეობის ჩამოსახლება საქართველოს სოფლებიდან და ქალაქებიდან ძირითადად მაშინდელი ლენინის, გლდანის, ორჯონიკიძისა და საბურთალოს რაიონებში ხდებოდა, სადაც თავს იყრის თბილისის ქართული მოსახლეობის 3/5, ხოლო 26 კომისრისა და საქარხნო რაიონებს, სადაც ტრადიციულად ადრეც სომხები და რუსები სჭარბობდნენ, ამ ეროვნებათა ახალი კონტიგენტებიც ემატებოდა; ქართველობა კი იქ კვლავ ნაკლებად სახლობდა.

ცხადია, დროთა განმავლობაში თბილისის ტერიტორიაცა და მოსახლეობის რაოდენობაც (ეროვნულ და სოციალურ შემადგენლობასთან ერთად) მნიშვნელოვნად შეიცვალა.

თბილისის მუდმივი მოსახლეობის განაწილება ენების მიხედვით 1989 წლის აღწერის მონაცემებით [საქართველოს...1991]:

ეროვნება	მუდმივი მოსახლეობა სულ	მათ შორის თვლის მშობლიურ ენად			
		თავისი ეროვნების ენას	სხვა ეროვნების ენას		
			ქართულს	რუსულს	სხვა ენას
მოსახლეობა სულ	1 243 150	1 134 435	39 371	66 695	2 649
ქართველი	820 753	816 718	–	3 614	421
აფხაზი	405	288	47	70	–
ოსი	33 138	18 860	11 829	2 339	110
რუსი	124 825	122 683	1 986	–	156
უკრაინელი	16 086	6 842	491	8 697	36
ბელორუსი	2 148	878	60	1 197	13
აზერბაიჯანელი	17 968	15 128	913	1 855	72
სომეხი	150 127	106 485	15 248	28 247	147
თათარი	1 328	691	66	557	14
ებრაელი	6 896	894	1 957	3 991	54
ქართველი ებრაელი	6 643	6 118	–	496	29
ასირიელი	2 752	1 283	586	841	42
ბერძენი	21 715	10 280	2 169	8 392	874

ქურთი	30 299	22 759	3 308	3 819	413
-------	--------	--------	-------	-------	-----

საყურადღებოა, რომ 1989 წლისათვის თბილისში მცხოვრებ არაქართველთაგან ქართულს, როგორც მეორე ენას, 124 825 რუსიდან თავისუფლად ფლობდა 43 035, 17 968 აზერბაიჯანელიდან მხოლოდ _ 7 330, 150 127 სომხიდან _ 63 615, 6 896 ებრაელიდან _ 2 408.

2009 წლის მონაცემებით თბილისის მოსახლეობა 1 106.700 კაცს შეადგენდა.

აღნიშნავენ, რომ უკანასკნელ წლებში განვითარებული მოვლენებისა და არაქართველი მოსახლეობის მიგრაციის გავლენით, იძულებით გადაადგილებულ პირთა თავმოყრის გამო თბილისის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა მნიშვნელოვნად შეიცვალა. ამჟამად, თბილისში მცხოვრებთა 75%-ზე მეტი ქართველია. თბილისი კარგად გამოხატული ყოველდღიური "ქანქარისებური" მიგრაციით ხასიათდება. აქ ყოველდღიურად 10-30 ათასი კაცი ჩამოდის სავაჭროდ, სამუშაოდ და სასწავლად. თბილისში ყველაზე მჭიდროდ დასახლებულია ცენტრი და საცხოვრებელი მასივები (25 ათასი კაცი/კმ. კვადრატზე).

საქართველოს ლტოლვილთა და განსახლების სამინისტროს 1997 წლის მონაცემებით იძულებით გადაადგილებულ პირთა _ დევნილთა – განსახლების სქემა ასე გამოიყურება: გლდანი _ 14 600; საბურთალო _ 14400; ისანი _ 11800; ნაძალადევი _ 11200; დიდუბე _ 9300; სამგორი _ 8200; ვაკე _ 7700; ჩუღურეთი _ 6400; მთაწმინდა _ 6300; კრწანისი _ 4200 [გუგუშვილი, 1998: 65]. მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის არაერთგვაროვნება და ბოლო დროის პოლიტიკური ძნელებდობით დედაქალაქისაკენ დაძრული დევნილი მოსახლეობის ნაკადები ქალაქის ენობრივ სიტუაციას სტაბილიზების საშუალებას არ აძლევს და ე.წ. თბილისური მეტყველების "გაფორმებას" შეუძლებელს ხდის. უნდა ითქვას, რომ არცთუ შორეულ წარსულში თბილისური მეტყველების თავისებურებები გაცილებით მკაფიოდ იყო გამოხატული.

თბილისი თანამედროვე სუბურბანული ნიშნების შეძენის შემდეგაც რჩებოდა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარება-გავრცელების კერად და საქართველოს სხვადასხვა რეგიონისათვის სალიტერატურო ენის კულტურული ავტორიტეტის, პრესტიჟის განსახიერებად. თუმცა მთელი საბჭოთა პერიოდის განმავლობაში შეიმჩნეოდა ტენდენცია თბილისელობის გარკვეულ პრესტიჟულ სოციალურ კატეგორიად განხილვისა, რასაც კომუნისტური სნობიზმის ელფერი დაჰკრავდა და თბილისის მიღმა დარჩენილი ქართველებისათვის თბილისის "ელიტისათვის" მიკუთვნებულობის გადაულახავ ბარიერებს აღმართავდა. ამგვარ თვითიზოლაციას აუცილებლად ესაჭიროებოდა საგანგებო ჩარჩო და

ამ ჩარჩოს ერთ-ერთ არშიათაგანს მეტყველებაც წარმოადგენდა. ანუ თბილისის ნომენკლატურული ელიტა, რომელიც თავის საქმიან ცხოვრებაში რუსულსა და სალიტერატურო ქართულს იყენებდა, ყოფა-ცხოვრებაში "საგანგებო მეტყველებას" მიმართავდა, რომლითაც არამართო თავის ზოგადურბანულ, არამედ შიდა რეგიონულ თვითკუთვნილებასაც უსვამდა ხაზს და ამით სხვა მოსახლეობას ემიჯნებოდა. რა თავისებურებების შემჩნევა შეიძლება ამ თვალსაზრისით?

- თბილისი ინტერნაციონალური ქალაქი იყო რუსეთის ბატონობის ხანაში, რასაც ხელი შეუწყო იმანაც, რომ მოსკოვისაგან მას ამიერკავკასიის პოლიტიკური ცენტრის როლიც დაეკისრა. 1922 წელს თბილისში ქართველების რაოდენობა 35,2 პროცენტი იყო. სხვა ერების წარმომადგენლებიდან განსაკუთრებით სჭარბობდა სომეხი მოსახლეობა – ის 34,9 პროცენტს შეადგენდა [დაუშვილი, 1997: 17]. არაქართველი მოსახლეობა ძირითადად კარგად იყო მორგებული რუსულ დიქტატს და უფრთხოდა ქართული სახელმწიფოს გაძლიერებას, ამიტომაც თბილისის არაქართველი მოსახლეობის დიდი ნაწილი ლოიალურად შეხვდა კომუნისტურ გადატრიალებას. სწორედ მათი რიგებიდან კომპლექტდებოდნენ მეტწილად პარტიული და საბჭოთა ადმინისტრაციის ხელმძღვანელი კადრები საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში.

ამდენად, თბილისის პარტიული ნომენკლატურის მნიშვნელოვანი ნაწილი თვითშეგნებისა და მეტყველების მიხედვით ქართული ორიენტაციისა არ ყოფილა. ეს ნიშანი გასათვალისწინებელია თბილისურ მეტყველებაზე მსჯელობის დროს. თბილისში ქართული მოსახლეობის სწრაფი ზრდა დაიწყო 30-იან წლებში, როცა ფართოდ გაიშალა ფაბრიკა-ქარხნების მშენებლობა. 1939 წელს თბილისში ქართველების რაოდენობა უკვე 44 პროცენტამდე გაიზარდა [დაუშვილი, 1997: 17]. არაქართული ორიენტაციისა და ქართულის ცუდად მცოდნე მოსახლეობა, ცხადია, ქმნის მეტყველების ისეთ ვარიანტს, რომელიც არ ემგვანება ქართულის ტრადიციულ დიალექტებს, და რამდენადაც დიალექტური მეტყველება ვიწრო ჯგუფური თვითიდენტიფიკაციის გზაც გახლავთ, თბილისელთა ამ გარკვეული კატეგორიის მეტყველების წარმომადგენელნიც ენობრივად "ცნობენ" ერთმანეთს.

- რა სოციალურ ჯგუფებს ქმნიდნენ თბილისის მკვიდრნი 20-ანი წლებიდან 30-იანი წლების ბოლომდე?

1) თბილისის სამრეწველო საწარმოთა უმრავლესობა ეკუთვნოდა სომეხ კაპიტალისტებს: ადელხანოვს, იარალოვს, ბოზარჯიანს, ენფიანჯიანს და სხვ. ისინი საკუთარ საწარმოებში

ხალისით იღებდნენ თანამემამულეებს, ამიტომაც თბილისის საწარმოებში (განსაკუთრებით ტყავ-ფეხსაცმლის წარმოებაში) სჭარბობდნენ სომეხი მუშები. ამ საწარმოებში სომხური ეროვნული და ენობრივი სიტუაცია იყო განმსაზღვრელი [დაუშვილი, 1997: 131]. 1939 წელს თბილისის მოსახლეობაში მუშათა კლასის წარმომადგენლობა უკვე უდრიდა 43,7 პროცენტს (226 755 კაცს).

2) 30-იანი წლების შუა ხანებშიც საქართველოში, კერძოდ თბილისში, რიგ სამრეწველო შრომით კოლექტივში მუშების საკმაოდ დიდმა ჯგუფებმა არ იცოდა წერა-კითხვა.

3) მრავალეროვან კოლექტივებში აუცილებლად წარმოიშობოდა ენობრივი პრობლემა: სასაუბრო ენის საკითხი. რევოლუციამდე ეს პრობლემა უფრო მარტივად წყდებოდა: საწარმოში სასაუბრო იყო უმრავლესობის ენა, ხოლო ოფიციალური ურთიერთობის ენა იყო იმპერიის ენა – რუსული. 1923 წელს დამტკიცდა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსი და მისი გამოყენება ყველა სახელმწიფო და კომერციულ დაწესებულებაში სავალდებულო გახდა. მიღებული დადგენილება მოითხოვდა, რომ ოფიციალური საქმის წარმოება ყველგან ყოფილიყო ქართულ ენაზე. ეს დროული და საჭირო გადაწყვეტილება იყო, მაგრამ მისი რეალიზება გარკვეულად გაძნელდა. ენობრივი საკითხის მოუწესრიგებლობა შეიძლება გამხდარიყო ეროვნებათაშორისი კონფლიქტის მიზეზი ან საბაზი. ეს ასეც მოხდა [დაუშვილი, 1997: 134].

- თბილისის რეგიონული დაყოფის მიღმა სოციალური საფუძვლები გამოიკვეთა: კომუნისტებს არ შეეძლოთ, აშკარად გამოეხატათ თავიანთი მატერიალური და სოციალური პრიორიტეტები, რომელთაც კორუფციით დაეუფლნენ. ამდენად, თავიანთი დიდი ფინანსური შესაძლებლობების დაკმაყოფილების გზაზე ისინი ერთ-ერთ მიზნად თბილისის ცენტრალურ და, შესაბამისად, ისტორიულ უბნებში დასახლებას მიიჩნევდნენ. ამ უბნებში, როგორც წარმოდგენილი სტატისტიკიდანაც ჩანს, მათ თანაცხოვრება უხდებოდათ არაქართულ მოსახლეობასთან, რომელიც არაქართულენოვანიც იყო და ინტერფერირებულად მეტყველებდა. ANნომენკლატურულ კლასს თავისი შვილების მომავლის უზრუნველსაყოფად ესაჭიროებოდა რუსული სკოლების დამთავრება, რაც, აგრეთვე, ქართული მეტყველების ბუნებრივ განვითარებაში ჩარევას გულისხმობდა;
- Qქალაქში რაიონებიდან შემოსული ნომენკლატურული ნამატის წინაშე იდგა ამოცანა, როგორმე მორგებოდა თბილისურ სოციალურ და, ასე ვთქვათ, ”მის ენაზე ამეტყველებულიყო”; ამ გზაზე მას ეღობებოდა ჯანსაღი ქართული დიალექტური

გარემოდან გადმოყოლილი მეტყველების კვალი და უცხო ეთნოსთან ენობრივი თანაცხოვრების "გამოცდილების" უქონლობა. ამ კატეგორიის მეტყველების "გაელიტარულების" გზაზე აშკარად შეიმჩნევა თბილისის მეტყველების გარეგანი, სუფრო ადვილად ასათვისებელი, ნიშნების დაჩემბა და რეგიონიდან გადმოყოლილი თავისებურებების "ქალაქურად" მოქცევა;

- ამ გზაზე ქალაქის მოსახლეობის შიგნით მოხდა სოციალური დაყოფა: ისინი, ვინც ქართული დიალექტებიდან მოდიან და პირდაპირ უკავშირდებიან სალიტერატურო ქართულს, და ისინი, ვინც დიალექტებიდან მოდიან ან თბილისში დაიბადნენ, მერე "თბილისურ" ჟარგონს დაუკავშირდნენ და ამის შემდეგ "გავიდნენ" სალიტერატურო ქართულზე. ამდენად, თბილისში რამდენიმე სოციალური მეტყველება ფიქსირდება:

სუნდა აღინიშნოს, რომ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თბილისს მკაფიოდ დაეტყო ქართული მოსახლეობის მატება და ქალაქის მეტყველებაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქართულად მოლაპარაკეთა რიცხვი. თბილისი ქართული სალიტერატურო ენის განმტკიცების კერად იქცა თავისი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური კურსითაც და ქართული მოსახლეობის მატების მიზეზითაც.

იოსებგერიშაშვილის "ქალაქურ ლექსიკონში" მოცემული ლექსიკის ერთი ნაწილი არ წარმოადგენს ოდენ ქალაქურ ლექსიკას, მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი (20-25%) სალიტერატურო ქართულის ან გეოგრაფიული დიალექტების კუთვნილებაა (მაგ., აბჯარი, აზიზი (ილია), ბერიკა, ბოზბაში, ბოლთა, გიაური, გულნამცეცა და სხვ.); დაახლოებით 5% დღესაც აქტიურად გამოიყენება ჟარგონულ მეტყველებაში (ტო, ხოში, ჩალიჩი, ჩაუთაქა, ჩაიჯიბა, ჩაგაზილე, შუმტრი(=შუსტრი), შაყოლე, ყურბანი, ყომარბაზი, ყომარი, ქლესა, ფეთიანი, სიფთა, სიფათი, სიაბანდი (=იშვილბაზების (ოინბაზების) დამხმარე), პოსლიკა, იშტა, როშვა, ჟუჟვა, ჟამი(=უმნო), პუპუზ (=საქმე გაურიგო, მერე აიღოს და პუპუზ... პირში ჩალა გამოგავლოს) და სხვ.); ალბათ, 10%-მდე დროთა განმავლობაში სალიტერატურო ქართულში გადავიდა (მაგ., ქაჩალი, ქილიკი, ფსონი, ფეთხუმი, სიქა (=1. ღონე, ფულის ღონე; 2. ბეჭედი), ნოქარი, რანგი (=ფერი, საღებავი; 2.ზნე, ჩვეულება; 3. ღირსება) [გერიშაშვილი,1997].

ლევან ბრეგაძის "ქართული ჟარგონის ლექსიკონში" 600-ზე მეტი სიტყვაა, რომელთაც "ნამდვილ თბილისელთა" მეტყველებაში მართლაც ყოველდღე ვისმენთ: აზრზეა, ათესა, ავარდა, აუდო (გრიშაშვილთანაცაა), "ამბავში პატივს გცემ", აფუილებს, აფსიხება, დათირა, დაიბრიდა, დაიადა, იაზვობა, იბაირამა, თომარი გაუშვა, სვოი ბიჭი, სვიდო, სვეტობს,

ტუფტა, ფუფლო, ფრაერი, ფირმა, ქეში, ქაჯი, ქსივი, შატალო (шататься) შანტრაბა (шантрапа - არამზადების ჯგრო) ჩერესჩურ, ჩერეზ მმა, ჭკუა ეკეტება და სხვ. [ბრეგაძე, 1999]. ამ ორი ლექსიკონით ენობრივ ტენდენციათა შეფასება გვიჩვენებს, რომ ლექსიკონთა გამოცემის შუალედში მნიშვნელოვნად გაზრდილა სკაბრეზულობა და ქურდული ჟარგონის გავლენა.

ყველაზე უკეთ ქალაქური (ჩვენ შემთხვევაში, თბილისის) მეტყველების დახასიათება ხერხდება ანეკდოტებში, რომლებშიც ყველაზე ტიპურად მიჩნეული ლექსიკა და გამოთქმა აქცენტირებული და იგრძნობა, რომ მეტწილად "ნამდვილი თბილისელის" მეტყველებაზე ხაზგასმა სწორედ ავლადრული ქართულის გარე ნიშნების წინ წამოწევით ხდება (ავლადრულ მეტყველების ეთნო-ენობრივი ორიენტაციისა და წიგნური ტრადიციების შესახებ უკვე ვისაუბრეთ).

"მდაბიური მეტყველების" ძირითადი ტენდენციების შესახებ მსჯელობისას ყურადღება უნდა გავამახვილოთ *მდაბიური მეტყველების ორთოეპიაზე*. მმართალია, მდაბიური მეტყველება თავისი ბგერითი თავისებურებებით უახლოვდება სალიტერატურო ენას, მაგრამ რიგი თავისებურების შემცველიცაა, რაც მას გამოჰყოფს განსაკუთრებულ ორთოეპიულ სისტემად. ესაა ზეპირი, სასაუბრო, ენა. მმასში მეტია ფიზიოლოგიური ინერცია და ლიტერატურული ასოციაციებისაგან თავისუფლება. ამ ორთოეპიულ თავისებურებათაგან ზოგი ახასიათებს ბევრ დიალექტსაც. *მაგრამ ისინი იმდენად საერთოა და არ ეწინააღმდეგება სალიტერატურო ენის ტენდენციებს, რომ შეიცნობა არა დიალექტებთან კავშირში*. საუბრის ფორმები, სისწრაფე და წყვეტადობა აძლიერებს გამოთქმის ფიზიოლოგიურ ინერციას. ამას განეკუთვნება:

- თანხმოვანთა ჯგუფის გამარტივება. მმაგ., მაგრამ, მაგ/ამ; ვინაც/უინაც; კარგად/კარქა...
- თანხმოვნის მოშორება: ძან, კარგა და სხვ.;
- მარცვალთა შემოკლება: გამაკეთებინა - გამაკეთინა, გაუუთოვა - გაუთოა; ზმნისწინებში: ჩაყვინთა - დაყვინთა, დაუბერა - გაუბერა...
- დიალექტური აქცენტირება ლიტერატურული სიტყვებისა. (ე! ევიშალოთ ახლა!)
- ბგერის გადასმა (ბიზნესმენი/ბიზმესმენი, რეანიმაცია-რეამინაცია);
- განსაკუთრებით ხშირია ლექსიკის მნიშვნელობის ცვლა ქალაქურ ჟარგონში: ბნელები (ჩამორჩენილები)...
- ხშირად იცვლება სიტყვის სტანდარტი და შესაბამისად ჩნდება ახალი მნიშვნელობაც ან მნიშვნელობითი ელფერი:

დაჯე (და არა: დაჯექი), ჩამოეთერი (და არა: ჩამოეთრიე), რო (და არა: რომ),

არავიზე (და არა: არავისზე), ჯობია (და არა: სჯობს ან უმჯობესია)...

- ქალაქურობადაა მიჩნეული უცხო სიტყვების სპეციფიკური პრონონსით წარმოთქმა;
- დღევანდელი "თბილისელობა" სკაბრეზულობის მორგებასაც გულისხმობს;

თანამედროვე ავტორთა კრებულებში იგრძნობა ქალაქელობის დაჩემების სურვილი, რაც ამ ავტორებს ტრადიციული ქართული სინამდვილიდან მოწყვეტილობის ხაზგასმად წარმოუდგენიათ. ისინი ეტანებიან ხელოვნურ ფორმებს, ცდილობენ არავითარ შემთხვევაში არ გამოიყენონ დიალექტური ან ქართული კლასიკური ლიტერატურის ენისათვის დამახასიათებელი ხატოვანება. ამას შეიძლება სამი მიზეზი ჰქონდეს: 1) ქალაქელობად მათ მიაჩნიათ საერთო სახელმწიფო სივრცის არაურბანული ნაწილისაგან სრული იზოლირებულობის დაჩემება; 2) იმისათვის, რომ თავი ქალაქური ნიშნის მატარებლად შეიგრძნონ, მათ ესაჭიროებათ უცხოური ურბანომოდელების იმიტირება, ანუ საკუთარი თავის წარმოდგენა მათი გაგებით კოსმოპოლიტური ურბანული სივრცის ნაწილად; 3) ლიტერატურული სკოლების თვალსაზრისით, ისინი ეკუთვნიან თანამედროვე ავანგარდულსა და სხვ. მიმდინარეობებს, რომელთაც თავისთავად ახასიათებთ ემოციურობიდან დაცლილობა, რაც, ცხადია, ენობრივადაც აისახება.

- თანამედროვეებთან ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი ლექსიკური ცენზურის მოხსნაა, რასაც სკაბრეზულობისაკენ განსაკუთრებული სწრაფვა მოსდევს; დადებითი გმირის მეტყველება არ არის ხოლმე პოზიტიური კონოტაციისა.

ქართულ სინამდვილეში სოციალური ჯგუფების გამოყოფა და ენობრივი დახასიათება ჯერჯერობით ფრაგმენტულად წარმოებს.

[1] იქვე აღნიშნულია, რომ "ტფილისის მაშინდელი ურიები მდიდრები იყვნენ, თურმე, როგორც ვთქვით, მათ ტფილისში ორი სალოცავი ჰქონიათ 1794 წლამდე, ორი ქარვასლა სჭერიათ... ტფილისში ურიებს ოთხი ქუჩა ეჭირათ, ფეთხანის უბნიდან მოყოლებული მტკვრის პირამდე. ყველა ესენი აკლებულ იქმნენ 1795 წ. ალა-მაჰმად-ხანის მიერ. მიზეზი ამ აკლებისა ის იყო, რომ ქართველი ურიები რუსეთშიაც მგზავრობდნენ სავაჭროდ. ეს გარემოება მაჰმად-ხანმა მტრობად მიიღო. ურიებს კი იმედი ჰქონდათ, იგი ხელს არ გვახლებს, რაკი ურიები ვართო და არც გაიხიზნენ. ამ უდიერების შემდეგ ტფილისში

ურიათა რიცხვი სულ შემცირდა, იმ დროს, როცა საქართველოს სამეფო რუსეთს შეუერთდა, ტფილისში ურიები სულ 20 კომლილა აღმოჩნდა, ისიც ღარიბ-ღატაკი” [ზაქარია ჭიჭინაძე, ძველი ტფილისის აღწერანი და მცხოვრებთა რაოდენობა, გაზეთი ”საქართველო” (#153-154), 1917 წელი, სტატია განმეორებით დაიბეჭდა გაზ.-ში _ ”ქართული წიგნი”, #10, ოქტომბერი, 2001, გვ.8]

[2] ამ უბნებში განლაგებული სახელოსნოებისა და სავაჭროების მიხედვით შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ხელოსანთა სოციალური ფენის სამეტყველო სტრატოთა განლაგებაზე (1. სირაჯ-ხანა _ ავლაბრის, ანუ ისნის შეყოლება აღმართზე); 2) ჭონ-ხანა (ტყავის ხელოსნები; მექუდენი); 3) ხარაზ-ხანა _ სიონის პირდაპირ; 4) ყასაბ-ხანა _ მოედნის ახლოს; 5) ზარაფხანის უბანი).

[3] დასახელებულ წიგნში შესაბამის სქოლიოში მითითებულია, რომ თვით სახელწოდება “ნაძალადევი” ამ უბნებმა მიიღო იმის გამო, რომ ჩამოსახლებანი აქ დაიწყო ქალაქის ხელისუფლების ნებართვის გარეშე.

ლიტერატურა

1. ბრეგაძე ლ. ქართული ჟარგონის ლექსიკონი.- თბილისი, 1999
2. გრიშაშვილი ი. ქალაქური ლექსიკონი.- თბილისი, 1997
3. გუგუშვილი თ. საქართველოს გარე მიგრაციულ-დემოგრაფიული პრობლემები.- თბილისი, 1998
4. დაუშვილი ა. თბილისი - 1937.- თბილისი, 1997
5. თეთვაძე შ. სომხები საქართველოში: თბილისი, ეკონომიკურ-გეოგრაფიული გამოკვლევა / შ. თეთვაძე, ო. თეთვაძე.- თბილისი, 1989
6. საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა. სტატისტიკური: კრებული.- თბილისი, 1991
7. ოლივერ უორდროპი. საქართველოს სამეფო.- თბილისი, 2001.- (თარგმნილია 1977წ. გამოცემიდან)
8. 15 საუკეთესო ქართული მოთხრობა 2001-2002.- თბილისი, 2002
9. ჭიჭინაძე ზ. ძველი ტფილისის აღწერანი და მცხოვრებთა რაოდენობა // გაზ. ”საქართველო”.- 1917.- №153-154
10. კარბელაშვილი პ. თბილისი ერეკლე მეფის დროს // გაზ. ”საქართველო”.- 1917.- №153-154

11. Ожегов С. О просторечии: (к вопросу о языке города) // Вопросы языкознания.- Москва.- 2000.- №5
12. Аргутинский П. Население Тифлиса.. Муниципаль: Календар на 1917 г.- Тифлис, 1916
13. Лингвистический энциклопедический словарь.- Москва, 1990
14. Allen Irving Lewis. The City in Slang, New York life and Popular Speech.-New York, Oxford, 1993

ამირანის ეპოსის ადილური ვარიანტები

ქართულ ეპოსში "ამირანიანს" მთავარი ადგილი უჭირავს. თავისი შინაარსით ეს გადმოცემა გმირული ხასიათისაა, მისი ძირითადი მოტივი დამპყრობლებთან ბრძოლაა. ამირანი ქართველი ხალხის კეთილი გმირია. ის ამარცხებს ბოროტ ძალებს, სპობს მავნე მცენარეებს, ადამიანს ლითონის დამუშავების ხელოვნებას ასწავლის, ქვეყნად მოაქვს ცეცხლი, აფუძნებს ოჯახს. სიუჟეტი გადმოცემულია ფრაგმენტული ლექსებით, პროზით ან ლექსნარევი პროზით.

"ამირანის" სიუჟეტი შემდეგ ეპიზოდებს მოიცავს: 1. ამირანის სასწაულებრივი დაბადება; 2. ბადრისთან და უსუპთან დამშობილება; 3. სანადიროდ წასვლა და უცხო კოშკის ნახვა; 4. ცამცუმის დამარხვა; 5. ბაყბაყდვის დამარცხება; 6. ყამარის ამბის გაგება; 7. ყამარის მოსატაცებლად წასვლა; 8. ბრძოლა შავ ვეშაპთან; 9. მზეთუნახავთან კოშკში შეხვედრა; 10. ჯამის ნამსხვრევი, ცნობის მომტანი; 11. ქაჯთა მეფის სალაშქროდ წამოსვლა; 12. ბადრისა და უსუპის ბრძოლა და სიკვდილი; 13. ამირანისა და ყამარის მამის ბრძოლა; 14. ამირანის სიკვდილი და გაცოცხლება; 15. ნათლიასთან ბრძოლა; 16. კავკასიონზე მიჯაჭვა [ჩიქოვანი, 1965 : 31].

ადილურ ზეპირსიტყვიერებაში ამირანის ეპოსი, ცნობილი მიჯაჭვული ბუმბერაზის სახელით, მხოლოდ ეპიზოდური სახით არის წარმოდგენილი. იგივე თქმულება ქართულ ფოლკლორში, ხელოვნებაში, ტოპონიმिकासა და, საერთოდ, ონომასტიკაში ღრმად არის ფესვგადგმული. ყოველივე ეს ნათელს ჰფენს იმ გზას, რომელიც "ამირანის" სიუჟეტმა გაიარა თავისი მრავალსაუკუნოვანი არსებობის განმავლობაში როგორც მახლობელ, ასევე შორეულ ხალხებში გავრცელების დროს [ჩიქოვანი, 1965: 174].

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, "ამირანის" ეპოსის ორი ადილური ვარიანტია დაფიქსირებული. ერთი ეკუთვნის ისტორიისა და სიძველეთმცოდნეობის რუსეთის საიმპერატორო ოდესის საზოგადოების აქტიურ წევრს, ჟან ვიქტორ ედუარდ ტუბუ დე მარინის, რომელმაც 1813 და 1818 წლებში რამდენჯერმე იმოგზაურა ჩერქეზეთში. 1823-1824 წლებში, როგორც შავი ზღვის პორტების ნიდერლანდების ვიცე-კონსული, ის კვლავ ჩერქეზეთში იმყოფებოდა. მისი ნაშრომი „მოგზაურობანი ჩერქეზეთში" უამრავ ეთნოგრაფიულ მასალას შეიცავს ადილე ხალხის შესახებ. ტუბუ დე მარინის მიერ ჩაწერილი გადმოცემა შემდეგი შინაარსისაა: ერთ-ერთი მთის, შესაძლოა, იალბუზის, მწვერვალზე

დიდი ხრამია, საიდანაც ხშირად ისმის ჯაჭვების ჩხარუნი და კვნესა. ერთმა ჩერქეზმა მოახერხა ამ ხრამში ჩასვლა და იქ კლდეზე მიჯაჭვული ბუმბერაზი ნახა. ბუმბერაზმა მას მიმართა: ო, შენ, მიწის მკვიდრო, ჩემს სანახავად მოსულო, რა ხდება ზევით? ბალახი კიდეც მწვანობს? სუფევს მშვიდობა ოჯახებში? არიან ცოლები ქმრის ერთგულნი? ემორჩილებიან თუ არა ქალიშვილები დედებს? ვაჟები – მამებს? დადებით პასუხზე ბუმბერაზმა მიუგო: კარგი, მე კიდეც დიდხანს მომიწევს აქ ყოფნა [Тегу де Мариньи, 1974: 318].

"ამირანის" ეპოსის მეორე ადილური ვარიანტი ხან-გირეის ეკუთვნის. ხან-გირეი გავლენიანი ჩერქეზი ფეოდალის შვილი იყო, რომელსაც ერთ-ერთი შაფსული მამასახლისი ზრდიდა. მამის ანდერძის თანახმად, ის განათლების მისაღებად თბილისში ჩამოიყვანეს. აქედან გაგზავნეს პეტერბურგში, სადაც კადეტთა კორპუსი დაასრულა და 1829 წლიდან სამუშაოდ კავკასიაში გადმოიყვანეს. გადმოცემა მიჯაჭვული ბუმბერაზის შესახებ მას შეტანილი აქვს სტატიაში „ჩერქეზი ხალხების მითოლოგია“, რომელიც რუსულ ენაზე მისი გარდაცვალების (1842) შემდეგ, 1846 წელს, გაზეთ „კავკაზში“ გამოქვეყნდა. აღნიშნული თქმულების მიხედვით, იალბუზის თოვლიან მწვერვალზე რაღაც დანაშაულისათვის მიჯაჭვულია ბუმბერაზი. როდესაც ის იღვიძებს, გაკვირვებული ეკითხება თავის დარაჯებს: დედამიწაზე კვლავ იზრდება ლელქაში? კიდეც იზადებიან ბატკნები? დაუნდობელი დარაჯები პასუხობენ, რომ ლელქაშიც იზრდება და ბატკნებიც იზადებიან. ამგვარ პასუხზე ბუმბერაზი ცოფდება და ბორკილებს გლეჯს. მისი ბორგვის გამო მიწა ზანზარებს, ჯაჭვების გლეჯვა მეხის გავარდნაა, მისი მძიმე სუნთქვა ქარიშხალია, იალბუზიდან ჩამომავალი მდინარე მისი ცრემლებია [Хан-Гирей, 1847].

ორივე ტექსტში, რომლებიც XIX საუკუნის I ნახევარშია ჩაწერილი, გმირის სახელი უცნობია. ის, ზოგადად, ბუმბერაზის სახით არის წარმოდგენილი. ამ გარემოებას ორგვარი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს: გმირის სახელი დროთა განმავლობაში ხალხმა დაივიწყა ან მეზობლებისაგან შეთვისებული ნაწარმოების გმირის სახელი თავიდანვე უცნობი იყო.

მიჯაჭვის ადგილი ორივე ვარიანტში იალბუზია, თუმცა, მათში არ ჩანს, რის გამო და ვის მიერ არის დასჯილი ბუმბერაზი.

ცნობილია, რომ "ამირანის" ქართულ ვერსიებში გმირის დასჯის ადგილად კავკასიონის სხვადასხვა პუნქტია მითითებული, მათ შორის იალბუზი, უდიდესი კავკასიონის მთებს შორის. კახური გადმოცემით ქრისტე და ამირანი იალბუზის მთაზე ავიდნენ შესაჯიბრებლად. ღმერთმა სძლია და ესრეთ ამირანი დღესაც დაბმულია იალბუზის

მთაზედ. გურული გადმოცემითაც ნათლიამ ამირანს შეჯიბრში ჩიტის დაჭერა შესთავაზა. ამირანი ფრინველს იალბუზის მთაზე დაეწია და იქვე დაება პალოზე [ჩიქოვანი, 1965 : 125].

მსგავსი, თანაც შედარებით ვრცელი თქმულებები ცნობილი იყო ადიღელი ხალხის უახლოეს მონათესავე ყაბარდოელებშიც. ეს გადმოცემები შინაარსობრივი თვალსაზრისით გარკვეულწილად ავსებენ "ამირანიანის" ადიღურ ვერსიებს. ერთ-ერთი ვარიანტი გამოქვეყნებული აქვს გ. ლიახველს 1884 წელს გაზეთ „დროებაში“. თქმულების თანახმად, იალბუზის წვერზე მოხუცია მიჯაჭვული. ტანი თეთრი ბაღნით აქვს დაფარული, თეთრი წვერი კოჭებამდის სწვდება, თვალები ცეცხლივით უელავს. ეს მოხუცი ადრე ყაბარდოელთა ღმერთის, თჰას, დიდი მეგობარი ყოფილა, მაგრამ როდესაც მისი ალაგის დაჭერა მოინდომა, თჰამ სამუდამოდ მიაჯაჭვა იალბუზს. მოხუცი დილით გაიღვიძებს თუ არა, მცველებს ეკითხება: კიდეც იზრდებიან ბატკნები? როგორც კი დადებით პასუხს მიიღებს, დაუწყებს თავის ბორკილებს ჩხარაჩხურს, რაც ჭექა-ქუხილს იწვევს, მძიმე სუნთქვა – ქარიშხალს, კვნესა – მიწისქვეშა გრგვინვას, იალბუზიდან ჩამომავალი მდინარე მისი ცრემლებია [ლიახველი, 1884].

1891 წელს ლ. ლოპატინსკის მიერ გამოქვეყნებული მეორე ყაბარდოული ვარიანტის მიხედვით, შორეულ წარსულში ერთმა ცალთვალა ბუმბერაზმა გაბედა, ასულიყო თჰას სამფლობელოში, იალბუზის (ოშხა-მახოს) მწვერვალზე, სადაც მანამდის ადამიანს ფეხი არ დაუდგამს. თჰამ თავხედობისათვის დასაჯა ბუმბერაზი და ჯაჭვით კლდეზე მიაბა, თან ძერა მიუჩინა, რომელიც ბუმბერაზს ყოველდღე გულს უგლეჯს და არ აძლევს იქვე ჩამომავალი უკვდავების წყლის დაღევის საშუალებას [Лопатинский, 1891: 38].

ადიღური ვარიანტებისაგან განსხვავებით ყაბარდოულში გარკვევით მოჩანს, თუ რა მიზეზის გამოა დასჯილი ბუმბერაზი – მან თჰას ალაგის დაჭერა მოინდომა, გაბედა და ავიდა მის სამფლობელოში, იალბუზის მწვერვალზე.

ქართველებსა და კავკასიის სხვა ხალხებს შორის გავრცელებული გადმოცემების შედარებითი ანალიზით ირკვევა, რომ ამირანი პირველ ეტაპზე დედის უფლების, მატრიარქატისდროინდელი ნადირობის ქალ-ღმერთის ინტერესების დამცველია, ხოლო მისი მიმჯაჭველი ღმერთი — ღრუბელთუფალი მამის ინტერესების გამომხატველი. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ "ამირანის" ეპოსში მიმჯაჭველი წარმართული ღვთაება ქრისტე ღმერთმა შეცვალა [ჩიქოვანი, 1965 : 196].

ყაბარდოულ გადმოცემებში მოხსენიებული თჳა ადიღურ-ყაბარდოული წარმართული პანთეონის მთავარი ღმერთი იყო. სხვანაირად მას თჳაშხუოს უწოდებდნენ, რაც სიტყვასიტყვით დიდ ღმერთს ნიშნავს. XV საუკუნიდან, უფრო ზუსტად, მას შემდეგ, რაც განადგურდა ბიზანტიის იმპერია, დაიშალა ერთიანი ქართული სამეფო და ყირიმის სახანო ოსმალეთის ვასალი გახდა, ადიღე და ყაბარდოელ ხალხში ქრისტიანობის ნაცვლად მაჰმადიანობა იწყებს გავრცელებას, მაგრამ მათში, განსაკუთრებით მაღალ მთიანეთში მცხოვრებლებში, მაჰმადიანობა მტკიცედ ვერ გავრცელდა. მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი არსებითად კვლავ წარმართი რჩებოდა. მათი რელიგია წარმოადგენდა წარმართობის, მაჰმადიანობისა და ქრისტიანობის ერთგვარ სინთეზს, სადაც მკვეთრად იყო წარმოჩენილი წარმართული ღმერთების პანთეონი, რომელსაც სათავეში ედგა თჳა [ოკუჯავა 2005:20].

ოშხა-მახო, ანუ იალბუზი, თჳას ხელუხლებელი სამფლობელოა. ადამიანს ნება არა აქვს, ფეხი შედგას ღმერთთა სამყაროში. ყაბარდოელებს ისე მძლავრად სწამდათ იალბუზის ხელშეუხებლობისა, რომ დიდი ხნის განმავლობაში ვერავინ ბედავდა მასზე ასვლას. ამგვარი რწმენის ანარეკლს წარმოადგენს ყაბარდოელთა ერთ-ერთი გადმოცემა, რომლის თანახმად, ყაბარდოში შემოჭრილმა ყირიმის ხანმა ვერ გაბედა იალბუზზე ასვლა, რადგან მწვერვალიდან ხმა მოესმა: „შეჩერდი, შეჩერდი, ხანო!“ ყაბარდოელებს სწამდათ, რომ ეს სიტყვები იალბუზის კლდეზე მიჯაჭვულმა მოხუცმა წარმოთქვა [Лопатинский, 1891: 38].

შესაძლოა, ამავე რწმენის ანარეკლს წარმოადგენდეს ყაბარდოელთა თქმულება ატილას შესახებ, რომლის მიხედვითაც, როცა ჰუნთა ბელადი მიაღწა იალბუზის მთას, ადიღთა მიწა-წყლიდან უკუიქცა. ამიერიდან უწოდებენ ადიღები და ყაბარდოელები იალბუზს ოშხა-მახოს, რაც ბედნიერ მთას ნიშნავს [Ногмов, 1947: 44].

ამრიგად, ყაბარდოული გადმოცემებით ბუმბერაზი თჳას მოწინააღმდეგეა, მისი უფლებების შემლახველი. ამირანის თქმულების მსგავსად მიჯაჭვის მიზეზი ღმერთის ურჩობაა. ბუმბერაზმა განიზრახა, თჳას ბატონობა დაემხო, ე.ი. შეჭრილიყო მის სამფლობელოში, იალბუზის მწვერვალზე, რაც მას ძვირად დაუჯდა. ამირანის თავგადასავალთან შედარებით ყაბარდოულ ვერსიებში გმირის მიჯაჭვა სხვაგვარად არის მოტივირებული. ქართულ თქმულებაში ამირანი ბიბლიური იაკობის მსგავსად პირდაპირ ებრძვის ღმერთს, საკუთარი ფიზიკური ძალით ცდილობს მის დამორჩილებას. ამირანის მეზრდოლი სახე ყაბარდოულ ვერსიებში შერბილებული ჩანს. ბუმბერაზი იმ ტრადიციის დარღვევის გამო დაისაჯა, რომელიც იალბუზზე ასვლას უკრძალავდა. აქ არ ჩანს ხალხის კეთილდღეობისათვის ბრძოლა, დამპყრობელთა ალაგმვა, რაც "ამირანის" სიუჟეტში წინა

პლანზეა წარმოჩენილი. ე.ი. ადიღურ-ყაბარდოული გადმოცემების მიჯაჭვული ბუმბერაზი იგივე ამირანია, მხოლოდ სხვაგვარ სიტუაციაში მოქცეული და მხატვრული თვალსაზრისითაც განსხვავებულად გაფორმებული. ამ უკანასკნელში მიჯაჭვის ეპიზოდის მთათა ხელშეუხებლობის რწმენაზე დამყარება იგულისხმება. "ამირანის" თქმულებამ ყაბარდოელებში და მით უფრო ადიღებში სახე იცვალა და ადგილობრივ სინამდვილეს დაუკავშირდა [ჩიქოვანი, 1965: 182].

გადმოცემები ამირანის შესახებ ცნობილი იყო აფხაზთათვისაც. ერთ-ერთი ვარიანტი ჩაწერილი აქვს გ. ლიახველს, რომლის შინაარსი ასეთია: იალბუზზე მიჯაჭვული ამირანის გვერდით დგას მისი რაში, რომელიც დღედაღამ ღრდნის ჯაჭვებს. როდესაც ცოტადა უკლია, რომ ჯაჭვი მთლიანად გაიჭრას, იქვე მდგარი შავსამოსიანი დედაკაცი ჯოხის წვერს ახლებს ხოლმე ჯაჭვს და იგი მთელდება [ლიახველი, 1884:]

ადიღური ვარიანტების მსგავსად "ამირანის" ეპოსის ამ აფხაზურ გადმოცემაშიც მიჯაჭვის ადგილი იალბუზია, არ არის ცნობილი გმირის დასჯის მიზეზი და ა. შ., სამაგიეროდ, შინაარსობრივი თვალსაზრისით უფრო ვრცელია იმავე აფხაზებში გავრცელებული თქმულებები აბრსკილის შესახებ.

თქმულების მიხედვით, ძველად აფხაზეთში უცხოვრია სახიერებითა და ქცევით საკვირველ ქალიშვილს, რომელსაც აღთქმული ჰქონდა, არ გავთხოვდებიო, მაგრამ რაღაც გრძნეულებით ბავშვი ჩაესახა. მას ვაჟი შეეძინა, აბრსკილი, რომელიც არაჩვეულებრივად იზრდებოდა. ერთი კვირისა ერთი წლისას ჰგავდა, ერთი წლისა — ათი წლისას, ხოლო ათი წლისა — ოცი წლისას. აბრსკილი ძლიერი ჭაბუკი დადგა, შიში რა იყო, არ იცოდა, ვაჟკაცობაში არავის ჩამოუვარდებოდა.

იმ დროს აფხაზეთს არ აკლდა უცხო მოძალადეები, რომლებიც ხშირად ესხმოდნენ თავს ქვეყანას, აწიოკებდნენ, პირუტყვს მიერეკებოდნენ, ხალხს ატყვევებდნენ. აბრსკილი რომ წამოიზარდა, თავისი ხალხის დიდ იმედად და გმირად იქცა. მტრები დაშინდნენ, ვეღარ ბედავდნენ მთებისა და ზღვის გადმოლაზვას. მალე აბრსკილის სახელი და დიდება შორს გავარდა. აფხაზეთი აყვავდა, ბარაქით აივსო, ხალხი დამშვიდდა, უშიშრად ცხოვრობდა, წელში გაიმართა.

აბრსკილი მშობლიური ხალხისთვის სიკეთის მოტანას ცდილობდა, ყველას თავს ევლებოდა, დაუნდობლად ანადგურებდა ბოროტ და ბნელ ძალებს. გვიმრა რომ გვიმრაა, სადაც გადაეყრებოდა, ძირიანად თხრიდა, მიწას აბერწებს და მოსავალს ხელს უშლისო.

აბრსკილი ქვეითად არ დადიოდა, რაშზე ამხედრებული ზღვის ნაპირიდან რომ ისკუპებდა, ერცახუს (იალბუზის) მთას წვერზე მოექცეოდა.

მრავლისშემძლეობამ აბრსკილი თანდათან გაამპარტავნა, ღმერთს ეჯიბრებოდა, არაფრად აგდებდა, იმოდენა ძალა მეც მაქვსო. ამან ღმერთი გააჯავრა. ჯერ ტკბილი სიტყვით სცადა მისი შეგონება, მაგრამ აბრსკილი არ დამორჩილდა, ღმერთის ხსენებაც არ სურდა. როცა ამ გზით ვერაფერს გახდა, ღმერთმა თავის მოციქულების უხმო და უბრძანა, შეეპყროთ აბრსკილი და მანამ ჩაეგდოთ ჯურღმულში, სანამ ღმერთს ქედს არ მოუხრიდა. ბევრს ეცადნენ მოციქულები, მაგრამ არაფერი გამოუვიდათ. ბოლოს ერთი ეშმაკი დედაბრის რჩევით მთელი მიწა იალბუზიდან ზღვისპირამდე საქონლის გადმობრუნებული ნედლი ტყავებით მოფინეს. აბრსკილს ამ დროს ეძინა და მძინარეს მიესივნენ. აბრსკილი მათ გაექცა, რაშს მოახტა და ზღვისპირიდან იალბუზისაკენ ისკუპა, მაგრამ რაშმა ფეხი ვერ მოიკიდა. აბრსკილი რაშიდან გადმოვარდა და ერთ ღრმა ხევში ჩავარდა. ვიდრე ღონეს მოიკრეფდა, მოციქულებმა მოუსწრეს და შეიპყრეს.

ეშმაკი დედაბრისავე რჩევით მოციქულებმა აბრსკილი და მისი რაში მღვიმეში დიდი ჯაჭვით ცალ-ცალკე რკინის ბოძზე მიაკრეს. ღმერთმა იმავე დედაბერს დაავალა, თვალყური ედევნებინა მღვიმისთვის. აბრსკილი უჭმელ-უსმელი იყო მიჯაჭვული, დედაბერს ის შეებრაღა და მისთვის საჭმლის ზიდვა დაიწყო, რის გამოც განრისხებულმა ღმერთმა დედაბერი ლევად აქცია, რომელიც გადმოცემით, აბრსკილთან და მის რაშთან ერთად მღვიმეში იმყოფება.

მღვიმეში მიჯაჭვული აბრსკილი წლების განმავლობაში შეუსვენებლივ არყევს იმ ბოძს, რომელზეც მიაბეს. როცა იმდენად მოარყევს, რომ აგერ-აგერ უნდა ამოთხაროს, მოფრინდება ბოლოქანქარა და სვეტის თავზე შემოჯდება. გაბრაზებული აბრსკილი ჩიტს უროს მოუქნევს. ჩიტი აფრინდება, ურო ბოძს მოხვდება და ადრინდელზე უფრო ღრმად ერჭობა მიწაში. აბრსკილი დღესაც ამ წამებაშია. ზოგი გადმოცემით, აბრსკილმა მრავალი წლის წვალების შემდეგ მღვიმეს თავი დააღწია, მაგრამ დიდხანს სიბნელეში ნამყოფმა სინათლეს ვერ გაუძლო, დაბრმავდა და სადღაც მთებში გადაიკარგა [ზუზბა, 1988 : 345].

აბრსკილის თქმულების რამდენიმე ვარიანტია ცნობილი, რომლებიც ერთმანეთისაგან მეტნაკლებად განსხვავდებიან, თუმცა, ღმერთთან ჭიდილის მოტივი და მასთან დაკავშირებული ეპიზოდები ყოველ მათგანში უცვლელადაა შემონახული.

ამრიგად, თქმულება აბრსკილის შესახებ "ამირანიანის" ტიპის საგმირო ეპოსია. გ. ლიახველის მიერ გამოქვეყნებული აფხაზური, აგრეთვე, ტებუ დე მარინისა და ხან-გირეის ადილური ვერსიებისგან განსხვავებით მასში ცნობილია გმირის სახელი, მისი დასჯის მიზეზი და ა. შ. გარდა ამისა, თქმულებაში ღმერთის ურჩი მიჯაჭვულია არა იალბუზზე, არამედ მღვიმეში.

აღსანიშნავია, რომ "ამირანიანის" სხვადასხვა ვერსიაში მიჯაჭვის ადგილად იალბუზი, მყინვარწყერი ან კავკასიონის სხვა მთათა მწვერვალებია დასახელებული, თუმცა, ამგვარ ადგილად ხშირად გამოქვამული ან მღვიმეა ნაჩვენები. საფიქრებელია, რომ კლდეზე მიჯაჭვისა და მღვიმეში მოთავსების მოტივები თითქმის ერთდროულია და თავს იჩენს თქმულებაში ეპოსის ჩამოყალიბების უძველეს საფეხურზე. ჯერ კიდევ ადრე ანტიკური ხანის ძველი ბერძნული წყაროებით დასტურდება, რომ საქართველოში (კოლხიდაში) არსებობდა მიჯაჭვული გმირის თქმულების ისეთი ვარიანტები, რომლებშიაც დასჯის ადგილად მთის მწვერვალი ან გამოქვამული იყო მითითებული [ჩიქოვანი, 1965: 127,277].

თქმულება აბრსკილის შესახებ ტიპოლოგიურად ყველაზე ახლოს დგას, როგორც ჩანს, სამეგრელოში ფართოდ გავრცელებულ და მოგვიანებით თითქმის მივიწყებულ გადმოცემათა გმირთან - ბერსკუასთან. ბერსკუა ყველა ნიშნით აბრსკილის იდენტური გმირია. მას, კალათაში მწოლიარე ჩვილს, უშვილო მონადირე მიუვალ მთებში პოულობს და სახლში მიყავს. ბერსკუა მალევე იზრდება და თავისი ხალხის ქომაგი ხდება. ბოლოს, თქმულების ერთი ვარიანტის მიხედვით, ღმერთს ეურჩება, მეორე ვარიანტის მიხედვით – წმინდა გიორგის. ის გამოქვამულში დამწყვდევით ისჯება, საიდანაც ზოგჯერ დღესაც ისმის მისი გმინვა.

გადმოცემა აბრსკილზე აფხაზეთის აღმოსავლეთ ნაწილში, კერძოდ, აბჟუაშია გავრცელებული. აფხაზეთის დასავლეთ ნაწილში მას არ იცნობენ. ამდენად, ეს ეპოსი საერთო აფხაზური მოვლენა არ არის. როგორც ჩანს, გადმოცემის სიუჟეტი ნასესხებია "ამირანიანის" ტიპის საგმირო ეპოსის დასავლურ-ქართული ვარიანტისაგან და შექმნილია გვიან შუა საუკუნეებში. თვით სახელიც "აბრსკილი", საფიქრებელია, მომდინარეობს მეგრული "ბერსკუადან", ან ერთ დროს გავრცელებული მისი შესაძლო ვარიანტიდან "ბერსკილი" [ანთელავა, 2006:15].

ტებუ დე მარინი თავის "მოგზაურობაში", რომელშიაც ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით პირველად არის დაფიქსირებული ადილური გადმოცემა იალბუზზე მიჯაჭვული ბუმბერაზის შესახებ, აღნიშნავს, რომ ამ თქმულებას გარკვეული კავშირი აქვს

პრომეთეს ლეგენდასთან. როგორც ჩანს, ტებუ დე მარინისათვის უცნობი იყო ქართული თქმულება ამირანზე, თორემ ადილურ გადმოცემას ის, უპირველეს ყოვლისა, დაუკავშირებდა არა პრომეთეს მითს, არამედ ქართულ "ამირანიანს". სწორედ "ამირანის" ეპოსიდან მომდინარეობს ადილური გადმოცემები იალბუზზე მიჯაჭვული ბუმბერაზის შესახებ, რაზედაც აშკარად მეტყველებს მისი შედარება ანალოგიურ ყაბარდოულ, აგრეთვე, აფხაზურ ვარიანტებთან და ის ფაქტიც, რომ მიჯაჭვის ადგილად მასში ისევე, როგორც სხვადასხვა ქართულ ვერსიაში არა ზოგადად კავკასიონის ქედი, არამედ კონკრეტული მთა (იალბუზი) არის დასახელებული.

ამრიგად, ადილური გადმოცემები იალბუზზე მიჯაჭვული ბუმბერაზის შესახებ "ამირანის" ეპოსიდან მომდინარეობს. გადმოცემები ერთობ მწირია, მათში შემორჩენილია მხოლოდ მთაზე მიჯაჭვის მოტივი, უცნობია გმირის სახელი, მისი დასჯის მიზეზი და სხვა მრავალი მნიშვნელოვანი ეპიზოდი. შინაარსობრივი თვალსაზრისით ეს გადმოცემები ყველაზე უფრო ახლოს დგას "ამირანიანის" ყაბარდოულ ვარიანტებთან.

დასასრულს უნდა აღინიშნოს, რომ ადილურ ზეპირსიტყვიერებაში უძველესი ქართული თქმულების, "ამირანიანის", თუნდაც მწირი სახით არსებობა აშკარად მიუთითებს ქართული კულტურის ოდინდელ გავლენაზე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაზე და ცხადყოფს უძველესი ეთნო-კულტურული კავშირების არსებობას მონათესავე ქართველებსა და ადილე ხალხს შორის.

ლიტერატურა

1. ანთელავა ნ. აფხაზური მითები, რიტუალები, სიმბოლოები.- თბილისი, 2006
2. ზუხბა ს. აფხაზური ზეპირსიტყვიერება / აფხაზურიდან თარგმნეს თ. გვანცელაძემ და ა. არაბულმა.- თბილისი, 1988
3. ლიახველი გ. კავკასიელთ ამირანი // დროება.- 1884.- #60
4. ოკუჯავა კ. შავიზღვისპირა ადილების წარმართობა.- თბილისი, 2005
5. ჩიქოვანი მ. ქართული ეპოსი: წიგნი 2.- თბილისი, 1965
6. Лопатинский Л. Кабардинские предания, сказания и сказки, записанные на русском. Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа: В XII.- Тифлиси, 1891
7. Ногмов Ш. История Адыгского народа.- Нальчик, 1947
8. Тебу де Мариньи Ж. Путешествия в Черкесию // В кн.- Адыги, Балкарцы и Карачаевцы в известиях европейских авторов XIII-XIX в.в. / Составление, редакция переводов, введение и вступительные статьи к текстам В.К. Гарданова.- Нальчик. 1974

9. Хан-Гирей. Мифология черкесских народов: Сборник газеты Кавказь, второе полугодие 1846 года.- Тифлись, 1847

მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის პრობლემა ერთი ტიპის რთული წინადადების კავშირში

ნებისმიერ ენაში სიტყვათა შეკავშირება ცალკეულ ჯგუფთა (ვგულისხმობთ მეტყველების ნაწილებს) სინტაქსური თავისებურებების გამოვლენის გრამატიკული საშუალებაა. პირველ რიგში, ის კონკრეტული ენის ფარგლებში დამოუკიდებელ ენობრივ წესებს წარმოაჩენს და ლექსიკურ-მორფოლოგიური დონეების საფუძველზე აზრობრივ კავშირს კრავს. რამდენადაც სიტყვათა შეკავშირების საბოლოო მიზანს წინადადების მთლიან სტრუქტურად ჩამოყალიბება წარმოადგენს, ამდენად წინადადების სინტაქსი თვისობრივად ის ოდენობაა, რომელიც ენის შინაარსს განსაზღვრავს და გრამატიკულ ფორმაში მოცემული კომუნიკაციურ-ფუნქციური მნიშვნელობის ღირებულებას იძენს.

ლ. კვაჭაძე „თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსში“ წერს: „სინტაქსი არკვევს, რა და რა ტიპის სიტყვები შეეწყობა ერთმანეთს და როგორ, რა დანიშნულება აქვს წინადადებაში შემავალ სიტყვებს; განიხილავს წინადადების აღნაგობას, მის ტიპებსა და თითოეულისათვის დამახასიათებელ გრამატიკულ თავისებურებებს და აგრეთვე იმ საშუალებებს, რომელთა მეოხებითაც ხორციელდება სიტყვათა შეხამება წინადადებასა და სიტყვათა შეკავშირებაში“ [კვაჭაძე, 1966: 4].

ჩვენი სტატიის მთავარი საკითხი თანამედროვე ქართულ ენაში არსებულ სიტყვათა შეკავშირების ერთ პრობლემას, კერძოდ, მაქვემდებარებელ კავშირებში სიმრავლის, ანუ მრავლობითი რიცხვის ასახვას შეეხება. ეს უკანასკნელი რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში იჩენს თავს. ქართული საენათმეცნიერო აზრი დღეს რამდენადმე ითვალისწინებს ლეო კვაჭაძის მოსაზრებას ამ საკითხთან დაკავშირებით. მეცნიერი შენიშნავს: „ზოგჯერ, თუმცა იშვიათად, გვაქვს ისეთი შემთხვევაც, როდესაც სიტყვის ფორმას ორი სხვადასხვა სიტყვა განსაზღვრავს: ერთი - ბრუნვის მიხედვით, მეორე - რიცხვისა. ამის ნიმუშია მიმართებითი ნაცვალსახელი **რომელიც** (აგრეთვე როგორიც): ეს ნაცვალსახელი მაქვემდებარებელი კავშირის როლს ასრულებს რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში: დამოკიდებულ წინადადებას აერთებს მთავართან. იგი ბრუნვაში ანგარიშს უწევს დამოკიდებული წინადადების იმ სიტყვას, რომელთანაც სინტაქსურ კავშირშია, ხოლო რიცხვში - მთავარი წინადადების მისამართ სიტყვას. მაგ.: „მდინარის ნაპირზედ შავად მოჩანდა აქა-იქ პატარა წისქვილები, რომლებსაც ღამის უბრალო ქვებისაგან ძლივს გამოარჩევდით (ყაზ.)“ [კვაჭაძე, 1966: 22].

ამრიგად, მიმართებითი ნაცვალსახელის ფორმა, ერთი მხრივ, მთავარი წინადადების ქვემდებარის („წისკილები“) რიცხვითაა განსაზღვრული, ხოლო მეორე მხრივ, დამოკიდებული წინადადების ზმნით, რომელიც დასახელებულ წევრ-კავშირს მიცემით ბრუნვაში მართავს („რომლებსაც... გამოარჩევდით“). სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ: "პარატაქსი, ე.ი. რთული "შეთხზული" ან რთული შეკავშირებული წინადადება ისტორიულად წინ უსწრებს ჰიპოტაქსს, ე.ი. რთულ დამოკიდებულ წინადადებას" და "მიმართებითობის (რელატივობის) გამოხატვა გარკვეული სიტყვებისათვის მეორადსა და, მაშასადამე, მერმინდელი დროის ფუნქციას წარმოადგენს" [დონდუა, 1940: 329- 330].

ლ. კვაჭაძის "თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსის" სახელმძღვანელოში საუბარია იმის შესახებაც, თუ როგორი ფორმა უნდა ჰქონდეს დამოკიდებული წინადადების წევრ-კავშირს იმ შემთხვევაში, როცა იგი მთავარ წინადადებაში სიმრავლის აღმნიშვნელ სიტყვასთან (სინტაქსურად - განსაზღვრებასთან) შეთანხმებულ ქვემდებარეს მიემართება. ვკითხულობთ: "თუ მთავარის საზღვრულ წევრს განსაზღვრებად ახლავს ისეთი სახელი, რომლის ლექსიკური მნიშვნელობაც ერთზე მეტს გულისხმობს (რიცხვითი სახელები: ორი, სამი... ბევრი, მრავალი; ნაცვალსახელები: რამდენიმე, ყველა...), საზღვრული სახელი მხოლობითში დგას, მიმართებითი სახელი კი მრავლობითშია"[კვაჭაძე, 1966: 378].

ჩვენ მიერ საკითხი ასე დაისმის: რომელი ენობრივი ფორმა იქნება მართებული შემდეგი წინადადების შემთხვევაში:

1. „აივანზე იჯდა რამდენიმე აზნაური, რომელიც ახალმორთმეულ ხილს მიირთმევდა“.

თუ:

2. „აივანზე იჯდა რამდენიმე აზნაური, რომლებიც ახალმორთმეულ ხილს მიირთმევდნენ“.

იმის გამო, რომ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები ამ მხრივ მაინცა და მაინც მოწესრიგებული არ არის, ქართული ენის სპეციალისტები ენობრივ ნორმად ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან მეორე ვარიანტს მიიჩნევენ; ანუ კონსტრუქციას:

მთავარ წინადადებაში

დამოკიდებულ წინადადებაში

წევრ-კავშირები: რომელიც/ როგორიც -- მრავლ. რიცხვში

ერთი შეხედვით, ამგვარ სინტაქსურ კონსტრუქციაში შეიძლება, მართლაც, არაფერი იყოს ისეთი, რაც მნიშვნელოვნად ეწინააღმდეგება ქართული ენის ბუნებას და ქართული სალიტერატურო ენის ნორმად თითქმის უკვე დამკვიდრებულ სინტაქსურ ფორმულას; მაგრამ ახლა შევეცდებით, თვალნათლივ ვნახოთ ყველა ის წინააღმდეგობა, რომლებიც თავს ასეთი სახის წინადადებებში იჩენს. გამომდინარე იქიდან, რომ "რთული წინადადების ნაწილების აზრობლივი და გრამატიკული მიმართება მრავალფეროვანია" [კვაჭაძე, 1966: 319], ეს მრავალფეროვნება ხშირ შემთხვევაში კიდევ უფრო ართულებს წინადადების სინტაქსურ კონსტრუქციებში გრამატიკული ბალანსის შენარჩუნებას. ჩვენს შემთხვევაში საქმე უპირველესად იმ სინტაქსურ დამოკიდებულებას შეეხება, რომელსაც შეთანხმება ჰქვია და რომელიც ზიარი კატეგორიის საფუძველზე ცდილობს აზრობრივ-გრამატიკული ჯაჭვის შექმნას წინადადებაში.

"იმ სიტყვას, რომელიც ითანხმებს, მათანხმებელი ეწოდება; იმ სიტყვას კი, რომელიც ეთანხმება - შეთანხმებული. მათანხმებელი სიტყვა სახელია, შეთანხმებული - სახელი ან ზმნა",- წერს ლ. კვაჭაძე [კვაჭაძე 1966: 17]. სინტაქსური ურთიერთობის წყვილად ფორმაში ყველაფერი გარკვეულია: სიტყვის ორი ერთეულიდან ერთი სინტაქსურად უფრო ძლიერია, ვიდრე - მეორე. ახლა შეთანხმების თვალსაზრისით რთული ქვეწყობილი წინადადების ისეთი სახეობა განვიხილოთ, რომელიც განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებას შეიცავს და "რომელიც" (მრ.რ. - რომლებიც; ან: რომელნიც) კავშირს საჭიროებს. მაგალითისათვის ავიღოთ შემდეგი წინადადება:

"დახლთან სამი მუშა იდგა, რომლებსაც თავი ჩაეყინდრათ და სიმართლის თქმას არ აპირებდნენ".

რთული წინადადების სინტაქსური ანალიზის პროცესის დროს, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელი ის არის, რომ სინტაქსური წყვილების შერჩევა ცალ-ცალკე ხდება,

ერთი მხრივ, მთავარ, ხოლო, მეორე მხრივ, დამოკიდებულ წინადადებაში. ეს აზრი, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვნად აადვილებს რთული წინადადების სინტაქსური კონსტრუქციის გაგებას და სიტყვათა შორის გრამატიკული ურთიერთობების დანახვას, მაგრამ საქმე ის არის, რომ წინადადების სინტაქსური კავშირები და თვით შეთანხმებაც, ამ გრამატიკული ურთიერთობის ფართო გაგებით, რთულ წინადადებაში არც აზრობრივად და არც გრამატიკულად არასოდეს იზღუდება მხოლოდ მასში შემავალი ერთი რომელიმე წინადადებით: არც - მთავარით და არც - დამოკიდებულებით. პირიქით, ეს ორი აზრი, ორი წინადადება, იმიტომ თანაარსებობს ერთ მთლიან წინადადებად, რომ რთული აზრი თავისი ლოგიკურ-გრამატიკული მიმდევრობით საბოლოოდ დასრულდეს. აქედან გამომდინარე, შეთანხმების სინტაქსური კატეგორიის გავრცელების არეალი უფრო ვრცელია, ვიდრე - ოდენ სინტაგმა (ვფიქრობთ, რომ ამ მხრივ ქართული ენა არსებითად შეუსწავლელია). სწორედ ასეთ ვითარებასთან გვაქვს საქმე განსაზღვრებით დამოკიდებული წინადადების ზემოთ მოყვანილ მაგალითშიც. თუკი მთავარი წინადადების სინტაქსურ წყვილებს (1."დახლთან იდგა"; 2."სამი მუშა"; 3."მუშა იდგა") გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ **ქვემდებარისა და ზმნა-შემასმენლის რიცხვში შეთანხმების საკითხი ენაში იმისდა მიხედვითაა გადაწყვეტილი, თუ რა გრამატიკული ფორმა აქვს მათანხმებელ სიტყვას ("მუშა")**, ამ შემთხვევაში, სულიერ ქვემდებარეს; და არა იმის მიხედვით, თუ რამდენია ეს ქვემდებარე ("სამი მუშა", ე.ი. მათი რიცხვი უკვე მრავალია). ამგვარად, შეთანხმების დროს ენა არანაირ ანგარიშს არ უწევს რიცხვის გამოხატვის აღწერით ფორმებს (მაგ.: "რამდენიმე ადამიანი საუბრობდა"; "არაერთი საშუალება არსებობს" და მისთანანი). ქართული სალიტერატურო ენის ვითარება სინქრონულ დონეზე იმდენად მყარია, მიუხედავად ევროპული ენების მნიშვნელოვანი ზეგავლენისა, სადაც აღწერით წარმოებებშიც ცვალებადია ქვემდებარის რიცხვი და გვაქვს კონსტრუქცია - [ყველა ადამიანები], რომ, ვფიქრობთ, ამ თვალსაზრისით ქართული ენა ქვესისტემური ცვლილების საფრთხის წინაშე საერთოდ არ დგას. არნ. ჩიქობავა ერთ-ერთ თავის ნაშრომში წერს: "კოორდინაციად იწოდება ისეთი სინტაქსური ურთიერთობა, როდესაც სიტყვა, მართული რაშიმე მეორე სიტყვის მიერ, თვით მართავს რაშიმე ამ სიტყვას" და იქვე დასძენს, რომ: "ზმნის როლი კოორდინაციაში ნათელია: ჩვენ დავახასიათეთ ის, როგორც კოორდინაციის ცენტრი; თუნდაც ის გარემოება, რომ წინადადებათა სამ ჯგუფად დაყოფას საფუძვლად ზმნათა სხვაობა უდევს, საკმარისად ნათელს ფენს მის როლს შესიტყვებაში"[ჩიქობავა, 1928: 268]. იმ შემთხვევაში, როცა ზმნა-შემასმენელთან კოორდინაციით დაკავშირებული სიტყვა (დიდი კოორდინატი) მორფოლოგიურად არამარკირებული, ნულოვანი გაფორმების მქონე სახელია, ლოგიკურ-გრამატიკულად ძირითადი კოორდინატიც მხოლოდით რიცხვში დგას ("ბევრი სპეციალისტი ფიქრობს..."),

ხოლო, თუკი დიდი კოორდინატი გრამატიკულად მარკირებული ფორმით გადმოიცემა, ზმნა-შემასმენელიც შეიცვლის რიცხვს ("specialist-eb-i fiqrob-en...").

ახლა, დამოკიდებული წინადადების გრამატიკული აგებულება ვნახოთ და მხოლოდ ამის შემდეგ დავფიქრდეთ, რამდენად მოდის ენობრივ, კერძოდ, ფორმობრივ შესაბამისობაში ეს ორი წინადადება და რამდენად წარმოადგენენ ისინი მთელის - რთული წინადადების -- გრამატიკულად დაბალანსებულ ნაწილებს.

იმ შემთხვევაში, თუ დამოკიდებული წინადადების წევრ-კავშირის რიცხვი დამოკიდებული იქნება მსაზღვრელ-საზღვრულის (ე.ი. წინადადების დამოუკიდებელი წევრების) მიერ თანადროულად (აღწერითად) და ამასთან ლექსიკურად გამოხატულ რიცხვზე, მაშინ დავინახავთ, რომ დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენლები - აქ: "ჩაექინდრათ" და "აპირებდნენ" - როგორც სემანტიკურად, ისე გრამატიკული თვალსაზრისით სრულიად იზოლირებულნი აღმოჩნდებიან მთავარი წინადადებისაგან. სინტაგმებში: 1. "რომლებსაც ჩაექინდრათ" ან: 2. "რომლებიც [არ] აპირებდნენ" რიცხვში შეთანხმება არ ირღვევა; მაგრამ საქმე ის არის, რომ რთული ქვეწყობილი წინადადება თავისი სირთულისდა მიუხედავად, არ წარმოადგენს გრამატიკულად ერთმანეთისაგან აბსოლუტურად გამიჯნული წინადადებების უბრალო ნაერთს. ზმნები: "ჩაექინდრათ" და "აპირებდნენ" პირდაპირ გრამატიკულ კავშირშია მთავარ წინადადებაში დასმულ ქვემდებარესთან "[სამი] მუშა". გამოდის, რომ მართებულ ვარიანტებად უნდა ვაღიაროთ: "სამ მუშას ჩაექინდრათ"; ან: "სამი მუშა [არ] აპირებდნენ"; ეს კი ქართული სალიტერატურო ენის არც თანამედროვე მდგომარეობას და არც ენობრივ ტენდენციას არ ასახავს. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, დასახელებული მოვლენა ინდოევროპული ენობრივი სივრცისათვისაა დამახასიათებელი; იმ განსხვავებით, რომ ამ ენებში განსაზღვრება, როგორც სიმრავლის აღმნიშვნელი სიტყვა, გავლენას ქვემდებარეზეც მოახდენდა და გვექნებოდა კონსტრუქცია - [სამი მუშები იდგნენ]. ამასთან, ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ: "როდესაც (მთავარ) წინადადებაში მოცემულია მსაზღვრელ-საზღვრული, მაშინაც როდესაც მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს (ძვ. ქართულის ძირითადი ნორმა) და ამით ახლოს დგას მიმართებით ნაცვალსახელთან, მისამართ სიტყვად ჩვეულებრივ ივარაუდება საზღვრული" და იქვეა განმარტებული, რომ: "მისამართი სიტყვის ამოსაცნობად დიდი მნიშვნელობა აქვს კორელაციას: საორიენტაციო სიტყვათაგან ისაა მისამართი სიტყვა, რომელსაც ახლავს კორელატი ანუ მიმართებითი ნაცვალსახელის ფარდი სიტყვა მთავარ წინადადებაში. ეს წესი არსებითია ახალი ქართულისათვისაც" [მიმიგური, 1989: 244-245]. ნათქვამიდან გამომდინარე, მისამართი სიტყვა, რომელის იდენტურ (შეფარდებულ) ენობრივ ვარიანტს

მორფოლოგიურად მიმართებითი ნაცვალსახელი, ხოლო სინტაქსურად წევრ-კავშირი წარმოადგენს, ჩვეულებრივ, არსებითი სახელია და არა - მსაზღვრელი სიტყვა. ასეთივე ვითარებაა ძველ ქართულშიც. მაგალითად:

"მაშინ ჰეროდე ვითარცა იხილა, რამეთუ მოიკიცხა მოგუთა მათგან, განრისხნა ფრიად და წარავლინნა და მოწყვდა ყოველი ყრმები, რომელნი იყვნეს ბეთლემს" [მათე, 2,16].

ან:

"[განკვრევამან შეიპყრა]... ეგრეთვე იაკობ და იოვანე, ძენი ზებედესნი, რომელნი იყვნეს ზიარნი სიმონისნი" [ლუკა, 5,10].

ფ. ერთელიშვილი ქვეწყობილი წინადადებების განხილვისას აღნიშნავს: "წინადადებათა [ამ] აზრობრივი კავშირის ფონზე გამოიყოფა სიტყვათა შორის სპეციფიკური სინტაქსური კავშირი, რომელიც, წინადადებათა სხვა ტიპებისაგან განსხვავებით, მხოლოდ ქვეწყობილი წინადადებისათვის არის დამახასიათებელი" და "დამოკიდებული წინადადება, რომელიც მიმართებით ნაცვალსახელს შეიცავს, მთავარ წინადადებასთან კავშირს ამყარებს მიმართებითი ნაცვალსახელის საშუალებით. ეს ნაცვალსახელი ჩვეულებრივ უკავშირდება არა საერთოდ მთავარ წინადადებას, არამედ მის რომელიმე წევრს - მისამართ სიტყვას. ამ მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის ურთიერთობა გვაძლევს სიტყვათა შორის სინტაქსური დამოკიდებულების სახეობას ქვეწყობილი წინადადების ფარგლებში"[ერთელიშვილი, 1963: 7]. ფაქტია, რომ მიმართებითი ნაცვალსახელით გადმოცემული დაქვემდებარებისას, იგი არ წარმოადგენს არც მხოლოდ მთავარი წინადადების მისამართი სიტყვის ფარდ ლექსიკურ ერთეულს და არც -დამოკიდებული წინადადების წევრს. ის უძირითადესი, მაკავშირებელი ერთეულია რთული ქვეწყობილი წინადადების აზრობრივ-გრამატიკულ მიმდინარეობაში, ამიტომაც უწოდა მას ფ. ერთელიშვილმა "ორმაგი კუთვნილების" გამომხატველი სიტყვა [ერთელიშვილი, 1963: 19].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათელია, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება წევრ-კავშირის გრამატიკულ ფორმას, თუ რამდენად არის დამოკიდებული მასზე, ერთი მხრივ, მთავარი და, მეორე მხრივ, დამოკიდებული წინადადების სტრუქტურა. ჩვენი აზრით, ახალ ქართულში წევრ-კავშირში ასახული მრავლობითობა ყველა შემთხვევაში გამართლებული არ არის. არავინ დავობს იმაზე, რომ, როცა წინადადების წევრში მორფოლოგიურად გამოხატულ რიცხვის კატეგორიასთან გვაქვს საქმე, მაშინ კავშირი, რომელიც ამ წევრს მიემართება, იმავე რიცხვში იდგეს. მაგალითად:

"მგზავრები, რომლებიც გზის პირას ჩამომსხდარიყვნენ, მოუთმენლად მოელოდნენ უცნობის გამოჩენას".

"სანდრო გაფაციცებით შეჰყურებდა ღრუბლებს, რომლებიც უსასრულობისაკენ მიექანებოდა".

"ხან შური, მტრობა და წადილი სთხრიდა კიდეთა, რომელთაც შორის ის ცხოვრება მძლავრი შობილა"(ილია).

"შევამჩნიე..... მხოლოდ ის [ლექსები], რომლებიც მიმაჩნდა საუკეთესო ლექსებად"(გალაკ.).

"არ გვეყვებოდნენ ის მკითხველები, რომლებიც კი ჩვენ შეგვხვედრია"(გალაკ.).

"...გუთხარით ერთმანეთს ისეთი სიტყვები, რომლებიც ამის შემდეგ დაახლოების ნებას არ მოგვცემს"(გალაკ.).

რაც შეეხება ჩვენ მიერ ზემოთ (თავდაპირველად) განხილულ ვარიანტს, რომელშიც წევრ-კავშირის რიცხვი გრამატიკულად მოდელირებული (//მორფოლოგიურად მარკირებული) ფორმით არ არის განსაზღვრული, ვითარება მნიშვნელოვნად რთულდება და გამოდის, რომ, თუკი მხოლობითის ფორმაში წარმოდგენილ ქვემდებარეს მრავლობითში დასმულ მაქვემდებარებელი კავშირით (მიმართებითი ნაცვალსახელით) ჩავანაცვლებთ (მაგ.: "მრავალი ქართველი, რომლებიც... გრძნობდნენ"), დაირღვევა რთული წინადადების, როგორც მთელის (ერთი მთლიანობის), სინტაქსი და შეთანხმების თვალსაზრისით სრულიად დაუბალანსებელ ენობრივ სიბრტყეს მივიღებთ.

დაისმის კითხვა: რა გამოსავალი არსებობს ასეთ შემთხვევაში? რა პოზიცია უნდა დაიკავოს ნორმატიულმა ენამ, როცა საქმე აღწერით მრავლობითობასა და მასზე დაქვემდებარებულ წევრ-კავშირს შეეხება?

ჩვენი აზრით, უპირველესად: I.გათვალისწინებული უნდა იყოს იმ სიტყვის გრამატიკული ფორმა (ვიწრო გაგებით), რომელსაც ეს კავშირი მიემართება; II. წინადადების ამავე წევრის სინტაქსური ურთიერთობა ძირითად კოორდინატებთან - ზმნა-შემასმენლებთან - რიცხვის კატეგორიის თვალსაზრისით. მცდელობა, რომ სემანტიკური მოცემულობიდან ამოსვლით აისახოს რიცხვის კატეგორია მაქვემდებარებელი კავშირის ფორმაში, მნიშვნელოვნად ცვლის და არღვევს რთული წინადადების ნაწილთა შორის

ურთიერთობას და არაპროპორციულს ხდის შეთანხმების (ამ სინტაქსური ცნების ფართო გაგებით) სტრუქტურას მთელი წინადადების შიგნით.

თანაც, აღმოჩნდება, რომ ენობრივი კანონი არაერთგვაროვნად მოქმედებს "რომელიც" კავშირის ხმარებისას. კერძოდ, ერთ შემთხვევაში იგი ანგარიშს უწევს ლექსიკურ დონეს და სემანტიკურად გადმოცემული რიცხვის ასახვა წევრ-კავშირში ხდება ("მრავალი საკითხი, რომლებიც...") და მეორე შემთხვევაში სრულიად არ აინტერესებს ლექსიკურად გამოხატული რიცხვი. ვგულისხმობთ კრებით არსებით სახელებზე მიმართულ დაქვემდებარებას. მაგალითად: **"ხალხი, რომელიც უტყვად იდგა, ადგილად დაძვრას არ აპირებდა"**.

კიდევ ერთი სადავო საკითხი შეიძლება იყოს ლ. კვაჭაძის შემდეგი დებულება: "თუ მისამართი სიტყვა ტოლად-შერწყმული სახელით არის გადმოცემული, მიმართებითი ნაცვალსახელი მრავლობითშია." *უხმოდ მიჰყვებოდა ბილიკს ქალ-ვაჟი, რომელთაც ჯერაც წარმოუთქმელი სასიყვარულო სიტყვები უყვოდათ გულში*" (გამს.); [კვაჭაძე, 1966: 378].

სრულიად გაუგებარია, შეთანხმების რომელ პრინციპს ეყრდნობა მეცნიერის ამგვარი შეხედულება, რადგან ორ- და მეტმნიშვნელობიანი ტოლად შერწყმული კომპოზიტები ზმნა-შემასმენელს მხოლოდობით რიცხვში მოითხოვს და არა მრავლობითში. სწორია: **"და-ძმა მხურვალედ ლოცულობდა"**; ან: **"ცოლ-ქმარი ჩაფიქრებული იდგა"**. " თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებში" ცალსახადაა განსაზღვრული, რომ: "კომპოზიტი, მიუხედავად მისი ფუძის შედგენილობისა, ერთ სიტყვას წარმოადგენს; როგორც მორფოლოგიური, ისე სინტაქსური თვალსაზრისით იგი ისეთსავე როლს ასრულებს, როგორც მარტივი ან ნაწარმოები ფუძის შემცველი სიტყვა, კერძოდ, როგორც ამ კომპოზიტის შემადგელობაში შემავალი ფუძე. ეს ფაქტი გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა კომპოზიტების დაწერილობის საკითხის გადაჭრის თვალსაზრისით" [თანამედროვე..., 1986: 149].

იმ შემთხვევაში, როცა ტოლადშერწყმულ კომპოზიტს მრავლობით რიცხვში დასმული დაქვემდებარებელი კავშირი მოსდევს, იმავე წინააღმდეგობის წინაშე ვდგებით. აქაც აღმოჩნდება, რომ დავარღვევთ მთელი (სრული ფორმის) წინადადების სინტაქსს და მთავარი და დამოკიდებული წინადადების ძირითადი კოორდინატები, რომლებიც ერთ ქვემდებარეს მიემართება, სხვადასხვა რიცხვის გამომხატველი იქნება. მაგალითად: **"დერეფანში იდგა ქალ-ვაჟი, რომლებიც გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალს ყველა შემომსვლელს"** (ე.ი. I. ქალ-ვაჟი იდგა; II. ქალ-ვაჟი ადევნებდნენ).

იმისათვის, რომ ნათელი გახდეს, თუ რამდენად არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება არსებობს დღეს "რომელიც" ნაცვალსახელში მრავლობითი რიცხვის ასახვის თვალსაზრისით, წარმოვადგენთ სქემებს, რომლებშიც ენობრივი დონეების განსაზღვრას შევცდებით:

I

ისეთი შვილი, რომელიც.... = მხ.რ. - საზღვრული + მხ.რ. - კავშირი

ისეთი შვილები, რომლებიც... = მრ.რ. - საზღვრული + მრ.რ. - კავშირი

*** გათვალისწინებულია რიცხვის ასახვის მორფოლოგიური დონე**

II

ბევრი შვილი, რომლებიც... = მხ.რ. - საზღვრული + მრ.რ. - კავშირი

*** გათვალისწინებულია რიცხვის ასახვის ლექსიკური დონე**

III

ის ხალხი, რომელიც... = მხ.რ. - საზღვრული + მხ.რ. - კავშირი

*** გათვალისწინებულია რიცხვის ასახვის მორფოლოგიური დონე**

IV

ის ქალ-ვაჟი, რომლებსაც... = მხ.რ. - საზღვრული + მრ.რ. - კავშირი

*** რიცხვის ასახვისას არც მორფოლოგიური და არც ლექსიკური დონე გათვალისწინებული არ არის.**

ვფიქრობთ, დასმული საკითხი აუცილებლად საჭიროებს სპეციალისტთა ფართო წრის მეცნიერულ პოზიციათა შეჯერებას და საბოლოო ენობრივი ნორმის დადგენას. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დასახელებული საკითხის გადასაწყვეტად მხატვრული-ლიტერატურული სტილის მონაცემთა გათვალისწინება, შეიძლება, არც კი იყოს მანც და მაინც სახარბიელო, რადგან, საერთოდ, შეთანხმების თვალსაზრისით, აქ საკმაო სიჭრელე შეინიშნება. მაგალითად, საყოველთაოდ გავრცელებული ნორმა, რომ სიმრავლის აღმნიშვნელ სიტყვას მხოლოდობითში დასმული საზღვრული სახელი უნდა მოსდევდეს,

მხატვრულ სტილში ხშირად დარღვეულია: "ქალი და კაცი, მოხუცი და ყრმა, მაღალი და დაბალი, ყველა ერთად ადიდებდნენ ღმერთს და აქებდნენ გმირებს" (აკაკი, "ბაში-აჩუკი").

თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში დღეს გავრცელებულ ნორმათა აბსოლუტური უმრავლესობა ჩვენზე ენისათვის დამახასიათებელ მნიშვნელოვან ენობრივ, გრამატიკულ, პრინციპულ და ფუნქციურ და მიზნად ისახავს ენობრივად მართებული ფორმების დამკვიდრებას. "ქართულ სალიტერატურო ენას დიდი ხნის ისტორია და მეტად მდიდარი ტრადიციები მოეპოვება. მასში დღესაც მტკიცეაა დაცული სხვადასხვა ეპოქაში ჩამოყალიბებული ფორმები. ასეთი სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაცია სიმწიფეებთან არის დაკავშირებული",- ვკითხულობთ "თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების" წინასიტყვაობაში [თანამედროვე..., 1986: 11]. რა თქმა უნდა, რომ ჩვენ მიერ საკვლევად გამოტანილი საკითხისადმი დამოკიდებულებაც არ იქნება ერთგვაროვანი. ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს არაერთგვაროვნება გვაღვადნობს, კიდევ ერთხელ დავფიქრდეთ მოცემულ თემაზე და მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე დავამკვიდროთ ის პრინციპი, რომელიც შემდგომში ენობრივ ნორმად შეიძლება გამოვაცხადოთ.

ლიტერატურა

1. დონდუა კ. მიმართებითი ნაცვალსახელისა და მისამართი სიტყვის ურთიერთობისათვის ძველ ქართულში / ენიშვის მოამბე: ტომი 6.- თბილისი, 1940
2. ერთელიშვილი ფ. რთული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში: 1: (ჰიპოტაქსის საკითხები).- თბილისი, 1963
3. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები.- თბილისი, 1986
4. კვაჭაძე ლ. თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი.- თბილისი, 1966
5. ჩიქობავა არნ. მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში: 1: (ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში).- ტფილისი, 1928
6. მიძიგური შ. რთული წინადადების პრობლემა ქართულ ენაში: (კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების საფუძველზე).- თბილისი, 1989

დიალოგისა და მონოლოგის ურთიერთქმედების საკითხისთვის

თანამედროვე რომანებმა შექმნეს იმის საშიშროება, რომ ადამიანები გადაეჩვეოდნენ ტექსტის ინტერესით კითხვას. იმავდროულად მათ იმდენი საინტერესო თავისებურება გამოავლინეს, რომ, საბედნიეროდ, ეს არ მომხდარა. ერთ-ერთ ამგვარ თავისებურებად განვიხილავთ ენობრივი სტრუქტურის ფორმების - დიალოგისა და მონოლოგის - განსხვავებულ ურთიერთქმედებას, კერძოდ, იმას, თუ როგორ ენაცვლებიან თანამედროვე რომანში ზემოაღნიშნული ფორმები ერთმანეთს და რატომ ქრება დროდადრო მათ შორის საზღვრები. აღსანიშნავია, რომ ეს პროცესი ხშირად ქმნის დროის განსაკუთრებულ კონცეფციას - თანამედროვე რომანის ერთ-ერთ დომინანტურ თავისებურებას, რომელსაც ეფუძნება მოდერნისტული და პოსტმოდერნისტული რომანების სტრუქტურა.

XX საუკუნეში რომანმა ერთგვარი ელასტიურობა, მოქნილობა შეიძინა და საუკეთესოდ განავითარა თხრობითი ტექნიკის ისეთი სახე, როგორიც არის "შინაგანი მონოლოგი", რომლის საშუალებით შეიქმნა ახალი, კომპლექსური, არაერთგვაროვანი პერსონაჟები; ახალი ტექნიკური საშუალებები, მათ შორის, დიალოგისა და მონოლოგის სახესხვაობები.

როგორც ცნობილია, დიალოგი და მონოლოგი ერთმანეთის საპირისპირო ცნებებია. ისინი წარმოადგენენ ენობრივი სტრუქტურის საშუალებებს, რომლის მეშვეობით ავტორი თავის პერსონაჟებს ალაპარაკებს. ნაწარმოებში ავტორი მიმართავს პირდაპირ ან ირიბ მეტყველებას. სწორედ მეტყველების ამ ორი ტიპის გადანაწილებით ავტორი თავს აღწევს ერთფეროვნებას, მონოტონურობას. დიალოგის როლი შესრულებულად შეიძლება ჩაითვალოს, თუ მკითხველს შეეძენება ილუზია, რომ მოსაუბრე მიმართავს სხვა პერსონაჟს და ეს მხოლოდ მეტყველების მიზანსცენის პრეტექსტს არ წარმოადგენს. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ მსმენელი არ არსებობს, ნარატორის (მთქმელის) როლში თავად ნიღაბმორგებული ავტორი გვევლინება.

ცნობილია, რომ დიალოგების წერის ტრადიცია ისეთივე ძველია, როგორიც რომანისა და ეპოპეისა (მაგ. ჰომეროსის "ილიადა"). ლიტერატურა იცნობს დიალოგის ფორმით დაწერილ არაერთ რომანს, რომელშიც ჩართული წინადადებები, უბრალოდ, მოსაუბრეთა სახელების მოხსენიებით არის შეცვლილი (მაგალითად, დენი დიდროს "ფატალისტი ჟაკი"). დიალოგის ფორმით წერენ ფრანგული, ე.წ. "ახალი რომანის" წარმომადგენლები. მაგალითისთვის დავასახელებთ თუნდაც მ. დიურასის "ინგლისელ საყვარელ ქალს", რომელშიც

თანამოსაუბრეთა მონაცვლეობა მითითებულია მხოლოდ ტირეებითა და ტიპოგრაფიული ნიშნებით: კურსივით, რომაული შრიფტით.

რა თქმა უნდა, ასეთი ტიპის ნაწარმოებში ადგილი არ რჩება ნარატიულ დისკურსს; იგი მთლიანად დიალოგიზებულ რომანად არის მიჩნეული. ტრადიციულ რომანში ავტორს შეუძლია კომენტარების გაკეთება პერსონაჟთა გამონათქვამებსა და ფიქრებზე. ჩართული წინადადებით მოსაუბრეების ერთმანეთისგან გამოყოფის წესს ეწინააღმდეგებიან ისეთი მწერლები, როგორებიც არიან ნ. საროტი, რ. კენო და სხვები.

დიალოგები, გარკვეულწილად, ქმნიან მიმეტურ ილუზიას. ტრადიციულ რომანში მათი განხილვა შესაძლებელია რეალურად წარმოთქმული სიტყვების წერილობით ტრანსკრიფციად. რაც შეეხება მონოლოგს, იგი ეყრდნობა მკვეთრად გამოხატულ პირობას, რომელშიც ორი შემთხვევა განიხილება:

1. პირველ შემთხვევაში პერსონაჟი ხმამაღლა საუბრობს; ამ დროს რომანი იმეორებს დრამის წესს, როცა პერსონაჟი თავისთვის აყალიბებს ფიქრებსა და შეგრძნებებს და ეს საუბარი, სინამდვილეში, მაყურებლისთვისაა განკუთვნილი. განსხვავება პიესის მონოლოგებსა და რომანის მონოლოგებს შორის, ფაქტობრივად, არ არსებობს, მაგრამ ალბათ, რეალობიდან გამომდინარე, ის უფრო ხელოვნურია. ეს იმიტომ, რომ მარტოობისას მონოლოგების ხმამაღლა წარმოთქმას მხოლოდ წამომახილების ან მოკლე, წყვეტილი ფრაზების სახით მივმართავთ.

2. მეორე შემთხვევაში პერსონაჟი თავის ფიქრებს ხმამაღლა არ წარმოთქვამს.

ზემოაღნიშნული ორივე შემთხვევის გამოყენება რომანის ჟანრში გარდაუვალია. რომანისტს შესაძლებლობა აქვს, არა მხოლოდ აღწეროს იზოლირებული პერსონაჟი, არამედ "შეაღწიოს" კიდეც მის ფიქრებში. აქაც საქმე გვაქვს ორ შემთხვევასთან: პირველი ეხება "ნამდვილ" შინაგან მონოლოგს, როდესაც რომანისტი ითვალისწინებს წყვეტილი ფრაზების ტრანსკრიფციას, რომლებიც შემოსაზღვრავენ პერსონაჟების ცნობიერების მიმდინარეობას; ხოლო მეორე - შინაგან მეტყველებას, რომელიც აყალიბებს ლიტერატურული გმირის გონებაში ნათლად და სწორხაზოვნად აგებულ წინადადებებს, რომლებსაც ხმამაღლაც წარმოთქვამდნენ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მონოლოგი პერსონაჟის გრძნობებისა და ფიქრების გამოხატვის საშუალებაა, რომელსაც თანამედროვე ნარატიულ ლიტერატურაში სიტყვა "შინაგანი"

დაემატა. ამ უკანასკნელმა შემოინახა სასცენო ფუნქცია, რათა ავტორისგან დამოუკიდებლად მოახდინოს ცნობიერების დრამატიზება თავისი "მუშაობის" მომენტში.

შინაგანი მონოლოგის ისტორია XIX საუკუნიდან იწყება. მისი საზღვრები და ფორმები თანმიმდევრულად იცვლებოდა იმის მიხედვით, თუ როგორ ვითარდებოდა მეცნიერული თუ ეთიკური წარმოდგენა ადამიანის ფსიქიკასა და თვითანალიზის შესაძლო ხარისხზე. თუმცა, თანამედროვე ლიტერატურისა და, მით უმეტეს, შინაგანი მონოლოგის ფესვები უფრო ღრმაა.

შინაგანი მეტყველების არსებობა რომანში შესაძლოა, ან იმის ნიშანი იყოს, რომ შემოქმედი, პირობითად, ცნობიერების ნაკადს აყალიბებს ლოგიკური და დანაწევრებული წყობით, ან დროში შეზღუდული და გამონაკლისი სიტუაციის დროს, პერსონაჟი თვითონ აძლევს ფორმას თავის ფიქრებს, მაგალითად, იმის გათვალისწინებით, რასაც ის იტყოდა განსაზღვრულ სიტუაციაში.

დიალოგური ორიენტაცია სიტყვაში ქმნის ახალ და არსებით მხატვრულ შესაძლებლობებს, რომანში კი - თავის განსაკუთრებულ პროზაულ მხატვრულობას. რაც შეეხება შინაგან დიალოგს, ის სუბიექტურ-ფსიქოლოგიურ, ხშირად კი შემთხვევით ხასიათს ატარებს. მოსაუბრე თავის აზრს ბრძანებით კილოში გამოხატავს ისე, რომ არავის არ მიმართავს. ლიტერატურაში ამგვარი მეტყველება ხშირად თვალთმაქცობაა, რაც შეიძლება აღწერილიყო, როგორც დიალოგი წარმოსახულ მოსაუბრესთან, რომელიც პუბლიკის წარმომადგენელი იქნებოდა. მონოლოგში მოსაუბრე მარტოა და თავის თავს ესაუბრება, ის არის თავისი თავის ადრესატი. არის შემთხვევები, როდესაც მონოლოგი შუა დიალოგში იკავებს ადგილს. ამ შემთხვევას განიხილავენ, როგორც აპარტეს (განცალკევებულ საუბარს).

საზოგადოდ, გმირის შინაგანი მონოლოგი უფრო მეტად ატარებს ავტორი-ნარატორის თვალსაზრისის კვალს, ვიდრე დიალოგური პირდაპირი ნათქვამი. შინაგან მონოლოგში ავტორი აღარ აჩენს პერსონაჟის ინდივიდუალობას ისე, როგორც ამას აკეთებდა დიალოგში. შინაგან მონოლოგში გმირის ფიქრების წარმოჩენისას ავტორი მთელ ყურადღებას აქცევს მათ არსს და არა ფორმას. მიიჩნევენ, რომ დიალოგისა და მონოლოგის ინტენსიურ მონაცვლეობას მიმართავენ ადამიანის სუბიექტური სამყაროსა და მისი ტრაგიზმის გადმოცემად. ამას კი განსაკუთრებული სიმძაფრით აღწერს თანამედროვე რომანი.

ქვემოთ განვიხილავთ რამდენიმე კონკრეტულ შემთხვევას, როდესაც დიალოგისა და მონოლოგის ურთიერთქმედების თავისებურებები ვლინდება.

ცნობილია, რომ "ცნობიერების ნაკადის" ლიტერატურა, ფაქტიურად, ეფუძნება შინაგანი მონოლოგის ტექნიკას, რომლის მეშვეობით ხდება გრძნობების "რესტავრირება", ანუ ეს გრძნობები სიტყვებით "იმოსება" და გარკვეულ ფორმას იღებს. "ცნობიერების ნაკადის" ლიტერატურის კლასიკოს მწერლებთან - ჯეიმზ ჯოისთან, უილიამ ფოლკნერთან, ვირჯინია ვულფთან და სხვებთან - წაშლილია ზღვარი "სხვის" სიტყვას, ავტორისეულ რემარკსა და პერსონაჟის შინაგან მონოლოგს შორის; ამიტომაც აღნიშნული მწერლები ბრჭყალებს არ ხმარობენ. ჯოისთან დიალოგი და მონოლოგი "დაშლილია", გარეგნულად დაუკავშირებელი ასოციაციები და წარმოდგენები გვერდიგვერდ თანაარსებობენ. თუმცა, ზოგჯერ შინაგანი მონოლოგის შინაარსში გარკვეული ლოგიკურობისა და რეალურ პლანთან კავშირის პოვნაც შეიძლება. მოგვაქვს ერთ-ერთი მაგალითი:

ჯოისის "ულისეს" (Ulysses. 1921) პერსონაჟი, სტივენი, გაკვეთილზე ალგებრის ამოცანის ამოხსნაში ეხმარება ერთ-ერთ მოსწავლეს. სტივენის ცნობიერებაში მიმდინარე მოვლენები, დიალოგი, შინაგანი მონოლოგი და ავტორის სიტყვები ერთმანეთისაგან არანაირი ნიშნებით არ გამოიყოფა:

„ -ახლა გაიგეთ? შეგიძლიათ მეორე თვითონ ამოხსნათ?

- დიახ, სერ.

გრძელი, უშნო ხაზებით სარჯენტმა ამოცანის პირობა გადაწერა [...] მკრთალი კანი სირცხვილისაგან ოდნავ შეეფარკლა. ამორ მატრის: სუბიექტური და ობიექტური ნათესაობითი ბრუნვა წყალ-წყალა სისხლითა და აჭრილი რძით გამოკვება და არავისთვის დაუნახვებია მისი სახვევები.

მეც ასეთი ვიყავი. ეს დაშვებული მხრები, ეს მოუქნელობა, ჩემი ბავშვობა წახრილა ჩემს გვერდით. მეტისმეტად შორსაა, [...] ჩემი შორსაა, მისი კი ჩვენი თვალეზივით საიდუმლოებით მოცული. საიდუმლოებანი, დადუმებულნი, გაქვავებულნი, ჩვენი საიდუმლოებანი: ტირანები, რომელთაც სწადიათ, რომ ვინმემ დაამხო ისინი.

ამოცანა ამოიხსნა". [ჯოისი, 1983: 38].

როგორც ვხედავთ, სტივენის შინაგან მეტყველებაში ლოგიკურად ჩამოყალიბებულ აზრებს წარმოსახვითი სურათები სჭარბობს. დიალოგის, მონოლოგისა და ავტორის სიტყვები ერთმანეთშია არეული. ნარატორის მიერ სასვენი ნიშნებით მანიპულირებას ამა თუ იმ ეპიზოდის გაგების თვალსაზრისით მკითხველის დაბნეულობა მოსდევს.

XX საუკუნის ფრანგი მწერალი ქალი, კოლეტი, ჯოისისგან განსხვავებით, იყენებს ბრჭყალებს, რითაც ამ დაბნეულობას თავიდან იცილებს. კოლეტის შედეგად მიჩნეული რომანი "შერი" (Chéri. 1920) იწყება შერისა და ლეას დიალოგით. ყურადღებას იქცევს დიალოგის ფორმირების ხერხი. აქ ორი პერსონაჟის მეტყველება ერთმანეთისგან ბრჭყალებით იმიჯნება, შემდეგ ტირილებით, შემდეგ ისევ ბრჭყალებით. მათში შინაგანი მონოლოგები პირდაპირ ერთვება. მონოლოგები გვხვდება ავტორისეული თხრობის შუა ნაწილშიც ისე, რომ აბზაცითაც არ გამოიყოფა.

რომან "ბუ კატაში" (La Chatte. 1960) დიალოგები ან შინაგანი მონოლოგებად იქცევა, ან კითხვებად, რომლებიც უპასუხოდ რჩება და მოსაუბრეებს შორის გაუგებრობას კიდევ უფრო აღრმავებს. კამილა, რომელმაც ქმრის საყვარელი კატა ფანჯრიდან მოისროლა, თავს იმართლებს და ამბობს, რომ კატის სიკვდილი ისევე უნდოდა, როგორც მეტოქე ქალისა. კამილა ალენს საყვედურობს, რომ მან იგი კატაში გაცვალა, კატა კი ცხოველია. ამ სიტყვების გაგონებაზე გარეგნულად მშვიდი ალენი გულში ირონიულად ჩაიცინებს, რასაც მოჰყვება წყვილის ერთმანეთში არეული მონოლოგები და დიალოგები. ისინი საუბრობენ, მაგრამ თავიანთი სიმართლის მტკიცებას მხოლოდ ფიქრებში განაგრძობენ, ერთმანეთს კი სრულიად უაზროდ ელაპარაკებიან:

„ - საჰა არ არის შენი მეტოქე, ეუბნება ალენი მშვიდად.

«როგორ იქნება შენი მეტოქე? ფიქრით გაჰყვება ალენი ამ აზრს, შენ მეტოქეები ბიწიერებაში შეიძლება გყავდეს»

- არ მჭირდებოდა ასეთი სერიოზული განცხადება, ძვირფასო" [Colette, 1960: 150].

მწერლის მიერ ბრჭყალების გამოყენება მიანიშნებს მკითხველს, რომ ეს წინადადება ხმამაღლა არ წარმოითქმება. როგორც კოლეტისეული შინაგანი მონოლოგის უმეტესობა, ალენის ფრაზებიც კითხვითი წინადადების შემცველია :

„ძალიანაც მინდა დავეთანხმო, რომ საჰა ცხოველია... ასეც რომ იყოს, რა უპირატესობა აქვს ამ ცხოველთან შედარებით ან როგორ გავაგებინო ეს კამილას? ის მე მაცინებს, ეს პატარა ალაღ-მართალი დამნაშავე ასე რომაა ალეღვებული; სათნო, რომელიც ირწმუნება, რომ იცის, რა არის ცხოველი." [Colette, 1960: 156].

შინაგანი დისკურსი ის ხერხია, რომლითაც ადამიანების სულიერი განწყობა წარმოჩნდება. დიალოგებისა და მონოლოგების ურთიერთკავშირი მათი ფიქრების ჩვენების ესენციალურ

პირობად გვევლინება. ამგვარი მეთოდით მწერალი ქალი ისეთ ფსიქოლოგიურ სიმაღლეებს აღწევს, რომ იგი შეიძლება სტენდალს ან, სულაც, დოსტოევსკის შეედაროს. მის რომანს არ ამძიმებს არავითარი დიდაქტიზმი, რომელიც პერსონაჟების ხმების კონფრონტაციისა და შეპირისპირების საგნად დარჩებოდა. აქ მთხრობელს თავისი ხმის გარეგან შეუძლია. ამ თვალსაზრისით, ხაზგასმულია "დიალოგურობის" ის დონე, რომელსაც კოლეტის შემოქმედება აღწევს. დიალოგის აგების ხელოვნება, რომელიც სიმსუბუქეს სძენს თხრობას, მოულოდნელად საინტერესო და არსებით ინფორმაციას გვაწვდის.

კოლეტის რომანი "მაწანწალა" (Vagabonde. 1910) საუკეთესო ნიმუშია ერთდროულად რომანი-დიალოგისა და რომანი-მონოლოგისა. იგი ასევე სამართლიანადაა მიჩნეული ნარცისულ წიგნად როგორც პერსონაჟების, ქრონოტოპის (დრო-სივრცის) და თხრობითი ტექნიკის დონით, ისე თემატიკის სიღრმით. ეს რომანი საკუთარი თავის ძიებისა და ხელახლა პოვნის პრობლემას წარმოაჩენს. პერსონაჟი ქალის სახელი და გვარი - რენე ნერე - ერთმანეთის ანარეკლია, რომელიც ნარცისიზმის ორსახოვნების იმიტაციას ახდენს. მონოლოგებისა და დიალოგების ერთნაირი სიძლიერით გამოყენების საშუალებით ხდება სწორედ სხვა "მე"-სთან ურთიერთობა. მწერალი მონოლოგს უეცრად დიალოგის სახეს აძლევს, რომელშიც პერსონაჟის ცნობიერება ასოციაციურად ასახავს საუბარს სხვა რომელიმე პერსონაჟთან. ამ შემთხვევაში საქმე, შეიძლება, პრუსტის მსგავსად, რემინისცენციებთან გვექონდეს. ერთმანეთის გვერდით მოთავსებული უამრავი ბრჭყალის, ტირეს, აბზაცის გამოყენება იმაზე მიუთითებს, რომ მწერლის სტილი ორიენტირებულია დიალოგზე, შინაგანი მონოლოგები კი აქტივიზებულია ემფატიკური ქცევებით, როგორიცაა ორატორული შეკითხვა, სარკეში საკუთარი თავის აღწერა, "იგი"-სთან დისტანციაში მყოფი "მე"-ს გაორება.

მოგვყავს ერთი ეპიზოდი:

„მიუზიკ-ჰოლსა და თეატრში გატარებულმა სამმა წელმა ვერ შემცვალა, ყოველთვის დილაადრიანად ვარ მზად.

თერთმეტს ოცდახუთი წუთი აკლია... თუ არ გადავშლი იმ წიგნს, მაღამოების თაროზე რომ გდია, ან გაზეთ `Paris-sport`-ს, რომელიც კოსტიუმერმა ჩემი თვალის ფანქრით მომინიშნა, საკუთარ თავთან სულ მარტო დავრჩები, ამ მაკიაჟიანი მრჩევლის პირისპირ, სარკიდან რომ მიმზერს ღრმა თვალებით. [...] მას სიცოცხლით სავსე ყვრიმალები აქვს, ფლოქსის (ბოტ. თ. ჩ.) ფერი; ტუჩები - მუქი წითელი, ლაქივით ბზინვარე. დიდი ხანია, რაც მიყურებს და ვიცი, რომ სადაცაა ლაპარაკს დამიწყებს, მეტყვის: `ეს შენ ხარ აქ?.. სულ მარტო,

ამ თეორეტიკულიდან გალიაში, რომლებზეც უსაქმურმა, მოუთმენელმა და დატყვევებულმა ხელებმა ამოჩხაპნა ჩახლართული ინიციალები და მიაღიწი სახეები? [...] რატომ ხარ აქ მთლად მარტო და რატომ არა სხვაგან? [Colette, 1910: 5-6].

ეს პარაგრაფი საკმაოდ რთულია. „ღრმა თვალეები“ ავითარებს გრძნობად-აფექტურ დამოკიდებულებას და იდუმალების კონოტაციას. ზედსართავები ლიტერატურულია, რაც ადრე იშვიათად იხმარებოდა. ფერების შედარება ქმნის ექსპანსიას, რომელიც გვაშორებს სახის აღწერას და სხვა შთაბეჭდილებასა და აზრს გვიქმნის წარმოსახულ გარემოზე. მწერლის ფრაზა „სიურპრიზებით“ არის სავსე. სწორხაზოვნება ყალბია. ფორმა თუ იდეა იმეზნება დაკარგული დროის სიღრმეში, რაც ავტობიოგრაფიული ჟანრისათვის არის დამახასიათებელი. ანგარიშგასაწევია კოლეტის „ციტირებული მეტყველება“ და მისი ბრჭყალებში მოთავსებული მონათესავე ფორმები, რომელსაც ოტიე "ავტონიმებს" (auronymes) უწოდებს [Aothier, 1997: 69]. აქვე ვიტყვით, რომ მწერალი იშვიათად ხმარობს პოლისემიურ თუ პოლიფონიურ თხრობით ფორმებს, როგორებიცაა დაუქვემდებარებელი პირდაპირი და ირიბი ნათქვამი. ის არც ტრადიციულ ირიბ თქმას მიმართავს. კოლეტის "სხვები" იგივე ალტერ-ეგოებია. მწერალი ინტერესს იჩენს პოლივალენტური ურთიერთობის მიმართ, რასაც ის აღადგენს „სხვებთან“ ერთად ფიქტიური დიალოგის ხერხით.

ფრანგი მწერალი რ. კენო ენობრივი თამაშების გაპოეტურების დიდოსტატია; მის მიერ შექმნილი ინტრიგა არანაირ რეალურ პოსტულატებს აღარ ეყრდნობა. ესა თუ ის მოვლენა უფრო დიალოგის მახვილგონივრულ ფორმებში იშლება. მწერლის ენა ვირტუოზულად თამაშობს მეტყველების ყველა კონკრეტულ დონეზე და ზოგჯერ ამალღებულ სტილსაც ურთავს სალაპარაკო ფრანგულს.

კონკრეტულ მწერლებზე საუბარი შორს წაგვიყვანს. ჩვენ მაინც ზოგადი ანალიზით შემოვიფარგლებით და ვიტყვით, რომ XX საუკუნის მწერლების ფრაზეოლოგიური კურსი დიალოგისკენ არის მიმართული, რომელიც ერთდროულად შეიძლება მონოლოგიც იყოს. მონოლოგი, რომელიც პერსონაჟის სულის მოძრაობის, ფლექსიის ნიუანსებს აფიქსირებს, დაძაბულობას ზრდის, რასაც სრულფასოვნად ვერ განახორციელებს დიალოგი. იგი უფრო მელოდრამატული ტონისაა. დიალოგს არ ძალუძს ადამიანის სულიერი განწყობის გამოხატვა. შინაგანი მონოლოგების შემთხვევაში ზოგჯერ ადგილი აქვს ავტორის ორდინალურ აღწერას; ზოგჯერ - მწერლის თვალსაზრისის გადასვლას პერსონაჟის თვალსაზრისზე და ხშირად წარმოჩენილია თვით პერსონაჟის თვალსაზრისი, ანუ

სინტაქსური ორგანიზაციის ისეთი სახის წინადადება, რომელიც არ შეესატყვისება არც გარეშე მეთვალყურის და არც პერსონაჟის აღქმას.

დიალოგები ხშირად გადადის შინაგანი მონოლოგების ისეთ სახეში, რომელსაც „ციტირებულ მონოლოგებს“ უწოდებენ. ეს არის ასოციაციურ-სუბიექტურ აწმყო დროში გაშლილი, პირველ პირში გადმოცემული თხრობის მანერა, რომელიც სინტაქსურად მოწესრიგებულია, მაგრამ შეიცავს ცნობიერების ნაკადის შინაგანი მეტყველებისთვის დამახასიათებელ არაერთ ნიშანს.

როგორც აღვნიშნეთ, თანამედროვე რომანებში წინა პლანზე გამოდის ფსიქოლოგიური თვალსაზრისი. ამბავს გადმოგვცემს ავტორი-ნარატორი პერსონაჟის დიალოგებისა და შინაგანი მეტყველების მონაცვლეობით, რომლებსაც ერთმანეთს ოსტატურად უხამებს. რომანისტებს ერთნაირად ეხერხებათ როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური თხრობის ხერხების გამოყენება, „თქმაც“ და „ჩვენებაც“. მკითხველი პერსონაჟის პირდაპირ ნათქვამს ხშირ შემთხვევაში შუამავლის გარეშე იღებს. დიალოგებსა და მონოლოგებზე დაკვირვებით, მას ეკისრება პერსონაჟთა ურთიერთობის პრობლემური საკითხების გარკვევა, იმის მიხედვით, თუ რა და რატომ ხდება.

დღევანდელ წიგნებში ფრაზები გრძელდება. შეიმჩნევა კითხვა-პასუხის ლიგატურული სტილის ხმარება. მწერლები გრძნობების კომპლექსურობას ფორმის კომპლექსურობით გამოხატავენ. დიალოგებისა და მონოლოგების ურთიერთქმედება თავისებურ კვალს ტოვებს მათ დიეგეტურ სტილზე და ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს.

ლიტერატურა

1. ჯოისი ჯ. ულისე.- თბილისი, 1983
2. Authier B. Cahiers Colette, # 19. Société des Amis de Colette, 1997
3. Berthelot F. Parole et dialogue dans le roman.- Paris, 2001
4. Colette. La Chatte.- Paris, 1960
5. Colette. La Vagabonde.- Paris, 1910
6. Dictionnaire des genres et notions littéraire //Albin Michel. Encyclopaedia Universalis.- Paris, 1997
7. Guellouz S. Le Dialogue.- Paris, 1990
8. Maingueneau D. Pragmatique pour le discours littéraire.- Paris, 1997

9. Joyce J. Ulysses. http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/Ulysses_NT.pdf

„საკუთრების მინდობასთან“ დაკავშირებული ტერმინები ქართულ, რუსულსა და ინგლისურ ენებში („საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის“, „რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო კანონმდებლობისა“ და „მონტანას კოდექსის“ მიხედვით)

"საკუთრების მინდობა," ანუ "ტრასტი," ინგლისურ-ამერიკული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელი ინსტიტუტია. იგი შეუცვლელია ისეთ შემთხვევებში, "როდესაც არსებობს საჭიროება, რეალური მესაკუთრის ნაცვლად სამოქალაქო ურთიერთობებში ფიგურირებდეს ნომინალური (მინდობილი) მესაკუთრე" [საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, 2000: 416].

ტრასტის ინსტიტუტი კლასიკური ფორმით ჩამოყალიბდა XIV საუკუნეში, როგორც სამართლიანობის სამართლის (law of equity) ნაწილი. თუმცა, თავდაპირველად, საკუთრების მინდობის კონსტრუქციის მსგავსი ურთიერთობები ეგვიპტესა და იაპონიაში (ძვ.წ. 500 წ.) წარმოიშვა, მოგვიანებით კი (I-III სს.) რომის სამართალში ფიდუციური ურთიერთობების სახით ჩამოყალიბდა. ფიდუციური გარიგების ძალით "ერთი პირი (ფიდუციანტი) ქონებას გადასცემდა მეორეს (ფიდუციარს) განსაკუთრებული დათქმით (fidei fiduciae causa), რომელიც ფიდუციარს ანიჭებდა უფლებამოსილებას და ვალდებულებას ქონება გამოეყენებინა ხელშეკრულებით განსაზღვრული წესით და დაებრუნებინა ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების დადგომისას" [ზამბახიძე, 2000: 59].

მოგვიანებით, XII-XIII საუკუნეებში, მინდობილი საკუთრების ინსტიტუტი ჩამოყალიბდა ინგლისშიც. იგი ატარებდა განსხვავებულ სახელწოდებას (*uses* -სარგებლობა) და გამოიყენებოდა მხოლოდ და მხოლოდ მიწასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ პერიოდის ინგლისში საკუთრების ინსტიტუტი ფეოდალურ სისტემას ეფუძნებოდა. მიწის მფლობელის (რაინდის) ჯვაროსნულ ლაშქრობაში წასვლისას დღის წესრიგში დგებოდა საკუთრების მართვის საკითხის გადაჭრა, რაც გულისხმობდა საკუთრების დროებითი მმართველის დანიშვნას. მმართველს ევალებოდა სამფლობელოს მოვლა-პატრონობა და ფეოდალური გადასახადების გადახდა. თუმცა, ხშირად ჯვაროსნული ლაშქრობიდან დაბრუნებულ მფლობელს უჭირდა საკუთრების უფლების აღდგენა. მმართველსა და მფლობელს შორის წარმოქმნილ დავას წყვეტდა თავად მეფე, მოგვიანებით კი - ლორდ-კანცლერი. XV საუკუნეში აღნიშნული ფუნქცია ლორდ-კანცლერის სასამართლომ შეითავსა. აუცილებელი გახდა ახალი სამართლებრივი ნორმების

შემუშავება. რამაც, ფაქტობრივად, ახალი (მოგვიანებით **trust**-ად წოდებული) ინსტიტუტის ჩამოყალიბებასა და საბოლოო დამკვიდრებას შეუწყო ხელი.

სადღეისოდ "**საკუთრების მინდობა**," ანუ „ტრასტი" (**trust**), განიმარტება, როგორც ინგლისურ-ამერიკული სამართლის (საერთო სამართლის) სისტემის შემადგენელი ელემენტი. საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ "**ტრასტის**" ძირითადი არსი ნდობაში (ინგლისურ ენაში ნდობა აღინიშნება ტერმინით **trust**) მდგომარეობს. ნდობაში, რომელსაც მესაკუთრე უცხადებს მინდობილ პირს და რომლის საფუძველზეც გადასცემს მას ქონებას. "ამასთან, "ნდობა" არ გვევლინება სამართლებრივ კატეგორიად. იგი სამართლებრივი ჩარჩოებით ბოლომდე შემოსაზღვრული არაა. მხარეთა ნდობითი ურთიერთობები განისაზღვრება სამართლიანობის ზოგად ფორმებში" [ზამბახიძე, 2000: 59].

სადღეისოდ საკუთრების მინდობის ინსტიტუტი ახასიათებს არა მარტო საერთო სამართლის კანონმდებლობას, არამედ სხვადასხვა მოდიფიკაციით მკვიდრდება კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემის მქონე ქვეყნების კანონმდებლობებშიც. დამკვიდრების პროცესი საკმაოდ რთული და ეტაპობრივია. იგი მსოფლიოში მიმდინარე სამართლებრივი სისტემების ინტეგრაციის პროცესის შემადგენელი კომპონენტია.

წინამდებარე ნაშრომში შესწავლილია საკუთრების მინდობის ინსტიტუტი და მასთან დაკავშირებული ლექსიკური ერთეულები საქართველოს, რუსეთისა (კონტინენტური ევროპის სამართალი) და ამერიკის (ინგლისურ-ამერიკული სამართალი) სამართლის სისტემების შედარება-შეპირისპირებითი ანალიზის საფუძველზე. ამერიკის კანონმდებლობა წარმოდგენილია მისი ერთ-ერთი წამყვანი შტატის - მონტანის - კოდექსით (**Montana Code**). ეს განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ მონტანის შტატში მოქმედი კანონმდებლობა, რომელიც ცნობილია **Uniform Probate Code**-ის სახელწოდებით, აღიარებულია ამერიკის 18 შტატის მიერ (მთლიანად, ნაწილობრივ ან გარკვეული შესწორებების შეტანით).

მონტანის კანონმდებლობაში "**საკუთრების მინდობა**," ანუ "**ტრასტი**," განიხილება, როგორც საკუთრების განსაკუთრებული ფორმა. ერთი პირის (მესაკუთრე) მიერ მეორე პირისათვის (მინდობილი მესაკუთრე) ქონების გადაცემა მისი მართვის უფლებით, რაც იწვევს საკუთრების უფლებამოსილების "გახლეჩას" და ავალდებულებს მინდობილ მესაკუთრეს, განკარგოს ქონება მხოლოდ და მხოლოდ მფლობელის მითითებების შესაბამისად. ამასთანავე, ქონების მესაკუთრე, ანუ "**საკუთრების მიმნდობი**," აღინიშნება ტერმინით **trustor** (ამერიკის სამართალში **trustor** გაიგივებულია ტერმინებთან: **settlor** (**settlor**), **creator**, **grantor** და **donor**) მაშინ, როდესაც **trustee** წარმოადგენს ქონების

"მმართველს," ანუ "მინდობილ მესაკუთრეს". ნდობით გადაცემული ქონება აღინიშნება ტერმინით **trust property** (მინდობილი საკუთრება). მის კანონიერ მფლობელებად მიჩნეულია ე.წ. **beneficiary**.

ტერმინი **beneficiary** (ბენეფიციარი) წარმოდგება ლათინური სიტყვიდან **beneficium** (სიკეთე, წყალობა). იურიდიულ ლიტერატურაში არსებული ზოგადი განმარტების თანახმად, იგი აღნიშნავს "ფიზიკურ პირს ან იურიდიულ ერთეულს, რომელიც იღებს ფულს ან სხვა სარგებელს "კეთილისმყოფელისაგან" (**benefactor**). ამასთანავე, საკუთრების მინდობის ინსტიტუტის არსებობისას ბენეფიციარი განიხილება, როგორც "მინდობილი საკუთრების ჭეშმარიტი (ანუ კანონიერი) მფლობელი, რომელიც იღებს სარგებელს ან უშუალოდ ქონებას საკუთრების მინდობის ხელშეკრულების გაფორმებისას ან მისი გაფორმების შემდეგ" [http://en.wikipedia.org/wiki/Trust_law].

მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ მონტანის შტატის კანონმდებლობის გაცნობისას ბენეფიციარის ცნების უფრო განზოგადებული მნიშვნელობა იკვეთება. მონტანას კოდექსის 72-1-103-ე მუხლის თანახმად, ბენეფიციარი ეწოდება პირს, რომელიც იღებს ქონებას შესაბამისი საბუთის ე.წ. **governing instrument**-ის საშუალებით. ტერმინით **governing instrument** აღინიშნება: "იურიდიული დოკუმენტი (**deed**), ანდერძი (**will**), საკუთრების მინდობის ხელშეკრულება, ანუ ტრასტის, დაფუძნების ხელშეკრულება (**trust**), საანაბრე განკარგულება (**account with POD designation**), სააქციო განკარგულება ("**security registered in beneficiary form**" (**TOD**) და სხვა" [<http://data.opi.state.mt.us/BILLS/2003>]. შესაბამისად, ბენეფიციართა კატეგორიას მიეკუთვნებიან: **devisees** (ანდერძში მითითებული პირები, რომლებიც იღებენ უძრავ და მოძრავ ქონებას საანდერძო განკარგულების მიხედვით), **trust beneficiaries** (პირები, რომლებიც იღებენ სარგებელს ტრასტის დაფუძნების ხელშეკრულების საშუალებით), **POD beneficiaries** (პირები, რომლებიც მამკვიდრებლის გარდაცვალებისას იღებენ მის ანგარიშზე არსებულ თანხას სპეციალური ფორმის ე.წ. "საანაბრე განკარგულების" (**account form**) საშუალებით), **TOD (transfer on death) beneficiaries** (პირები, რომლებიც მემკვიდრეობით იღებენ მამკვიდრებლის აქცებს ე.წ. "სააქციო ფორმის" (**beneficiary form**) საშუალებით) და სხვა.

M ბენეფიციარისათვის საკუთრების გადაცემა შეიძლება განხორციელდეს საკუთრების მიმნდობის სიცოცხლეში ან მისი სიკვდილის შემდეგ. შესაბამისად, ამერიკის სამართალში გამოიყოფა "ტრასტის" ორი ძირითადი სახე: **inter vivos trust** (საკუთრების მიმნდობის სიცოცხლეში შედგენილი სატრასტო ხელშეკრულება) და **testamentary trust** (ანდერძში

გაკეთებული სატრასტო განკარგულება, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს "ანდერმისმიერი ტრასტი"). ნებისმიერი სახის სატრასტო ურთიერთობის საგანია **trust property** (**მინდობილი საკუთრება**), რომელიც, ჩვეულებრივ, წარმოდგენილია „**მატერიალური ქონებითა**“ (**tangible property**) და არამატერიალური ქონებრივი სიკეთით (**intangible property**).

ამერიკის კანონმდებლობის მსგავსად, საკუთრების მინდობის ინსტიტუტს ვხვდებით ქართულ სამართალშიც. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 724-ე - 729-ე მუხლებში წარმოდგენილია საკუთრების მინდობის არსი და სატრასტო ურთიერთობებში მონაწილე პირები: "**საკუთრების მიმნდობი**" და "**მინდობილი მესაკუთრე**". მესაკუთრის მიერ ქონების განკარგვა ხორციელდება მხოლოდ და მხოლოდ მის სიცოცხლეში. რისთვისაც იდება "**საკუთრების მინდობის ხელშეკრულება**". აღნიშნული ხელშეკრულებით: "საკუთრების მიმნდობი გადასცემს ქონებას მინდობილ მესაკუთრეს, რომელიც იღებს და მართავს მას საკუთრების მიმნდობის ინტერესების შესაბამისად" [საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 2002: 185]. ამასთანავე, ტრასტის ინსტიტუტის სპეციფიკა საკუთრების უფლებას „გახლეჩილი“ სახით წარმოადგენს. კერძოდ, "მესაკუთრის უფლებამოსილებათა ნაწილი, ქონების მართვა და განკარგვა ეკუთვნის ერთ პირს – მინდობილ მესაკუთრეს, ხოლო მეორე ნაწილი – ქონების ექსპლუატაციისაგან შემოსავლის, ნაყოფის მიღების უფლება – მეორე პირს – საკუთრების მიმნდობს" [საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, 2001:417]. საკუთრების მინდობის ხელშეკრულების მოტივი შეიძლება იყოს მესაკუთრის სურვილი, გათავისუფლდეს ქონების მართვის ტვირთისაგან, ოღონდ ისე, რომ სარგებელი ნახოს ამ ქონების გამოყენებისაგან. ყველა შემთხვევაში საკუთრების მინდობა უნდა განხორციელდეს მიმნდობის ინტერესების შესაბამისად. ეს ინტერესი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ სარგებლის მიღება, არამედ ქონების გაზრდა, შენარჩუნება ჯეროვან მდგომარეობაში და სხვა.

საკუთრების მინდობის ხელშეკრულების საგანია "**მინდობილი საკუთრება**". იგი, ჩვეულებრივ, წარმოდგენილია ნებისმიერი სახის ქონებით – "**არამატერიალური ქონებრივი სიკეთითა**" და "**ნივთებით**". ნივთი შეიძლება იყოს „**მოძრავი**“ ან „**უძრავი**". "**არამატერიალური ქონებრივი სიკეთე**" აერთიანებს ყველა იმ მოთხოვნასა და უფლებას, "რომლებიც შეიძლება გადაეცეს სხვა პირს, ან გამოიწვიოს საიმისოდ, რომ მათ მფლობელს შეეძმნას მატერიალური სარგებელი, ანდა მიენიჭოს უფლება, მოსთხოვოს სხვა პირს რაიმე"[საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 2002: 49]. საკუთრების მართვა ხორციელდება მინდობილი მესაკუთრის მიერ მიმნდობის რისკითა და ხარჯით. თუმცა, მესამე პირებთან ურთიერთობებში იგი სარგებლობს მესაკუთრის უფლებამოსილებებით. მინდობილ

მესაკუთრეს შეუძლია დადოს ნებისმიერი სახის გარიგება. თუმცა, მას არა აქვს უფლება გაყიდოს ქონება, თუ ეს ხელშეკრულებით არ არის გათვალისწინებული.

მაშასადამე, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში წარმოდგენილი საკუთრების მინდობის ინსტიტუტი, გარკვეულწილად, ინგლისურ-ამერიკული „ტრასტისათვის“ დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების მატარებელია. ძირითად განსხვავებას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ სატრასტო ურთიერთობები მხოლოდ და მხოლოდ საკუთრების მიმნდობის სიცოცხლეში ხორციელდება (ე.ი. ქართული სამართლისათვის უცნობია ე.წ. „ანდერძისმიერი ტრასტის“ - **testamentary trust** ცნება) და მიმართულია მის სასარგებლოდ. შესაბამისად, ადგილი აქვს „საკუთრების მიმნდობისა“ და „სარგებლის მიმღების“ (ე.წ. „ბენეფიციარის“) ცნებების გაიგივებას.

ამერიკისა და საქართველოს საკანონმდებლო სისტემებში წარმოდგენილი „საკუთრების მინდობის“ ინსტიტუტისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება რუსეთის სამართალში დამკვიდრებული „ქონების მინდობილი მართვა“, რომელიც თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში „ტრასტის“ მოდიფიცირებული სახედ არის აღიარებული.

საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში იყო მცდელობა ინგლისურ-ამერიკული "ტრასტის" დანერგვისა რუსეთის ფედერაციის კანონმდებლობაში, მაგრამ აღნიშნულმა ცდამ უშედეგოდ ჩაიარა, ვინაიდან "საკუთრების მინდობის" პრინციპი უცხო აღმოჩნდა რუსული ტიპის სამოქალაქო სამართლის სისტემისათვის. თუმცა, "ტრასტის" ინსტიტუტმა მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა რუსეთის სამართალში ახალი ინსტიტუტის - „ქონების მინდობილი მართვის“ (**доверительное управление имуществом**) ფორმირებაზე.

სადღეისოდ ტერმინების - „ქონების მინდობილი მართვისა“ და "ტრასტის" - შეპირისპირებითი ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება ამ ორი იურიდიული ერთეულის სრული გამოყოფა და გამიჯნა. ამერიკის კანონმდებლობისაგან განსხვავებით რუსეთის სამართალში "მინდობილი მართვა" მიეკუთვნება არა სანივთო, არამედ ვალდებულებითი სამართლის ინსტიტუტს. აღნიშნული ურთიერთობის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ არ ხდება უფლებამოსილებათა ე.წ. "გახლეჩა". შესაბამისად, "მართვის განხორციელების დროს მმართველზე არ გადადის გადაცემულ ქონებაზე საკუთრების უფლება და მართვის დამფუძნებლის ინტერესი უფრო მეტადაა დაცული, ვიდრე საკუთრების მინდობის დროს" [<http://slovari.yandex.ru/dict/jurid/article/jur1/jur-1759.htm>].

ამასთანავე, ქონების მინდობილი მართვა შეიძლება ჩაითვალოს ტრასტის მოდიფიცირებულ სახედ, რომელიც ჩამოყალიბდა ამ ინსტიტუტის კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში რეცეფციის დროს.

„ქონების მინდობილი მართვის ხელშეკრულების“ გაფორმების მონაწილე პირები არიან ქონების მფლობელი ანუ **"მართვის დამფუძნებელი"** (**учредитель управления**) და ქონების მმართველი, ანუ **"მინდობილი მმართველი"** **доверительный управляющий**). ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ქმედებების განხორციელების შედეგად მიღებული სარგებელი გადაეცემა ე.წ. **выгодоприобретатель-ს** (სარგებლის მიმღები). მინდობილი მართვის ობიექტებს წარმოადგენს: " საწარმოები და სხვა მატერიალური კომპლექსები, ცალკეული ობიექტები (უძრავი ქონება), არადოკუმენტური ფასიანი ქაღალდებით დადასტურებული უფლებები, ექსკლუზიური უფლებები და სხვა" [<http://www.russian-civil-code.com/PartII/SectionIV/SubsectionI/Chapter53.html>]. მინდობილი მართვის ობიექტად შეიძლება ჩაითვალოს ფულიც. თუმცა, ფულადი სახსრების გადაცემა მხოლოდ და მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ხორციელდება.

„ქონების მინდობილ მართვასთან“ დაკავშირებული ტერმინებისაგან უნდა განვასხვავოთ „საკუთრების მინდობის“ ინსტიტუტის აღმნიშვნელი რუსული ლექსიკური ერთეულები. ტრასტის დაფუძნების ხელშეკრულების გაფორმებისას ქონების მფლობელი, ანუ **"საკუთრების მიმდობი,"** გამოიხატება სიტყვათშეთანხმებით **учредитель траста** ან აღინიშნება ტერმინით **сеттлор** მაშინ, როდესაც **доверительный собственник** წარმოადგენს ქონების მმართველს, ანუ **"მინდობილ მესაკუთრეს"**. ნდობით გადაცემული ქონება აღინიშნება ტერმინით **доверительная собственность** (მინდობილი საკუთრება). მის კანონიერ მფლობელებად მიჩნეულნი არიან **выгодоприобретатели** (რუსულ ენაში **выгодоприобретатель** გაიგივებულია ტერმინთან **бенефициарий**) . საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ **сеттлор** და **бенефициарий** ნაწარმოებია მათი შესატყვისი ინგლისური ტერმინებიდან **settlor** (იგივეა, რაც **trustor**) და **beneficiary**. რაც, ფაქტობრივად, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს „ტრასტის“ ინსტიტუტის ინგლისურ-ამერიკულ წარმომავლობას.

მაშასადამე, საქართველოს, რუსეთისა და ამერიკის თანამედროვე სამართლის სისტემების შეპირისპირებითმა ანალიზმა გამოავლინა ქართული, რუსული და ინგლისური ტერმინოლოგიური სისტემების მსგავსება-განსხვავებები. შესაძლებელი გახდა **"საკუთრების მინდობილ მართვასა"** და **"მინდობილ საკუთრებასთან"** დაკავშირებული

ლექსიკური ერთეულების გამიჯვნა, რის შედეგადაც გამოვლინდა შემდეგი ზოგადი კანონზომიერებები:

M1. **"საკუთრების მიწდობილი მართვა"** **"ტრასტის"** ინსტიტუტისაგან განსხვავებით "არის ვალდებულებითი სამართლის და არა სანივთო სამართლის ინსტიტუტი" [Комментарий, 1995: 232]. მისი ძირითადი თავისებურება ისაა, რომ მართვის განხორციელების დროს მმართველზე არ გადადის გადაცემულ ქონებაზე საკუთრების უფლება და მართვის დამფუძნებლის ინტერესი უფრო მეტადაა დაცული. ამასთანავე, „მიწდობილი მართვა“ წარმოადგენს „ტრასტის“ მოდიფიცირებულ სახეს, რომელიც ამ ინსტიტუტის კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში რეცეფციის დროს ჩამოყალიბდა. ზემოთ განხილული სამართლის სისტემებიდან **"საკუთრების მიწდობილი მართვის"** ინსტიტუტს ვხვდებით მხოლოდ და მხოლოდ რუსეთის კანონმდებლობაში მაშინ, როდესაც **"ტრასტი"** ამერიკისა და საქართველოს საკანონმდებლო სისტემების განუყოფელი ელემენტია. თუმცა, მონტანის კოდექსისაგან განსხვავებით, ქართულ სამართალში იგი, გარკვეულწილად, შეზღუდული სახით არის წარმოდგენილი. ძირითად შეზღუდვას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ სატრასტო ურთიერთობები მხოლოდ და მხოლოდ საკუთრების მიმწდობის სიცოცხლეში ხორციელდება. შესაბამისად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი არ ოპერირებს ცნებით **„ანდერძისმიერი ტრასტი“ (testamentary trust)**. იგივე შეიძლება ითქვას ე.წ. **„ბენეფიციარის“ (beneficiary)** ცნებაზეც. შესაბამისად, ადგილი აქვს **„საკუთრების მიმწდობისა“** და **„სარგებლის მიმღები პირის“ (ე. წ. „ბენეფიციარის“)** გაიგივებას. რის შედეგადაც, საკუთრების მიმწდობის სიცოცხლეში დადებული **"საკუთრების მიწდობის ხელშეკრულება"** „მიმართულია“ სარგებლის მიღებისაკენ და ემსახურება მხოლოდ და მხოლოდ ქონების კანონისმიერი მფლობელის ინტერესებს.

2. **"საკუთრების მიწდობილ მართვას"** და **"მიწდობილ საკუთრებას"** შორის არსებულმა სხვაობამ ასახვა პოვა რუსულ ტერმინოლოგიურ სისტემაში, რასაც ვერ ვიტყვით ინგლისურ ლექსიკურ ერთეულებზე. რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო კოდექსის ინგლისურ ვარიანტში **доверительное управление имуществом** აღინიშნება ტერმინით **trust** (ისევე, როგორც **доверительная собственность**), ხოლო **учредитель управления** გამოიხატება სიტყვით **settler** (ისევე, როგორც **учредитель траста**), რაც, ფაქტობრივად, შეუძლებელს ხდის ორი სრულიად განსხვავებული იურიდიული ცნების – **"საკუთრების მიწდობისა"** და **"მიწდობილი მართვის"** გამიჯვნას. ამასთანავე, რუსულ ტერმინოლოგიურ სისტემაში არსებული ლექსიკური ერთეულები **сеттлор** და **бенефициарий** (იგივეა, რაც **выгодоприобретатель**) ნაწარმოებია მათი შესატყვისი ინგლისური ტერმინებიდან **settlor**

(იგივეა, რაც **trustor**) და **beneficiary**, რაც, ფაქტობრივად, ხაზს უსვამს „ტრასტის“ ინსტიტუტის ინგლისურ-ამერიკულ წარმომავლობას და საბოლოოდ ადასტურებს იმ გარემოებას, რომ "საკუთრების მინდობილ მართვა" არის „საკუთრების მინდობის“ მოდიფიცირებული სახე, რომელიც ამ ინსტიტუტის კონტინენტური ევროპის სამართლის ქვეყნებში რეცეფციის დროს ჩამოყალიბდა.

დაბოლოს, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოსა და რუსეთის სახელმწიფო წყობის (სოციალიზმის კაპიტალიზმით) შეცვლამ ზეგავლენა მოახდინა ორივე ქვეყნის საკანონმდებლო სისტემაზე. ჩამოყალიბდა ახალი სამართლებრივი ინსტიტუტები, რამაც ხელი შეუწყო ქართულ, რუსულსა და ინგლისურ ენებში ე.წ. "ცარიელი უჯრების" (იგულისხმება ცნებათა სისტემის ის ელემენტები, რომლებიც ლექსიკური სახელდების გარეშე დარჩა) გაჩენას. თუმცა, საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ დღესდღეობით მსოფლიოში მიმდინარე სამართლის სისტემების ინტეგრაციის პროცესი ხელს შეუწყობს ტერმინოლოგიური სფეროს სრულყოფასა და ამ სფეროში არსებული ხარვეზების გამოსწორებას.

ლიტერატურა

1. ზამზახიძე თ.საკუთრების მინდობა: (ისტორიული მიმოხილვა) // სამართალი.- თბილისი.-2000.-# 1
2. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი // ბონა კაუზა.- თბილისი,2000
3. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი: წიგნი მეოთხე: ტომი 1, "სამართალი".- თბილისი, 2002
4. Договор Доверительного Управления Имуществом.
<http://slovari.yandex.ru/dict/jurid/article/jur1/jur-1759.htm.-2010>
5. Комментарий.ч.І ГК РФ для предпринимателей.- Москва, 1995
6. Montana Code 2003
http://data.opi.state.mt.us/BILLS/2003mta_toc/72htm.-2003
7. Civil Code of Russian Federation
<http://www.russian-civil-code.com/PartII/SectionIV/SubsectionI/Chapter53.html.-2010>
8. Trust Law. http://en.wikipedia.org/wiki/Trust_law.-2010

**სახარების ოშკური ხელნაწერის (ათონ. 62) კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ანალიზი
მათეს სახარების მაგალითზე**

ოთხთავის ძველი ქართული თარგმანები რედაქციული თვალსაზრისით ჭრელ სურათს გვიჩვენებს. სახარების ოშკურმა ხელნაწერმა (ათონ. 62) ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმით, რომ მას ეტყობა სწორების კვალი. საინტერესო იყო, დაგვედგინა, რომელი რედაქციისაა პირველადი და ჩასწორებული ტექსტი და რა მიმართება აქვთ მათ ოთხთავის ქართული თარგმანის დღეისათვის ცნობილ სხვა რედაქციებთან.

სახარების ოშკური ხელნაწერი ათონის ივერთა მონასტრის ხელნაწერთა კოლექციაში ინახება. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია მისი ფოტოპირი და მიკროფირი ნომრით Ath. 62. მანუსკრიპტი XI საუკუნით თარიღდება. იგი პირველად აღწერა რობერტ ბლეიკმა. ბლეიკის მიერ თითქმის საუკუნის წინ მოცემული აღწერილობა ძალიან მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მკვლევარს ხელნაწერი უშუალოდ ჰქონდა ნანახი, რისი შესაძლებლობა, სამწუხაროდ, ჩვენ არ გვქონია. ჩვენ ვმსჯელობთ მხოლოდ ფოტოპირის მიხედვით.

რ. ბლეიკის აღწერილობის მიხედვით, ხელნაწერი შეიცავს სახარების გიორგი მთაწმინდლის რედაქციის ტექსტს, დაწერილია XI საუკუნის მონაცრისფრო-მოთეთრო, სქელ და უკვე გაყვითლებულ ეტრატზე. ხელნაწერი A არ არის დათარიღებული. სავარაუდოდ, მისი შექმნის ადგილი ათონია. საწერად გამოყენებულია ცუდი ხარისხის მოყავისფრო მელანი. მანუსკრიპტის პირველ ოთხ ფურცელზე კამარებში კოლონებად წერია ევსების კანონები და ეპისტოლე ევსები კარპიანეს მიმართ. კამარები დაბალი ხარისხის ფერადი საღებავებითაა შესრულებული (აგურისფერი, ნარინჯისფერი, ლურჯი, იისფერი). ნაწერია საშუალო სიდიდის მარჯვნივ დახრილი ნუსხური ასოებით, ორ სვეტად, სტრიქონების რაოდენობა – 19, ფურცლის ზომა – 204×160, სვეტის ზომა – 132×98, კოლონებს შორის მანძილი – 11 მმ, მანუსკრიპტი შეიცავს 315 ფურცელს, ჩასმულია იასამნისფერ ტყავგადაკრულ ყდაში, ბოლო ფურცელი მოხეულია, ორნამენტები არ აქვს. რ. ბლეიკი ვარაუდობს, რომ ხელნაწერში დაცულია ტექსტი, რომელიც გიორგი მთაწმინდელმა გაასწორა ბერძნულის მიხედვით, რათა შეექმნა სახარების თავისი ვერსია. მისი აზრით, შესაძლოა, ეს ყოფილიყო სახარების წმ. ექვთიმეს მიერ რედაქტირებული ტექსტი [Blake, 1932: 146].

ფოტოპირის მიხედვით, ხელნაწერის 1r ცარიელია. ოთხთავის ტექსტს წინ უძღვის კამარებში ჩაწერილი ევსების კანონი (1v-5v), ეპისტოლე ევსები კარპიანეს მიმართ (6r) და მათეს სახარების თითოეული თავის მოკლე აღწერილობა (6v-8v). ამას გარდა, 6v-ზე არის მერმინდელი მინაწერი მხედრულით სახარების ამკინძველის, მაკარი ქართველი მონაზონის, შესახებ („*აიკიძა სახარება ესე ჩ. გ მაკარი მიერი ქართველი მანაზონი*“). ტექსტის დასაწყისში სიტყვები, „*პირველი თავი, სახარებაჲ მათეს თავისაჲ. წიგნი შობისაჲ,*“ ასომთავრულითაა შესრულებული, შემდეგ გრძელდება ნუსხურით.

ოთხთავის ოშკური ხელნაწერი შეიცავს ოთხივე მახარებლის სახარებას:

1. 9r-91v - მათეს სახარება. თავის ბოლოს არის მინაწერი: „*მათესა სახარება დაიწერა იერუსალიმში ებრაულად ქრისტეს ამალეებიდან მერვე წელს. ქრისტეს შობიდან 41 წელს*“.
2. 92r-146v - მარკოზის სახარება. მინაწერი: „*მარკოზის სახარება დაიწერა ქრისტეს ამალეებიდან მეთორმეტე წელს. იკითხება მარხვაში*“.
3. 147r-238v - ლუკას სახარება. მინაწერი: „*ლუკას სახარება დაიწერა ქრისტეს ამალეებიდან მეთხუთმეტე წელს*“.
4. 239r-296r - იოანეს სახარება. მინაწერი: „*წმიდაო იოვანე, მახარებელო და ღვთისმეტყველო, შეიწყალე სულით საწყალობელი ივანე დიაკონი*“.

ბოლო გვერდი ნახევრად მოხეულია. შესაძლოა, ხელნაწერს ახლდა ანდერძი, მაგრამ დაზიანდა და ჩვენამდე ვერ მოაღწია. თითოეულ სახარებას წინ უძღვის თავების მოკლე აღწერილობა.

ხელნაწერის შესახებ მსჯელობა ფოტოპირის მიხედვით რთულია. მიუხედავად ამისა, მანუსკრიპტის ყურადღებით დათვალიერების შედეგად გამოიკვეთა, რომ ხელნაწერზე მუშაობდა ორი ადამიანი, გადამწერი და რედაქტორი. გადამწერი წერს ძირითად, პირველად, ტექსტს, მისი ნუსხური ასოები წვრილი და თხელია, სავარაუდოდ, ღია ყავისფერი მელნით შესრულებული, ხოლო რედაქტორი ასწორებს ძირითად ტექსტს, შლის ან ამატებს მასში სხვა რედაქციის წაკითხვებს. მისი ასოები, სავარაუდოდ, დაწერილი შავი ფერის მელნით, შედარებით მსხვილია, კუთხოვანი და მარცხნივაა გადახრილი (ოშკური ხელნაწერის ქვედა ფენის ტექსტი o[#] პირობითი ნიშნით აღვნიშნეთ, მეორეული, რედაქტორის მიერ გასწორებული - o* ნიშნით).

აზნაუცებისა და თავების დასაწყისში გამოყენებულია დიდი, მთავრული, საზედაო ასოები. პუნქტუაციის ნიშნებიდან ხშირად გვხვდება ორწერტილი წინადადებების, ხოლო სამწერტილი – აზნაუცების ბოლოს. თავების დასასრულის მისანიშნებლად გამოყენებულია სპეციალური განკვეთილობის ნიშანი.

ხელნაწერის რედაქტორს ძირითად ტექსტში შეაქვს შემდეგი სახის ცვლილებები:

1. იგი საგულდაგულოდ ფხეკს და შლის სიტყვას, ზოგ შემთხვევაში მთელ წინადადებასაც და მის ნაცვლად წერს ახალ ვარიანტს (სურ. #1).

2. აკლებს ძირითად ტექსტს: შლის ასოებს, სიტყვებს, ფრაზებს, ზოგჯერ მთლიან აზნაუცსაც და ადგილს ცარიელს ტოვებს (სურ. #2).

სურ. #1

სურ. #2

3. ძირითად ტექსტში ამატებს სიტყვას, ფრაზას ან ასოს, რომელსაც წერს სტრიქონის თავზე (სურ. #3).

სურ. #3

4. თუ შესაძლებელია, ასოების გადაკეთებით ან გადასმით ცვლის სიტყვებს. მაგ.: ძირითად ტექსტში ეწერა **გესმა** და რედაქტორმა იგი შეცვალა სიტყვით **გასმიეს** [მათ. 5:21]; გვქონდა სიტყვა **დაიმარილოს** და რედაქტორმა მის ნაცვლად დაწერა **შეიმარილოს** [მათ. 5:13].

ბუნებრივად ჩნდება კითხვები: რომელი რედაქციის შემცველია პირველადი ტექსტი, რის მიხედვით გაასწორა იგი სხვა გადამწერმა თუ რედაქტორმა და რატომ გახდა ეს საჭირო? რომელი რედაქცია აიღო მან დედნად და ითვალისწინებს თუ არა იგი გიორგი მთაწმინდლის ვულგატად აღიარებულ ტექსტს?

სამწუხაროდ, ჯერჯერობით არ გვაქვს ოთხთავის ქართული თარგმანის აკადემიური გამოცემა, რომელშიც ყველა ხელნაწერის წაკითხვა მოიყრიდა თავს. ამგვარი გამოცემის მომზადება დაიწყო პროფ. ზურაბ სარჯველაძემ. მისი ხელმძღვანელობით შეიქმნა ჯგუფი ე. გიუნაშვილის, მ. მაჩხანელის, დ. თვალთვადისა და ს. სარჯველაძის შემადგენლობით. ისინი გამოსაცემად ამზადებენ მათესა და მარკოზის სახარებათა ქართული თარგმანის ტექსტის აკადემიურ გამოცემას. სწორედ ამ ჯგუფის მომზადებული მასალის გამოყენებით შევეცადეთ სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტის აღდგენას.

სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტი (o[#]) შევუდარეთ ურბნისის (F), პალესტინურ (G), ჯრუჭის (D), პარხლის (E), ალავერდის (a) ოთხთავებს. მათგან პირველი ორი გამოსცა ი. იმნაიშვილმა [ქართული... 1979], ხოლო ჯრუჭისა და პარხლის ოთხთავები – ა. შანიძემ [ქართული... 1945], რედაქტორის მიერ შეტანილი ცვლილები და მისი განსხვავებული იკითხვისები (o*) კი შევუდარეთ ვანის (H), ემიაძინის (I) და გელათის (K) ოთხთავებს. ეს უკანასკნელნიც გამოცემული აქვს ი. იმნაიშვილს [ქართული... 1979].

სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტის (o[#]) შედარებამ ალავერდის (a) ოთხთავის ტექსტთან, ოპიზურსა (DE) და ე.წ. ექვთიმესეული რედაქციის (FG) შემცველ ხელნაწერებთან საინტერესო სურათი აჩვენა: იგი სრულად ემთხვევა ალავერდის (a) ოთხთავის წაკითხვებს, o[#] არ არის ოპიზური (DE) რედაქციის იდენტური. იგი ასევე არ ემთხვევა ექვთიმე ათონელის (FG) რედაქციად მიჩნეულ ურბნისისა და პალესტინური ოთხთავების წაკითხვებს, მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად მისდევს მათ. ოშკის სახარების პირველადი ტექსტის (o[#]) ყოველი ის იკითხვისი, რომლის მსგავსი არ აღმოჩნდა არც ჯრუჭ-პარხლის (DE) და არც ურბნის-პალესტინურ (FG) ოთხთავებში, დაემთხვა ალავერდის (a) ოთხთავის წაკითხვებს.

ქვემოთ მოგვყავს მაგალითები იმის დასადასტურებლად, რომ o[#]-ს და a-ს იკითხვისები უპირისპირდება DEFGHIK იკითხვისებს. მაგ., ალავერდისა (a) და ოშკის (o[#]) სახარებებში ასეთი წაკითხვა გვაქვს: *ვითარ-იგი იწრო არს ბჭე და საჭირველ გზად, რომელი მიიყვანებს ცხოვრებასა, და მცირედნი არიან, მავალნი მას შინა* [მთ. 7:14], o*DEFGHIK-ში კი ნაცვლად *ფრაზისა მავალნი მას შინა*, გვაქვს - *რომელნი ჰპოებენ მას*. ბევრი მსგავსი მაგალითიდან მოვიყვანთ რამდენიმეს:

o[#]a: *ვითარცა იხილა იესუ ერი მრავალი გარემო მისა, უბრძანა წარსლვად მიერ კერძო;* [მთ. 8:18].

o*DEFGHIK:

წიადსლვად.

o[#]a: და უკუეთუ ეშმაკი ეშმაკსა განასხამს, თავსა თვსსა განევლთა; ვერ მტკიცე არს მეუფებაჲ
მისი? [მთ. 12:26].

o*HIK: ვითარ დამტკიცნეს.

DE: ვითარ მტკიცე არს.

o[#]a: ხოლო ესე ნათესავი ვერარადთ შესაძლებელ არს განსლვად, გარნა ლოცვითა და
მარხვითა [მთ. 17:21].

o*HIK: არარადთ განვალს.

DE-ში ეს მუხლი საერთოდ არ არის.

o[#]a: ხოლო რადთა არა დავაბრკოლნეთ იგინი, წარვედ ზღუად და შთააგდე სამჭედური, და,
რომელი პირველად აღმოცდეს თევზი, მოილე და აღულე პირი მისი და ჰპოო მის შორის
სატირი, მოილე იგი და მიეც მათ შენთვის და ჩემთვის [მთ. 17:27].

o*HIK: სატირი.

E: სასწორი.

D: სასწური.

o[#]a: რამეთუ მოვიდა ძჲ კაცისაჲ მოძიებად წარწყმედულისა [მთ. 18:11].

o*HIK: ცხორებად.

DE-ში ეს მუხლი საერთოდ არ არის.

o[#]a: ჰრქუა მას: რომელნი მცნებანი? ხოლო იესუ ჰრქუა მას, რადთა არა კაც-ჰკლა, არა
იმრუშო, არა ცილი სწამო [მთ. 19:18].

o*DEFGHIK: ვითარმედ.

o[#]a: ხოლო თქუნ ზედა არა ეგრე იყოს, არამედ, რომელსა უნდეს თქუნ შორის დიდ-ყოფად,
იყოს თქუნდა მსახურ [მთ. 20:26].

o*FGHIK: იყავნ.

DE-ში ეს მუხლი საერთოდ არ არის.

o[#]a: ვინ ორთა ამათგანმან ყო ნებაჲ მამისა თვსისაჲ? ჰრქუეს მას: პირველმან მან. ჰრქუა მათ
იესუ: ამენ გეტყვ თქუნ, რამეთუ მეზუერენი და მეძავნი წინაგიძლოდიან თქუნ
სასუფეველსა ცათასა [მთ. 21:31].

o*DEFGHIK: ღმრთისასა.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითები ადასტურებენ, რომ სახარების ოშკური ხელნაწერის
პირველად ტექსტსა (o[#]) და სხვა რედაქციებს (DEFGHIK) შორის განსხვავებული წაკითხვები

ბევრია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რედაქტორი ზოგ შემთხვევაში ^o-ში შლის ასოებს, სიტყვებს, ფრაზებს, ზოგჯერ მთლიან აზრებსაც და ადგილს ცარიელს ტოვებს. მიუხედავად იმისა, რომ იგი ტექსტს საგულდაგულოდ ფხეკს, უმრავლეს შემთხვევაში ჩვენ მაინც შევძელით წაშლილი ტექსტის აღდგენა და, როგორც გაირკვა, ოშკური სახარების პირველადი ტექსტის წაკითხვები (^o) კვლავ ალავერდის (a) ოთხთავის იდენტურია. მოვიყვანთ მაგალითებს, როცა პირველად ტექსტში გვქონდა განსხვავებული იკითხვისი, რომლის მსგავსი არ დასტურდება არც ოპიზურ და არც ე.წ. ექვთიმესეულ რედაქციაში. ოშკური სახარების რედაქტორმა ისინი ამოიღო ძირითადი ტექსტიდან იმისათვის, რომ იგი გიორგი მთაწმინდლის რედაქციისათვის გაეთანაბრებინა. მაგ., ^o-ში გვქონდა: და იყვნეთ თქვენ მოძულეებულ ყოველთაგან წარმართთა სახელისა ჩემისათვის, ხოლო რომელმან დაითმინოს იგი სრულიად, ცხოვნდეს [მთ. 10:22]. რედაქტორმა წაშალა სიტყვა წარმართთა. როგორც გაირკვა, არც ერთ სხვა რედაქციაში (^o*DEFGHIK) იგი არ გვაქვს და გვხვდება მხოლოდ ალავერდის ოთხთავში (a). მსგავსი შემთხვევები ხშირად დასტურდება. მაგალითად:

^oa: რამეთუ რომელსა აქუნდეს, მიეცეს და მიემატოს, და რომელსა არა აქუნდეს, და რომელსა იგი ჰგონიეს, ვითარმედ აქუს, მოვე-ელოს მას [მთ. 13:22].

^o*DEFGHIK: - ჰგონიეს ვითარმედ.

^oa: და ჰრქუა მონათა თვსთა: ესე არს იოვანე ნათლისმცემელი, რომელი მე მოვკალ, იგი აღდგომილ არს მკუდრეთით, და მისთვის იქმნებიან ძალნი ესე მის თანა [მთ. 14:2].

^o*DEFGHIK: - რომელი მე მოვკალ.

^oa: და შეიპყრეს იგი და განიყვანეს გარეშე ვენაჟისა მის და მოკლეს და განაგდეს იგი [მთ. 21:39].

^o*HIK: - და განაგდეს იგი.

^oa: ამისთვის გეტყვ თქუნ: მიგეღოს თქუენგან სასუფეველი ღმრთისა და მიეცეს ნათესავსა უცხოთა, რომელნი ჰყოფდენ ნაყოფსა მისსა [მთ. 21:43].

^o*DEFGHIK: - უცხოთა.

რედაქტორი, როგორც დავინახეთ, ერთი მხრივ, ტექსტიდან იღებს სიტყვებს, მეორე მხრივ, ამატებს მათ, ზოგჯერ მთლიან ფრაზასაც კი იმისათვის, რომ ტექსტი გაუთანაბროს გიორგი მთაწმინდლის რედაქციას. ამ შემთხვევაშიც ოშკის სახარების პირველადი ტექსტისა (^o) და ალავერდის ოთხთავის (a) წაკითხვები ერთმანეთს თანხვდება. მაგ., ოშკისა (^o) და ალავერდის (a) სახარებაში ერთი მუხლი ასე იკითხება: ვითარ იგი შევიდა სახლსა ღმრთისასა

და პურნი იგი შესაწირავთანი შეჰამნა, რომელთად არა ჯერ-იყო **ჰამად**, გარნა მღდელთა ხოლო [მთ. 12:4]. რედაქტორმა სიტყვა **ჰამადის** შემდეგ ჩაამატა: *მისა არცა მისთანათა მათ* (o*FGDEHIK) და მივიღეთ ამ მუხლის ასეთი ვარიანტი: *ვითარ იგი შევიდა სახლსა ღმრთისასა და პურნი იგი შესაწირავთანი შეჰამნა, რომელთად არა ჯერ-იყო **ჰამად** მისა არცა მისთანათა მათ, გარნა მღდელთა ხოლო* [მთ. 12:4]. *მისა არცა მისთანათა მათ* გვაქვს ურბნისის (F), პალესტინურ (G), ჯრუჭის (D), პარხლის (E) ვანის (H), ეჰმიაძინის (I) და გელათის (K) ოთხთავებშიც. მსგავსი მაგალითები:

o#a: *მრავალთა მრქუან მე მას დღესა შინა: უფალო, არა სახელითა შენითა ეწინაწარმეტყუელებდითა და სახელითა შენითა ეშმაკნი განვასხენით და სახელითა შენითა ძალნი მრავალნი ექმნენით?* [მთ.7:22].

o*FDHIKDE: *უფალო*] + *უფალო*.

o#a: *ხოლო თქუენნი თავისა თმანიცა განრაცხილ არიან* [მთ. 10:30].

o*FGHIKDE: *თმანიცა*] + *ყოველნი*.

o#a: *ხოლო იოვანეს რად ესმნეს საპყრობილესა შინა საქმენი ქრისტესნი, მიაველინნა მოწაფენი* [მთ. 11:2].

o*FGHIK: *მოწაფენი*] + *თჳსნი*.

DE: *მისნი*.

o#aDE: *ხოლო მე გეტყჳ თქუენ: ყოველი სიტყუად უქმი, რომელსა იტყოდიან კაცნი, მისცენ სიტყუად მისთჳს დღესა მას საშჯელისასა* [მთ. 12:36].

o*FGHIK: *თქუენ*] + *რამეთუ*.

o#aDE: *და უბრძანა ერსა მას დასახდომად თივასა ზედა. და მოიღო ხუთი იგი პური და ორი თევზი, აღიხილნა ზეცად და აკურთხა და მისცა პური იგი მოწაფეთა თჳსთა, და მოწაფეთა მათ მისცეს ერსა მას* [მთ. 14:19].

o*FGHIK: *აკურთხა*] + *და განტეხა*.

o#a: *მიუგო სიმონ-პეტრე და ჰრქუა მას: შენ ხარ ქრისტე, ძე ღმრთისა* [მთ. 16:13].

o*FGDEHIK: *ღმრთისა* + *ცხოველისად*.

ეს და ამის მსგავსი მაგალითები ცხადყოფენ, რომ ოშკის სახარების პირველადი ტექსტი (o[#]) და ალავერდის (a) ოთხთავის ტექსტი ერთმანეთს მისდევს. კიდევ ერთხელ ამ ვარაუდის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ ოშკის სახარების პირველადი ტექსტის ყოველი ის იკითხვისი, რომლის მსგავსი არ აღმოჩნდა არც ჯრუჭ-პარხლის (DE) და არც ურბნის-პალესტინურ (FG) ოთხთავებში, დაემთხვა ალავერდის (a) ოთხთავის წაკითხვებს.

სხვა უმრავლეს შემთხვევებში სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტი (o[#]) მისდევს ოპიზურისა და ე.წ. ექვთიმესეული რედაქციის წაკითხვებს, მეორეული კი – გიორგისეულს. მოვიყვანთ სათანადო მაგალითებს:

FG	DE	o [#] a	o*HIK
სადა არს, <u>ახალშობილი</u> მეუფე ჰურიათა? [მთ.2:2].	ახალშობილი	ახალშობილი	რომელი-იგი იშვა
რამეთუ შენგან გამოვიდეს <u>მთავარი</u> [მთ. 2:6].	მთავარი	მთავარი	წინამძღუარი
და ალაღეს <u>საფასეთა</u> მათთა [მთ.2:11].	საფასეთა	საფასეთა	საუნჯეთა
აცადე აწ, რამეთუ ესრეთ <u>ჯერ-არს</u> აღსრულებად ყოველი სიმაღლელ [მთ. 3:15].	ჯერ-არს	ჯერ-არს	შუენის ჩუენდა
წარვედ ჩემგან მართლუკუნ, <u>ეშმაკო</u> [მთ. 4:10].	ეშმაკო	ეშმაკო	სატანა
და რომელნი სხდეს <u>ბნელსა</u> და აჩრდილთა სიკუდილისათა [მთ. 4:16].	ბნელსა	ბნელსა	სოფელსა
და რომელმან ჰრქუას ძმასა თვსსა <u>რაკა, რომელ არს საძაგელ</u> [მთ. 5:22].	რომელ არს საძაგელ	რომელ არს საძაგელ	–
ვერ გამოხვდე მიერ, ვიდრე არა მისცე <u>დანგისა კოტორი</u> [მთ. 5:26].	დანგისა კოტორი	დანგისა კოტორი	უკუანადსკნელი კოდრატი
ჰრქუა <u>სახლისა უფალმან</u> ეზოღსმოდღუარსა თვსსა [მთ.20:8].	სახლისა უფალმან	სახლისა უფალმან	უფალმან სავენაჯისამან
ძალ-გიცა შესუმად სასუმელი, რომელი <u>ჩემდა შესუმად არს</u> [მთ. 20:22].	ჩემდა შესუმად არს	ჩემდა შესუმად არს	Mმე მეგულების შესმად

და <u>ხვალისაგან</u> მო-რად-ვიდოდა ქალაქად, და შეემშია [მთ.21:18].	ხვალისაგან	ხვალისაგან	განთიად
ხოლო მეზუერეთა და <u>ცოდვილთა</u> ჰრწმენა მისი [მთ.21:32].	ცოდვილთა	ცოდვილთა	მეძავთა
ხოლო დღისა მისთვის და ჟამისა არავინ იცის, არცა ანგელოზთა ცისათა, არცა ძემან [მთ. 24:36].	არცა ძემან	არცა ძემან	-
რომელ-იგი განმზადებულ არს ეშმაკისათვის და <u>მსახურთა</u> მისთა [მთ. 25:41].	მსახურთა	მსახურთა	ანგელოზთა
მაშინ მოვიდა იესუ მათ თანა <u>დაბასა</u> [მთ. 26:36].	დაბასა	დაბასა	ადგილსა

ცნობილია, რომ გიორგი მთაწმინდელი (1009-1065) ბერძნულ დედანთან ქართული თარგმანის უფრო მეტად დაახლოების მიზნით სამჯერ მიჰბრუნებია ოთხთავის ტექსტს. ეს ფაქტი უკვე არგუმენტებით არის დამტკიცებული, ამიტომ ამ საკითხზე ჩვენ აღარ შევჩერდებით.

დარეჯან თვალთვადის გამოკვლევით, 1054 წელს გადაწერილ ალავერდის ოთხთავში დაცული გვაქვს ოთხთავის ქართული თარგმანის ბოლო რედაქციაზე გიორგი ათონელის მუშაობის შუალედური ეტაპი, როცა ძველი ქართული თარგმანების ტექსტი მას ჯერ მხოლოდ ორჯერ აქვს შედარებული ბერძნულთან, რედაქტირების პროცესი ჯერ არაა დასრულებული. შესაბამისად, არც ვულგატის ტექსტია საბოლოო სახით ჩამოყალიბებული, რადგან მესამე და საბოლოო შედარება, რის შედეგადაც მივიღეთ ქართული ეკლესიის მიერ ვულგატად აღიარებული ტექსტი, ჯერ არ განხორციელებულა [თვალთვაძე, 2008: 12-20]. ამასვე მოგვითხრობს ალავერდის ოთხთავის გადამწერი: „...სახარებათადა შემიწამებია ბერძულსა ორჯერ და ქართულსა და ყოვლითურთ უნაკლულოდ რიცხვთა და კანონითა და განთესულნი არღარა დავწერენ ამისთვის, რამეთუ ზანდუკი მასვე მოასწავებს და რად არს ჭირი ორკეცი, პატივიცა წიგნისა და უშურერდებოდა და ყოველსავე ზედა შემინდვეთ. ღმერთმან გარწმუნოს" [ქართულ... 1986: 212].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტის წაკითხვები ემთხვევა ალავერდის ოთხთავის წაკითხვებს და ორივენი უპირისპირდებიან გიორგისეულ რედაქციას. ლოგიკურად გამომდინარეობს დასკვნა, რომ სახარების ოშკური ხელნაწერის

ძირითადი ტექსტი (o[#]) ისევე, როგორც ალავერდის ოთხთავი, წარმოადგენს ბერძნულთან ორჯერ შედარების გზით მიღებულ ვერსიას. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ალავერდის სახარებას (A-484) არ ერთვის გიორგი მთაწმინდლის ცნობილი ანდერძი. იგი არ ახლავს არც სახარების ოშკურ ხელნაწერს (ათონ. 62). ეს ანდერძი გიორგი ათონელმა ბერძნულთან მესამედ შედარების შემდეგ ჩამოყალიბებულ ტექსტს დაურთო.

სახარების ოშკურ ხელნაწერში არსებულმა სწორებებმა გვაფიქრებინა, ხომ არ არის იგი უშუალოდ გიორგი მთაწმინდლის ხელიდან გამოსული? მით უმეტეს, რომ იგი ათონზეა გადაწერილი და XI საუკუნით თარიღდება. მაგრამ მანუსკრიპტზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ ეს ასე არ უნდა იყოს. სახარების ოშკური ხელნაწერი არ წარმოადგენს ათონელი მამის, ასე ვთქვათ, სამუშაო ვერსიას. გადამწერმა თუ რედაქტორმა ზუსტად იცის, რა უნდა გაასწოროს, რომელი ადგილი რითი უნდა ჩაანაცვლოს. იგი ამ სამუშაოს ძალიან ფრთხილად და ზუსტად ასრულებს, ტექსტში ზედმეტი ჩარევის გარეშე. ეს მანუსკრიპტი რომ უშუალოდ გიორგი მთაწმინდლის ხელიდან იყოს გამოსული, სულ სხვა ვითარება გვექნებოდა. ჩვენ შეგვეძლებოდა, თვალი გვედევნებინა წმიდა მამის რედაქტირების პროცესისათვის.

სახარების ოშკური ხელნაწერის (ათონ. 62) ტექსტოლოგიური შესწავლის შედეგად შეგვიძლია დავასკვნათ:

სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტი (o[#]) და ალავერდის (a) ოთხთავის ტექსტი ერთმანეთს მისდევს. ჩვენი აზრით, ისინი წარმოადგენს გიორგი მთაწმინდლის მიერ სახარების ბერძნულ დედანთან ორჯერ შედარების გზით მიღებულ ვერსიას. რედაქტირების პროცესი ჯერ არ არის დასრულებული. სახარების ოშკური ხელნაწერის პირველადი ტექსტის (o[#]) შედარებამ ურბნისის (F), პალესტინის (G), ჯრუჭის (D), პარხლის (E) ოთხთავებთან ცხადყო, რომ იგი, მართალია, ხშირად მისდევს მათ, მაგრამ არ არის არც ერთი მათგანის იდენტური. ოშკის სახარების პირველადი ტექსტის (o[#]) ყოველი ის იკითხვის, რომლის მსგავსი არ აღმოჩნდა არც ჯრუჭ-პარხლის (DE) და არც ურბნის-პალესტინურ (FG) ოთხთავებში, დაემთხვა ალავერდის (a) ოთხთავის წაკითხვებს.

სახარების ოშკური ხელნაწერის მეორეული ტექსტის შედარებამ ვანის (H), ეჭმიაძინის (I) და გელათის (K) ოთხთავების ტექსტთან ცხადყო, რომ რედაქტორის სწორებები ხდება გიორგი მთაწმინდლის უკვე საბოლოო, ბერძნულ დედანთან მესამედ შეჯერებული, ტექსტის მიხედვით. შესაბამისად, მეორეული ტექსტი გიორგისეული რედაქციის იდენტურია.

ლიტერატურა

1. თვალთვაძე დ.რომელი რედაქციის ტექსტს შეიცავს ალავერდის ოთხთავი? // რელიგია.- 2008.- #1
2. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმი: (A) კოლექციისა: ტომი 3 / ელენე მეტრეველის რედაქციით.- თბილისი,1986
3. ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია / ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ივანე იმნაიშვილმა.- თბილისი,1979
4. ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია: სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით: (897, 936 და 973 წ. წ.), გამოსცა ა. შანიძემ.- თბილისი,1945
5. Robert P. Blake. Catalogue des Manuscrits Georgiens de la Bibliothèque de la laure D' Iviron au mont antos: 1.- Paris, Librairie auguste picard, 82, Rue Bonaparte, 1932

მეგრულ - ქართული ინტერფერენციებისათვის

ენობრივ კონტაქტს, როგორც კულტურათა შორის კონტაქტების ყველაზე მნიშვნელოვან ასპექტს, კვლევის საკმაო ტრადიცია გააჩნია, თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ენათმეცნიერებასა და მომიჯნავე დარგებში მიღწეული შედეგები ამ კუთხით ძირითადად ინდოევროპულ ენებზე აისახება და ისევ და ისევ ნაკლებია ცნობილი სხვა ენების შესახებ სოციო- და ფსიქოლინგვისტიკაში.

ენობრივი კონტაქტი თავისთავად სხვადასხვა ენობრივ დაჯგუფებებს შორის კონტაქტს გულისხმობს. აქედან გამომდინარე ეს, ზოგადად, ის სფეროა, რომელშიც ლინგვისტური, სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური, პედაგოგიური ასპექტების შეჯერება ხდება. ამდენად, ამა თუ იმ ენის ლინგვისტური კვლევა არ შეიძლება შემოიფარგლოს ენის, როგორც დახურული სისტემის, კვლევით.

პირველ რიგში, აუცილებელია იმ კრიტერიუმების გარკვევა, რომელთა მიხედვითაც გამოვლინდება ესა თუ ის ფენომენი და მიეცემა მას გარკვეული ადგილი. 1977 წელს გამოცემულ წიგნში „Sprachen in Kontakt“ ვაინრაიხი ასხვავებს კონტაქტის შედეგად წარმოშობილ ფენომენებს, ერთი მხრივ, ცოცხალ მეტყველებასა და, მეორე მხრივ, ენაში, როგორც *Langue* [Weinreich, 1977:27-28]. კლაუს ციმერმანმა დიფერენციაციის შემდეგი მეთოდები შემოგვთავაზა:

1) სხვაობა მოკლევადიან და გრძელვადიან ფენომენებს შორის;

2) სხვაობანი ფენომენებს შორის, როცა ისინი, ერთი მხრივ, ენის სოციალურ მხარეს, ხოლო, მეორე მხრივ, მის სტრუქტურას ეხებიან. მოკლევადიანი ფენომენების შემთხვევაში, რომელიც ენის სტრუქტურულ მხარეს მოიცავს, ციმერმანი ორ ფაქტორს გამოყოფს:

1) *ნარეკობა*, რომლის ქვედა საფეხურებად მას ინტერფერენცია, ე. წ. code-switching (სამეტყველო კოდის ცვლა - ერთიდან მეორეზე გადასვლა და პირიქით) და ტრანსფერენცია წარმოუდგენია;

2) *გაადვილება* (Vereinfachung). ეს არის სტრატეგია, რომლითაც მიიღწევა კომუნიკაცია ენობრივი ბარიერის არსებობის დროსაც. ე. წ. „foreigner talk“ წარმოადგენს ენის გაადვილებულ ფორმას, რომელსაც იყენებს ამ ენაზე მოლაპარაკე ინდივიდი უცხოელთან

კომუნიკაციის მისაღწევად [Zimmermann, 1992:50]. ამ გზით ნასწავლ ენას, როგორც წესი, „გატეხილ ენას“ უწოდებენ [Ferguson, De Bose, 1977:108].

გრძელვადიანი ფენომენების რიგში ციმერმანთან ლექსიკური ნასესხობები გვხვდება.

მსოფლიოში არ არსებობს ქვეყანა, სადაც ენათშორისი კონტაქტები არ იყოს დაფიქსირებული. იქაც კი, სადაც ორენოვანი საზოგადოება არ არსებობს, სხვადასხვა გზით (ვაჭრობა, დიპლომატია, ტურიზმი) მყარდება კონტაქტი ენებს შორის. პირველი პროფესიული ენა წარმოიშვა გაცხოველებული ვაჭრობის შედეგად

ხმელთაშუაზღვისპირეთში. ასევე არსებობს მონაცემები რუსულ-ნორვეგიული შერეული ენის შესახებ, რომელზეც მეთევზეები მეტყველებდნენ. ენობრივი კონტაქტების შედეგად წარმოშობილი ენების საუკეთესო ნიმუშებია პიჯინი და კრეოლი.

ხშირმა მასობრივი გადაადგილებებმა, კოლონიალიზმმა და საზღვრების მუდმივმა გადაწევამ ბევრ ქვეყანაში ორენოვნება ან სულაც მრავალენოვნება დაამკვიდრა. არსებობს ქვეყნები, სადაც ერთმანეთის გვერდით რამდენიმე ენა თანასწორუფლებიანად ფუნქციონირებს სახელმწიფო ენის სტატუსით (შვეიცარია, ლუქსემბურგი, ბელგია, ინდოეთი, კანადა და სხვ.). შესაბამისად, ამ ქვეყნებში საზოგადოება ორენოვანი ან სულაც მრავალენოვანია.

საინტერესოა ენობრივი კონტაქტები ერთი საზოგადოების შიგნით, როცა საზოგადოების ერთი ნაწილი ორენოვანია, მეორე კი - არა. ასეთ ვითარებას ადგილი აქვს მაშინ, როცა დომინანტია ერთი ენა, რომელზეც მეტყველებს საზოგადოების ყველა წევრი და, შესაბამისად, უმეტესად ამ ენაზე ხდება კომუნიკაცია. ამავე დროს საზოგადოების ერთი ნაწილი მეტყველებს დამატებით სხვა ენაზე, რომელიც მისთვის წარმოადგენს L1-ს. ასეთ ფაქტებს ადგილი აქვს ქართველური ენების მაგალითზე, ანუ გვაქვს დომინანტი ენა - ქართული, რომელზეც მეტყველებს საქართველოში მცხოვრები ქართველური ჯგუფის ენებზე მოლაპარაკე ყველა ინდივიდი. ამავე დროს სვანები და მეგრელები მეტყველებენ კიდევ სხვა ენებზე, კერძოდ, სვანები - სვანურად, მეგრელები - მეგრულად.

როდესაც ზემოთ ვახსენეთ ენობრივი კონტაქტები ერთი საზოგადოების შიგნით, მხედველობაში გვქონდა ისტორიულად და გენეტიკურად მჭიდრო კავშირში მყოფი საზოგადოებრივი ჯგუფები, რომლებიც მოიაზრებიან ერთ ეთნოსად, აქვთ საზიარო

კულტურა და ტრადიციები, რაც ამ ხალხების ყოველდღიურ ცხოვრებასა და საქმიანობაში აირეკლება.

ცხადია ის ფაქტი, რომ იქაც კი, სადაც ორენოვანი საზოგადოება (ამ სიტყვის ვიწრო გაგებით) არ არსებობს, გარკვეულწილად მაინც აქვს ადგილი ბილინგვიზმს. მხედველობაში გვაქვს ენის სუბსისტემები:

ა) დიალექტები;

ბ) სოციოლექტები;

გ) დროით განპირობებული ენობრივი ვარიაციები (ერთი თაობის ან ეპოქის

ენა).

აქედან გამომდინარე, მხოლოდ ერთ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანიც გარკვეულწილად ორენოვანი ან მრავალენოვანი გამოდის იმიტომ, რომ არავინ ლაპარაკობს ყოველთვის ერთნაირად. ყველა ენაში არსებობს დიალექტები და სოციოლექტები. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, მაგალითად, კახელი უქცევდეს კახურად, იმერელი - იმერულად და ა. შ. ცხადია, რომ სხვადასხვა თაობა განსხვავებულად მეტყველებს. ამასთან, ისევ სოციო- და ფსიქოლინგვისტური თვალსაზრისით ძალიან საინტერესოა მეტყველების ტრანსფერენტულობა, ანუ ინდივიდის უნარი, ცვალოს სამეტყველო კოდი მოცემული სოციალურ-კულტურული ფონის შესაბამიად.

ამჯერად ჩვენი მიზანია, წარმოვაჩინოთ ინტერფერენციის საკითხები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში მყოფი ორი მონათესავე ენის - ქართულისა და მეგრულის - მაგალითზე. ამოსავალი იქნება მეგრული ენის კონტაქტი ქართულის დასავლურ დიალექტებთან: ქვემოიმერულთან და გურულთან. ფაქტია, რომ გარკვეული სახის ზანიზმები სწორედ ამ დიალექტებშია დაფიქსირებული, რასაც თავისი ლოგიკური ახსნა აქვს - გეოგრაფიულად განპირობებული მუდმივი კონტაქტი ენებს შორის. ამ კუთხით ბევრი დაწერილა ქართველურ ენათმეცნიერებაში და, ამდენად, ჩვენ აქ არ შევხებით უკვე მრავალჯერ განხილულ ფაქტებს (ნასესხობებს ლექსიკაში, ასევე, ერგატიულ კონსტრუქციებს, როგორებიცაა, მაგალითად, *კაცმა მოვიდა, კაცმა მოკვდა*) და მხოლოდ რამდენიმე კონკრეტულ მორფო-სინტაქსურ ინტერფერენციაზე გავამახვილებთ ყურადღებას.

ქართული ენის დასავლურ კილოებზე მოლაპარაკის მეტყველებაში ხშირად გვხვდება ისეთი ზმნური ფორმები, როგორებიცაა: მინავალა, ნაკეთება, ნაქონა და ა. შ. რაც სალიტერატურო ქართულისათვის მცდარი და მიუღებელია. საქმე ისაა, რომ ზმნის ასეთი ფორმის წარმოება ახასიათებს მეგრულ ენას, კერძოდ კი ეს არის მეოთხე სერიის ფორმები. სალიტერატურო ქართულს მეოთხე სერია არ მოეპოვება და ზემოთ ჩამოთვლილი ზმნების ეკვივალენტურ ფორმებს ანალიტიკურად აწარმოებს: მიდიოდა თურმე, აკეთებდა თურმე, ჰქონდა თურმე. აღსანიშნავია ისიც, რომ მეგრულს ზმნების მეშველზმნიანი უღლებაც ახასიათებს, მაგალითად: თასუნდას იუღაფუ (თესავდეს იქნება); ჰკუმუნდას იუღაფუ (ჰამდეს იქნება). მსგავსი წარმოება ზმნისა საკუთრივ ქართულისათვის უცხოა. სალიტერატურო ენა ასეთ შემთხვევებს შემდეგნაირად გააფორმებს: ალბათ (და) თესავს; ალბათ (შე)ჰამს და ა.შ. ხოლო მეგრულიდან გადმოქართულებული ფორმები, როგორიცაა: თესავდეს იქნება; ჰამდეს იქნება მეგრულის კალკს წარმოდგენს; ანუ, როგორც ვხედავთ, იქ, სადაც მეგრული კავშირებითი კილოს ფორმებს იყენებს, ქართულში ინდიკატივია (თხრობითი კილო) გამოყენებული. საერთოდ, თუ დავუკვირდებით, კონიუნქტიური (კავშირებითი კილო) და ინდიკატიური ფორმები განსხვავებულ ასპექტში გამოიყენება ქართულსა და მეგრულში. სანამ კონკრეტულ მაგალითებს მოვიყვანდეთ, ორიოდ სიტყვით ვახსენებთ, რომ კონიუნქტივის უმთავრესი ფუნქცია არის მოდალობის გამოხატვა. ასეა ეს უნივერსალურად მრავალ ენაში. კონიუნქტივის იყენებენ რეალური, შესაძლებელი ან არარეალური მოქმედების გამოსახატავად. აქედან გამომდინარე არსებობს კონიუნქტივის შემდეგი სახეები: რეალისი, პოტენციალისი და ირეალისი. ხშირად ამ კილოთი გამოიხატება მოქმედება, რომელიც სურვილზე, ნატვრაზე მიუთითებს. აქ უკვე საქმე გვაქვს კონიუნქტივის ოპტატიურ ან

ვოლუნტატიურ ფუნქციასთან. არც ქართველური ენებისთვისაა უცხო კონიუნქტივის ამ ასპექტში გამოყენება. ნატვრით წინადადებებში ძირითადად კავშირებით კილოს ხმარობენ. მაგ. ნეტა მოვიდეს, ნეტა წავიდეს, ნეტა გააკეთოს და ა.შ. მსგავს სურათს გვიჩვენებს, აგრეთვე, მეგრულიც: ნოტე ჭუმორთას, ნოტე მიდართას, ნოტე გააკეთას. ვხედავთ, რომ ორივეგან (როგორც ქართულში, ისე მეგრულში) მეორე კავშირებითია გამოყენებული. საერთოდ, კავშირებითის ფორმები შესაბამის წრეთა მწკრივების მორფოლოგიურ ბაზაზეა აგებული. მაგ. აწმყოს კავშირებითი აგებულია უწყვეტელის ბაზაზე (აკეთებდეს - აკეთებდას), მყოფადისა - ხოლმეობითის (გაკეთებდეს - გაკეთებდას), მეორე კავშირებითი - წყვეტილის (გაკეთოს - გაკეთას) და ა.შ. ყოველივე ამის ფონზე მაინცა აქვს ხოლმე ადგილი სემანტიკურ სხვაობებს ამა თუ იმ ფორმის ხმარებისას ქართულსა და მეგრულში.

მაგალითისთვის მოვიყვანთ ასეთ წინადადებას მეგრულიდან: ფარა კომუჩასუ-ნი, კოჩი იპექ. ამ წინადადების ქართული ეკვივალენცია: ფული რომ მომცა, კაცი ვიქნები. ორივეგან დამოკიდებულ წინადადებაში გვაქვს ერთი და იგივე ზმნა "მოცემა" (მეგრ. "მოჩამა") . განსხვავება თვითონ ზმნის ფორმებს შორის არის წინადადებებში. მეგრულში პირობა გამოხატულია მეორე კავშირებით, ხოლო ქართულში- წყვეტილით. ქართულ წინადადებას რომ მეგრული მოდელი მოვარგოთ, მივიღებთ შემდეგს: ფული რომ მომცეს, კაცი ვიქნები. რასაც თავისთავად სხვა დატვირთვა აქვს და არ არის მეგრული წინადადების სემანტიკური ეკვივალენტი. თვითონ ზმნის სემანტიკიდან თუ ამოვალთ, "მოცემა" არის გარდამავალი ზმნა, რომელიც აქტიურ სუბიექტს და პირდაპირ და ირიბ ობიექტს მოითხოვს. ჩვენი მაგალითების შემთხვევაში ზმნის ეს სემანტიკური როლები რედუცირებულია, ანუ რეალურად არ არსებობს აქტიური სუბიექტი, რომელიც "მიცემის" აქტს განახორციელებს. არც მეგრული "კომუჩასუ-ნი" და არც ქართული "მომცა" არ გულისხმობს მესამე პირს, რომელიც პირველს რაღაცას მისცემს. სემანტიკურად ეს ფორმები "ქონა" ზმნის ეკვივალენტურია, ანუ იმავე წინადადების პარაფრაზირება შესაძლებელია შემდეგნაირად: ფული რომ მქონდეს, კაცი ვიქნები (ფარა კომილუდასუ-ნი, კოჩი იპექ). არის კიდევ ერთი საინტერესო დეტალი - როგორც კი მეგრულ დამოკიდებულ წინადადებაში ლექსიკურად მარკირებულ აქტიურ სუბიექტს შემოვიყვანთ, შეიცვლება წინადადების შინაარსი: თიქ ფარა კომუჩასუ-ნი, კოჩი იპექ . შესაბამისად, ამ წინადადების ქართული ეკვივალენცია: მან ფული რომ მომცეს, კაცი ვიქნები. ანუ, როგორც ვხედავთ, თუ ქართული წინადადებისათვის ლექსიკურად მარკირებული სუბიექტის არსებობა ირელევანტურია, მეგრულში სწორედ ამაზეა დამოკიდებული წინადადების სწორად გაგება.

ჩვენ ტიპოლოგიური შედარებისათვის ისეთი მაგალითი მოვიყვანეთ, რომელშიც ანალოგიური ფორმების ხმარებისას სემანტიკურ სხვაობას ჰქონდა ადგილი ამ ენებს შორის. დაკვირვებები გვიჩვენებს, რომ მეგრულისათვის ზემოხსენებული კონსტრუქცია არ არის ერთადერთი. მისთვის მისაღებია, ასევე, ქართული მოდელი:

ფული რომ მომცა, კაცი ვიქნები - ფარა კომუჩასუ-ნი, კოჩი იპექ ზოგადად, როცა ენა რისამე გამოხატვის რამდენიმე ხერხს იცნობს, ბუნებრივია, აქედან ერთ-ერთს ენიჭებოდეს უპირატესობა. მეგრულის მაგალითზე სწორედ ასეთ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე - ორივე კონსტრუქცია სწორია, მაგრამ მეტყველებაში უფრო ხშირად გამოიყენება პირველი, ანუ კავშირებითის ფორმით ნაწარმოები. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, მეგრელის მეტყველებაში სწორედ პირველი ფორმა სჭარბობდეს მეორეს და ამ ენაზე მოლაპარაკე

შესაბამისად აგებდეს ქართულ წინადადებებს, რაც ხშირ შემთხვევაში სემანტიკურ გაუგებრობას იწვევს. აქ უკვე საქმე გვაქვს მორფო-სინტაქსურ ინტერფერენციასთან.

ბილინგვიზმის შემთხვევაში ერთი საზოგადოების შიგნით ციმერმანი ორ ასპექტს გამოყოფს: კოლექტიურ და ადსკრიპტიულ ბილინგვიზმს. კოლექტიური ბილინგვიზმი გულისხმობს, რომ საზოგადოების ძირითადი ნაწილი ერთნაირად ორენოვანია, ხოლო ადსკრიპტიული ბილინგვიზმის დროს სოციალურ ჯგუფზეა დამოკიდებული ამა თუ იმ ენის გამოყენება; ანუ არსებობს A ჯგუფი, რომელიც ძირითადად ერთ ენას იყენებს და B ჯგუფი, რომელიც ძირითადად მეორე ენის მომხმარებელია [Zimmermann, 1992:57]. ეს იმას ნიშნავს, რომ სოციალურ ხშირ შემთხვევაში შეგნებულად ირჩევს ერთ ენას მიუხედავად იმისა, რომ მას კომპეტენცია მეორე ენაშიც გააჩნია. აქ უკვე თავს იჩენს ისეთი ფენომენი, როგორიც არის ენობრივი იდენტიფიკაცია. ზოგადად, იდენტიფიკაცია ენობრივი (კულტურათა შორის) კონტაქტების შემთხვევაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ასპექტია. სპეციალურ ლიტერატურაში საუბარია იდენტიფიკაციის სხვადასხვა დონეზე: ეთნიკური იდენტიფიკაცია, სოციალური იდენტიფიკაცია, პერსონალური იდენტიფიკაცია და სხვ. ენობრივი იდენტიფიკაციის ცნებაც, რასაკვირველია, კავშირშია ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ დონეებთან და, უფრო მეტიც, იგი ძალიან ხშირად გაიგივებულია ეთნიკური იდენტიფიკაციის ცნებასთან. პირველ რიგში, აუცილებელია გაირკვეს, თუ რომელ მოვლენასთან გვაქვს საქმე, ინტერეთნიკურ თუ ინტრაეთნიკურ კონსტელაციასთან. ცხადია, რომ ენობრივი ვარიაციების შიგნითაც ფიქსირდება იდენტიფიკაციის მომენტი და ეს ბუნებრივიცაა. განსხვავებულად მეტყველება წარმოადგენს ინდივიდისათვის ნიშანს, რის მიხედვითაც ხდება ამ პიროვნების იდენტიფიკაცია სხვადასხვა ჭრილში (ეთნიკური, სოციალური და სხვ.).

ზემოთ ნახსენები კონსტელაციებიდან (ინტერეთნიკური vs ინტრაეთნიკური) აქცენტს ვაკეთებთ ინტრაეთნიკურ კონსტელაციაზე, ვინაიდან ენობრივი კონტაქტის შემთხვევაში ერთი საზოგადოების შიგნით სწორედ ეს უკანასკნელი თამაშობს დიდ როლს. ამასთან, ყურადღებას შევაჩერებთ ენის პარალინგვისტულ/პროსოდიულ დონეზე და განვიხილავთ კონკრეტულ სუპრასეგტმენტალურ ელემენტს მეგრულ-ქართული ენობრივი კონტაქტის ჭრილში. ეს ელემენტი არის და, რომელიც მეგრულში მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციას ასრულებს. ქართულში იგი მაერთებელი კავშირის ფუნქციით გვხვდება. ამასთან და ქართულსა და მეგრულში ხშირია ნაწილაკის სახითაც, როცა კითხვას ჩაკითხვა მოსდევს, მაგ. რა მინდა? რა მინდა და -შენი კარგად ყოფნა. მეგრ.: მურე და. მუდგა რდას (რა არის და, რაც გინდა იყოს); ენათმეცნიერი იზა ჩანტლაძე მიიჩნევს, რომ და იმთავითვე ყველა

ქართველურ ენაში ნაწილაკ-კავშირის წარმოადგენდა და პროსოდიულ მოთხოვნილებებს ემსახურებოდა. საინტერესოა, რომ ჩაკითხვა სვანურში ყოველთვის ღ კავშირით ფორმდება. აქედან გამომდინარე, იგი იდენტურია ქართული და კავშირ-ნაწილაკისა, ვინაიდან ამავდროულად ღ ელემენტი სვანურში და კავშირის ფუნქციას ასრულებს [ჩანტლაძე, 1998:214].

საკუთრივ მეგრულში და ელემენტს სხვა პროსოდიული დატვირთვაც აქვს, სახელდობრ, იგი ხშირად იხმარება წინადადებაში, რომელიც თხოვნას, მუდარას შეიცავს და ექსპრესიული ხასიათისაა. მისი ქართული ეკვივალენტი ამ შემთხვევაში „რა“ ნაწილაკი იქნება. მაგ. მოლართი და გოხვეწეწე (ჩამოდი, რა, გეხვეწები); ქიმერთი და ქოუწი (მიდი, რა, უთხარი). და ელემენტით ქართული წინადადების გაფორმება ძალიან ხშირია მეგრულენოვანი ინდივიდის მეტყველებაში. ამ ნაწილაკის ექსპრესიული ელფერი იმდენად ძლიერია, რომ მოლაპარაკე სამეტყველო კოდის შეცვლის დროსაც (როდესაც ხდება მეგრულიდან ქართულზე გადართვა) უმეტესწილად ინარჩუნებს მას. ამიტომაც გვხვდება ქართულად მეტყველების დროს მსგავსი წინადადებები: მომიტანე, და: ჩამოდი და და ა.შ. განსაკუთრებით ხშირია

მსგავსი შემთხვევები ბავშვების მეტყველებაში: დედა, გამიკეთე და საჭმელი;

მომიტანე და პური და ა.შ.

სამეტყველო კოდის შეცვლასთან დაკავშირებით საინტერესოა პასიურ ორენოვანთა მეტყველება, თუ როდის და რა ვითარებაში ხდება ამა თუ იმ ფორმის გამოყენება. მეგრულ-ქართულის შეთხვევაში პასიურ ორენოვანს დავარქმევდით ინდივიდს, რომლისთვისაც L1-ს წარმოადგნს ქართული, ხოლო მეგრული L2-ია. დაკვირვების მიხედვით საკმაოდ სწრაფად ხდება სამეტყველო კოდის ცვლა და მეტყველებაც სიტუაციაზეა გათვლილი. მაგალითად, სამეგრელოში ჩასულ თბილისელს (წარმოშობით მეგრელს) შეუძლია ადვილად ჩართოს თავის ქართულ

მეტყველებაში მეგრულისათვის დამახასიათებელი თავისებურებები, განსაკუთრებით კი პროსოდიული ელემენტები, მათ შორის ზემოთ განხილული და. რასთან გვაქვს ამ შემთხვევაში საქმე? შეიძლება მიჩნეულ იქნას მსგავსი რამ ინდივიდის იდენტიფიკაციის შეცვლად? იდენტიფიკაცია, როგორ წესი, არ იცვლება, და, ამდენად, ცნება „იდენტიფიკაციის შეცვლა“ კონტრადიქცია გამოდის. მეორე მხრივ, ცხადია, რომ სამეტყველო კოდის შეცვლით სწორედ ენის პროსოდიულ დონეზე ხდება კოდირება

ინდივიდის იდენტიფიკაციისა. ზოგადად, იდენტიფიკაციის ცნება სოციო- და ფსიქოლინგვისტიკაში ჯერ კიდევ არ არის ბოლომდე შესწავლილი. ამდენად,

დასკვნების გამოტანაც საკმაოდ რთული საქმეა. ცალმხრივი მიდგომა საკითხისადმი უმართებულო იქნებოდა. თითოეული მოლაპარაკე, მიუხედავად იმისა, რომ იგი გარკვეულ სოციუმს ეკუთვნის, ინდივიდია და, შესაბამისად, მეტყველების კვლევასაც, საბოლოო ჯამში, ცალკეულ ინდივიდამდე მივყავართ. აქვე გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ მეტყველება არა მხოლოდ გრამატიკულ წესებს ექვემდებარება, არამედ ის ამავედროულად არის ქცევა. შესაბამისად, როცა ლაპარაკია პროსოდიულ დონეზე ინდივიდის იდენტიფიკაციაზე, ამას უნდა შევხედოთ იმავე ქცევის ასპექტში. იმდენად, რამდენადაც ასეთ შემთხვევებში საქმე გვაქვს არა საკუთრივ ერთი ენიდან მეორეზე გადასვლასთან, არამედ ენის პროსოდიულ დონეზე კონკრეტულ ინტერფერენციასთან, როდესაც არ ხდება სამეტყველო კოდის ცვლა ვიწრო ლინგვისტური გაგებით (არ იცვლება ლექსიკა და მორფო-სინტაქსი), მსგავსი შემთხვევები შეიძლება განხილული იქნას დიგლოსიის დონეზე. თვითონ ტერმინი *დიგლოსია* ბერძნულიდან მოდის და შეესება მება ლათინურ *ბილინგვიზმს*. ენამეცნიერებაში მისი დანერგვა ჩარლზ ფერგიუსონის სახელს უკავშირდება, კერძოდ კი მის პუბლიკაციას „Diglossia“, რომელიც 1959 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „Word“- ში. ავტორი ცდილობს, აღწეროს საზოგადოებრივი მრავალენოვნების განსაკუთრებული ფორმა, სადაც ენის H (high) ვარიაცია უპირისპირდება ერთ ან მეტ L (low) ვარიაციას, ანუ არსებობს ერთი სტანდარტული სალიტერატურო ენა და მასთან დაპირისპირებული რამდენიმე ენობრივი ვარიაცია. H-ს დაუფლება ხდება ხელოვნური გზით (გაკვეთილი) მაშინ, როდესაც L ბუნებრივი გზით ნასწავლი ვარიაციაა. ფერგიუსონი ზემოხსენებულ პუბლიკაციაში დიგლოსიის შემდეგ განმარტებას გვთავაზობს: *"დიგლოსია არის შედარებით სტაბილური ენობრივი სიტუაცია, რომელშიც, ენის ძირითადი დიალექტების გარდა (ისინი შესაძლებელია მოიცავდეს სტანდარტს ან რეგიონალურ სტანდარტებს), ერთობ დივერგენტული, მაქსიმალურად კოდიფიცირებული (ხშირ შემთხვევაში გრამატიკულად უფრო კომპლექსური) ენობრივი ვარიანტი შედის. ეს უკანასკნელი სალიტერატურო ენის ორგანიზმისათვის ერთგვარ გამტარს წარმოადგენს ადრეულ პერიოდში ან სხვა ენობრივ ჯგუფში. მისი ათვისება მიიღწევა ფორმალური განათლების გზით და გამოიყენება როგორც მწერლობაში, ასევე ზეპირმეტყველებაში, მაგრამ არა ყველა სფეროში"* [Ferguson, 1959: 336].

დიგლოსიის ყველაზე მნიშვნელოვან ნიშან-თვისებად ფერგიუსონი H და L-ისთვის ფუნქციების გადანაწილებას მიიჩნევს. ზოგიერთ სიტუაციაში მხოლოდ H-ს გამოყენება ხდება, ზოგან კი L არის პრიორიტეტული და ეს ბუნებრივიცაა. მოლაპარაკე სიტუაციის

მიხედვით თვითონ ირჩევს ამა თუ იმ ენობრივ ვარიანტს და ეს არჩევანი ხშირ შემთხვევაში უკავშირდება ენის სოციალურ ფუნქციას. ცნობილია, რომ სხვადასხვა ენას vs ვარიაციებს თუ ენობრივ ფორმებს მოლაპარაკისათვის სხვადასხვა ხარისხის მქონე სოციალური დატვირთვა აქვს. მრავალენოვან საზოგადოებებში გვხვდება სხვადასხვა ენობრივი ჯგუფები, რომლებიც დაკომპლექტებულია ამ ენებზე მოლაპარაკე ინდივიდებით და იმის მიხედვით, თუ რომელი ენის მატარებელია ინდივიდი, ხდება მისი მიკუთვნება ამა თუ იმ ჯგუფსადმი. ბუნებრივია, ერთი ენობრივი ჯგუფის შიგნითაც გვხვდებიან ასევე ორენოვნები. ასეთ შემთხვევაში მათ მეტყველებაში ხდება ისეთი მოდელის კონსტრუირება, რომელშიც ყველა ენას ფუნქციონალურად თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი. სწორედ ასეთი მოდელი გვხვდება მეგრულენოვანი ინდივიდების შემთხვევაში, ანუ გვაქვს ფაქტიურად ერთი საზოგადოება და ერთი საკომუნიკაციო, დომინანტური ენა (ქართული), რომელზეც მეტყველებს ამ საზოგადოების ყველა წევრი. ამავდროულად არსებობენ ორენოვნები სვანებისა და მეგრელების სახით. მათ მეტყველებაში კონსტრუირებულია ზემოხსნეული ენობრივი მოდელი, რომელშიც ორივე ენას: ქართულსა და მეგრულს vs ქართულსა და სვანურს თავისი ფუნქციონალური დატვირთვა აქვს. თუკი ქართულისა და მეგრულის შემთხვევაში ფერგიუსონისეული დეფინიციებით ვიხელმძღვანელებდით, სალიტერატურო ქართული გამოდის ე.წ. H ვარიაცია, მეგრული კი - L. ვინაიდან აქ ლაპარაკია ენების ფუნქციონალურ მხარეზე სოციოლინგვისტურ ასპექტში, მეგრულს სოციოლინგვისტურად ფაქტიურად დიალექტის ფუნქცია გააჩნია.

რა თქმა უნდა, ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტები და მოვლენები სრულად ვერ ასახავს იმ თავისებურებებს, რომლებიც ამ ორი ენის ერთმანეთთან მუდმივი კონტაქტის შედეგად იჩენს თავს. წინამდებარე სტატია ორენოვანი ავტორის ლინგვისტურ დაკვირვებებს ეყრდნობა. ჩვენი მიზანია, ნაწილობრივ მაინც წარმოჩინდეს ეს თავისებურებები და მომავალშიც გაგრძელდეს ამ კუთხით მუშაობა, რამაც, შესაძლებელია ბევრი, აქამდე ამოუხსნელი ლინგვისტური პრობლემა გადაჭრას.

ამ ტერმინს ციმერმანამდე იყენებდნენ ფერგიუსონი და დე ბუსი [Ferguson, De Bose, 1977:103].

pidgin - კოლონიური ექსპანსიის დროს ძირითადად აფრიკისა და ამერიკის კონტინენტებზე წარმოშობილი ენები (წარმოიშვა ინგლისური, ფრანგული, ესპანური და პორტუგალიური ენების ბაზაზე). creol - პიჯინის განვითარებული საფეხური - ფუნქციონალურად ჩამოყალიბებული ენა.

ინგლ. Language1 (ე.წ. პირველადი ენა).

მეოთხე სერია გააჩნია ასევე სვანურს და სავარაუდოდ ამით აიხსნება მსგავსი ფორმების გავრცელება ქართული ენის რაჭულსა და ლეჩხუმურ დიალექტებში.

ზოგიერთ ენაში, მაგალითად, გერმანულში ამ კილოს სხვა ფუნქციაც გააჩნია. იგი გამოიყენება სხვისი ნათქვამის გადმოსაცემად.

შესაძლებელია, აქ დიალექტურ სხვაობასთანაც გვექონდეს საქმე, რაც კიდევ ცალკე საკვლევეია.

ლიტერატურა

1. Bußmann, H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1990
2. Ferguson Ch. Diglossia, Word, XV.- 325-340.- 1959
3. Ferguson, Ch. De Bose, E. Simplified Registers, Broken Language and Pidginization, in: Valdman, A. (ed.): Pidgin and Creole Linguistics, Bloomington: Indiana University press, 99-125.- 1977
4. Tandaschwili M. Lehrveranstaltungen: Sprachkontakt und Bilingualismus (Uni Frankfurt) file: <http://titus.uni-frankfurt.de/personal/manana/bilingual/index.htm.-2001-2003>
5. Kremnitz G. Gesellschaftliche Mehrsprachigkeit. Wien: Braumüller, 1994
6. ქაჯაია ო. მეგრულ-ქართული ლექსიკონი: ტომი 1.- თბილისი, 2001
7. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford: Blackwell, 1994
8. ჩიქობავა არნ. ჰანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ.- თბილისი, 1936
9. ჩანტლაძე ი. ქართველოლოგიური ძიებანი: 1.- თბილისი, 1998. გვ. 214
10. Weinreich U. Sprachen in Kontakt. Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung, mit einem Vorwort von André Martinet. Ed. und mit einem Nachwort zur deutschen Ausgabe versehen von A. de Vincenz, München: Beck, 1977

11. Zimmermann, K. Sprachkontakt und ethnische Identität und Identitätsbeschädigung. Aspekte der Assimilation der Otimí-Indianer an die hispanophone mexikanische Kultur. Frankfurt am Main: Vervuert, 1992

მთიელთა მიგრაციის დასაწყისი დასავლეთ საქართველოში წელთაღრიცხვების მიჯნაზე

წელთაღრიცხვების მიჯნაზე დასავლეთ საქართველოში მომხდარი ეთნიკური ცვლილებების ასახსნელად აუცილებელია ზემოაღნიშნული პროცესისათვის თვალის მიდევნება. პირველ რიგში, განვიხილავთ სტრაბონის (ძვ. წ. 64 – ახ. წ. 20 სს.) მონაცემებს დასავლეთ საქართველოს ეთნიკურ მდგომარეობასა და ტომთა განსახლებასთან დაკავშირებით.

სტრაბონის "გეოგრაფია" მრავალფენიანი თხზულებაა. მიუხედავად ამისა, ჩანს, რომ ავტორი ცდილობს, დააფიქსიროს მისი თანადროული მდგომარეობა. კოლხეთის ჩრდილო-დასავლეთით, ქ. დიოსკურიიდან (დღევანდელი სოხუმი), სტრაბონის თანახმად, განსახლებულნი არიან აქეელები, მათგან აღმოსავლეთით - ზიგები, ჰენიოხები და შემდეგ - კერკეტები. სტრაბონი თავდაპირველად წერს, რომ კერკეტების სანაპიროს შემდეგ არის აქეელთა სანაპირო - ხუთასი სტადიონი, მერე ჰენიოხთა – ათასი სტადიონი, ხოლო დიდი პიტიუნტისა დიოსკურიამდე - სამას სამოცი. ეს ცნობა მას არტემიდორესგან (ძვ. წ. II-I სს.) აქვს აღებული. შემდეგ თავადვე აღნიშნავს, რომ "მითრიდატეს ამბების აღმწერნი, რომელთაც მეტად დაეჯერებათ, ამბობენ, რომ ჯერ არიან აქეელები, შემდეგ ზიგები, მერე ჰენიოხები, კვლავ კერკეტები, მოსხები, კოლხები"[Strabo, 2, 14, ყაუხჩიშვილი, 1957: 120]. სტრაბონის დასკვნა, ჩვენი აზრით, მართებულია, რადგან მის თანამედროვეობასთან ეს კონიუნქტურა უფრო ახლოსაა. გარდა ამისა, ავტორი აღნიშნავს, რომ დასახლებული ტომების ზემოთ, ანუ მთიანეთში, ცხოვრობენ ფთეიროფაგები, სვანები და სხვა პატარა ტომები კავკასიონთან [Strabo, 2, 14, ყაუხჩიშვილი, 1957: 120]. სტრაბონთან ჩანს, რომ ის ეთნოპოლიტიკური ძვრები, რომელთაც ადგილი ჰქონდა მომდევნო საუკუნეში (ან, შესაძლოა, სტრაბონის უმცროსი თანამედროვეების ხანაში), უკვე დაწყებულია. ძვ. წ. II-I სს-ში ჰენიოხების დასავლეთით ჯიქები (ძიქები) სახლდებიან და მკვიდრდებიან. სარმატული ტომების დამკვიდრება ძვ. წ. II ს-დან დღევანდელი აფხაზეთის მიწა-წყალზე დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ძვ. წ. III-II სს-ში ჩრდილო კავკასიისა და სამხრეთ უკრაინის ვრცელ ტრამალებზე სარმატულ ტომთა ახალი მასების მოზღვავებასთან. ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა სოხუმის მახლობლად ეშერის ნაქალაქარზე სკვითურ-სარმატული ტიპის ძვ. წ. III-II სს-ის საბრძოლო იარაღის აღმოჩენა [ინაძე A, 1992: 47-48].

სტრაბონთან მოხსენიებულ კავკასიონთან მოსახლე "პატარა ტომებში" შეიძლება იგულისხმებოდეს აფშილებიც და აბაზგებიც [ლეთოდიანი, 1991: 6]. ამრიგად, სტრაბონთან

დაცულია ცნობა იმ მოსალოდნელი receptio-ს შესახებ, რომელიც შემდგომ განხორციელდა უკვე სტრაბონის უმცროს თანამედროვეთა ხანაში.

დიოსკურიდან ტრაპეზუნტამდე მოსახლეობდნენ (ყოველ შემთხვევაში, სანაპირო ზოლზე მაინც) კოლხები, რადგან მთა ტრაპეზუნტი მოხსენიებულია ტიბარანიისა და კოლხიდის საზღვარზე [Strabo, VII, 4, 3, ყაუხჩიშვილი, 1957: 100]. სტრაბონის ცნობით, კოლხეთს ესაზღვრებიან: ჩრდილო-დასავლეთით – ჰენიოხების თემი (სასაზღვრო ხაზი, ალბათ, გადიოდა, დაახლოებით, პიტიუნტთან ან მის დასავლეთით), ჩრდილოეთით – კავკასიონი, დასავლეთით – შავი ზღვა, სამხრეთ-დასავლეთით – ტრაპეზუნტი [ჯანაშია, 1988: 296].

ჰენიოხების და მოსხების გარემოცვაში სტრაბონი იხსენიებს კერკეტებს, რასაც ს. ჯანაშია ხსნის იმით, რომ ისინი კავკასიონის ჩრდილო კალთაზე ცხოვრობდნენ სანების და მცირე არმენიის მახლობლად [ჯანაშია, 1988: 302]. კლდოვან მთა სკიდისესთან, რომელიც უერთდება მოსხურ მთებს, სტრაბონი ასახელებს აპაიტებს, უწინდელ კერკეტებს. როგორც ჩანს, ისინი მთის შუა კალთებზე ბინადრობდნენ, რადგან სტრაბონი იქვე აღნიშნავს, რომ სკიდისეს მწვერვალები უჭირავთ ჰეპტაკომეტებს [Strabo, XII, 3, 18, 12; ყაუხჩიშვილი, 1957: 203-204]. მდ. ჭოროხის შესართავთან, მ. ინაძის აზრით, ჩერქეზული მოსახლეობის გაჩენა შეიძლება აიხსნას ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მწირ და უნაყოფო ადგილებში ჩერქეზების ერთ-ერთი ტომის აქ ჩამოსახლებით [ინაძე B, 1992: 162].

ჩერქეზული ეთნიკური ჯგუფების ბინადრობა, მართლაც, სავარაუდოა კოლხეთის სამხრეთ რეგიონებში, თუ გავითვალისწინებთ ადიღურ სამყაროსთან დაკავშირებულ ტოპონიმებს. თუმცა, ამ სახელების საფუძველზე შორსმიმავალი დასკვნების გაკეთებისას უთუოდ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ წერილობით ცნობებში ამგვარი ტოპონიმები დადასტურებული არ არის, რის გამოც ჩვენ მოკლებულნი ვართ შესაძლებლობას, ლიტერატურული წყაროებით შევამოწმოთ კოლხეთში ამ სახელების წარმოქმნის ქრონოლოგიური ჩარჩოები.

სტრაბონის ჰეპტაკომეტები ქსენოფონტეს სკვითინები არიან. სკვითინები, იგივე შკვითინები (შკვითი – შვიდი მეგრულად) ჰეპტაკომეტები, ანუ შვიდსოფლელნი, არიან. როგორც ჩანს, აქ საქმე შვიდი დასახლებული პუნქტის გაერთიანებასთან გვაქვს, რომელიც ეთნიკურად მეგრულ-ჭანურ ტომებს მიეკუთვნებოდა. მათთან მოსახლეობდნენ, ასევე, მოსინიკებიც, აგრეთვე, ბიძერებიც.

რაც შეეხება აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსხების (მესხების) მოსახლეობის საკითხს, აფხაზეთში მოსხებს ასახელებენ ჰელანიკე მიტილენელი (ძვ. წ. V ს.), პალეფატე აზიდოსელი (ძვ. წ. IV ს.) და მითრიდატეს ომების ისტორიკოსები.

პალეფატეს მდ. პართენიოსი (რომელთანაც ის მოსხებს ასახელებს) მცირე აზიის მდინარე კოჯა-ირმაკია. ამრიგად, მას აღრეული აქვს აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე მოსხები ძვ. წ. VI ს-ში მცირე აზიაში მოზინადრე მოსხებთან. მოსხების კერკეტების ზემოთ (ჩრდილო-აღმოსავლეთით) დასახელება უნდა გულისხმობდეს მათ განსახლებას არა დღევანდელი აფხაზეთის სანაპირო ზოლზე, არამედ მის შიდა, მთიან რეგიონში [ინაძე B, 1992: 162-163].

ამ საისტორიო ტრადიციას თუ დავუჯერებთ, ძვ. წ. V-I სს-ში მოსხთა ადგილსაცხოვრისი დღევანდელი აფხაზეთის შიდა მთაგორიან ადგილებში უფროა სავარაუდო, ვიდრე უშუალოდ სანაპირო ზოლზე, რითაც შეიძლება აიხსნას ის გარემოება, რომ ბერძენი ავტორები – ფსევდო სკილაქს კარიანდელი (ძვ. წ. VI ს.), არტემიდორე ეფესელი (ძვ. წ. III-II სს.) – ძველი პიტიუნტიდან ტუაფსემდე სანაპიროზე მცხოვრებ ტომთა შორის მოსხებს არ ასახელებენ. სტრაბონიც მის მიერ შედგენილ თხზულებაში მოსხებს უშუალოდ ზღვასთან, სანაპირო ზოლზე, არ იხსენიებს. მოსხთა ბინადრობას ჩრდილო კოლხეთის მთის სხვა რეგიონებში VI ს-ში, მ. ინაძის აზრით, პროკოფი კესარიელის ცნობაც ადასტურებს [ინაძე B, 1992: 163].

ამრიგად, ჩრდილო კოლხეთის მთიან რეგიონებში შეიძლება ვივარაუდოთ მესხური ტომების ბინადრობა. მოსხებად წოდებული ერთ-ერთი ტომის განსახლება სავარაუდოა აფხაზეთის ტერიტორიაზე, დასავლურქართული (ჭანურ-ზანური) და სვანური მოსახლეობის გვერდით. აქედან გამომდინარე, აღნიშნულ ადგილებში მოსხთა მიგრაციის პროცესი ამაზე ადრე, ჯერ კიდევ წინაანტიკურ ხანაშია (ძვ. წ. VIII-VII სს.) საფიქრებელი. ამ დროს შეინიშნება აღმოსავლეთიდან სხვადასხვა ქართველი ტომის – ბიძერების, ქათარზების - გადანაცვლება კულხას ყოფილი სამეფოს ცენტრისკენ, იგანიეხ-ჰენიოხის ეთნიკური მასების გაჭრა ჩილდირის ტბის მიდამოებიდან შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსკენ და მათი ამ სანაპიროს სხვადასხვა რეგიონში განსახლება [ინაძე C, 1992: 19]. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ტოპონიმის "მცხეთაშ" გაჩენა ჩრდილო კოლხეთშიც, კერძოდ სვანეთში [ინაძე B, 1992: 164].

აღსანიშნავია ძვ. წ. I ათასწლეულის I ნახევრის არქეოლოგიურ ძეგლებზე – სოხუმის მთაზე, ზემო რაჭაში, შიდა ქართლში – სამთავროს სამაროვანზე ერთნაირი ნაკეთობის, ფორმებისა და შემკულობის მქონე კერამიკული ნაწარმის აღმოჩენა [ინაძე C, 1992: 20].

მიუხედავად ამ მონაცემებისა, ნ. ლომოურის აზრით, მოსხებს აფხაზეთის ტერიტორიაზე საერთოდ არ უცხოვრიათ [ლომოური, 1998: 25]. ჩვენი აზრით, შესაძლოა, ანგარიში არ გავუწიოთ ლოგოგრაფოსთა მონაცემებს, მაგრამ სტრაბონის ცნობის უგულებელყოფა მეტად რთულია, რადგან ეს ისტორიკოსი გამოირჩევა მის მიერ მოწოდებული მონაცემების სიზუსტით. აქვე აღსანიშნავია, რომ პროკოფის მოსხები, ჩვენი აზრით, არა ჩრდილოეთში, არამედ სამხრეთში ბინადრობდნენ. თ. მიქელაძის აზრით, მესხურ ტომებს ახ. წ. პირველ საუკუნეებში თანამედროვე რაჭა-ლეჩხუმი ეკავათ [მიქელაძე, 1974: 22].

სტრაბონის მიხედვით, აფხაზეთის მთიან რეგიონებში ფთეიროფაგებიც ცხოვრობენ, როგორც ჩანს, უფრო დასავლეთით, ვიდრე მოსხები. აღსანიშნავია, რომ სტრაბონის დროისთვის აღარ იხსენიებიან კორაქსები და კოლები, რომელთაც ადრეულ ხანაში ეკავათ ტერიტორია მდ. ბზიფსა და დღევანდელ სოხუმს შორის (იგულისხმება როგორც სანაპირო, ასევე მთიანი რეგიონები). აღნიშნულ ტომთაგან კოლებს, ძირითადად, უნდა ეცხოვრათ კავკასიონის ფერდობებთან მდებარე ადგილებში. კორაქსების ადგილსაცხოვრისი უმთავრესად ჩრდილო-დასავლეთით უნდა ვიგულისხმოთ. ჰეროდოტეს წვრილ ტომებში [Herod. I, 203; ყაუხჩიშვილი, 1975: 111], მ. ინაძის აზრით, უნდა იგულისხმებოდნენ კოლები და კორაქსები [ინაძე B, 1992: 159]. შესაძლოა, კოლები და კორაქსები იმიტომ აღარ მოიხსენიებიან, რადგან მათ სახელს კოლხების სახელი ფარავს, რომლებიც სტრაბონთან ქ. დიოსკურიის აღმოსავლეთით ცხოვრობდნენ ან, შესაძლოა, მათი ასიმილირება მოხდა ჰენიოხების მიერ.

ტრაპეზუნტიისა და ფარნაკიის ზემოთ, ანუ მთიანეთში, სტრაბონის მიხედვით, ცხოვრობდნენ ტიბარანები, ქალდეები და სანები, რომელთაც უწინ უწოდებდნენ მაკრონებს. როგორც ჩანს, ეს ტომები (ტიბარანების გარდა) მთებში ცხოვრობდნენ აპაიტებისა და ჰეპტაკომეტების (მათ შორის მოსინიკებისა და ბიდერების) დასავლეთით.

სტრაბონის შემდგომი ისტორიკოსები აფიქსირებენ ძირეულ ცვლილებებს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. მითრიდატეს ისტორიკოსებიდან პირველად მემნონი ასახელებს სანეგებს და ლაზებს: "კლეოხარეს მემკვიდრეებმა ეს რომ დაინახეს... თვითონ კი ნავებზე [დასხდნენ] და გაიქცნენ პონტოს უკიდურესი აღმოსავლეთის მხარეებში; ამ ადგილებში ხომ სახლობდნენ სანეგები და ლაზები" [Memnon, XVII, 54. 7; ყაუხჩიშვილი, 1987: 46].

მემნონთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ ამ ავტორის მოღვაწეობა და თხზულების შექმნის პერიოდი ზუსტად არ არის დათარიღებული. როგორც წესი, მიიჩნევენ, რომ ის ძვ. წ.

I ს _ ახ. წ. I ს-ის მოღვაწეა, მაგრამ რადგანაც იგი ასახელებს სანეგებს და ლაზებს, თვლიან, რომ სტრაბონის უმცროსი თანამედროვე უნდა ყოფილიყო. ასეთ შემთხვევაში გამოდის, რომ ლაზებსა და სანიგებს პირველად პლინიუსი იხსენიებს.

ჩვენი აზრით, მემნონის ცნობაში უფრო ადრეული ვითარებაა ასახული, ვიდრე პლინიუსთან. რადგან პლინიუსი, გარდა სანიგებისა და ლაზებისა, იხსენიებს აფშილებსაც, რომელთაც, მართალია, თავიდან სანაპიროს მცირე ზოლი ეკავათ, მაგრამ თუკი მემნონის დროს ისინი უკვე ჩამოსახლებულნი იყვნენ, აუცილებლად იქნებოდნენ დასახელებული ლაზებსა და სანიგებს შორის. ამგვარად, მემნონი მოიხსენიებდა ან ლაზებსა და აფშილებს, ან სანიგებსა და აფშილებს. ამასთან აღსანიშნავია, რომ შესაძლოა, ლაზთა სამეფო ერთიან ეკონომიკურ სივრცედ აღიქმებოდა, ხოლო სანიგთა სამეფო – მისგან განსხვავებულ ეკონომიკურ-გეოგრაფიულ რეგიონად.

მემნონის ლაზებს თ. ყაუხჩიშვილი დიოსკურიის მიდამოებში ვარაუდობს. ლაზთა გავლენა ვრცელდებოდა დიოსკურიაზეც, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ ისინი მხოლოდ დიოსკურიის მიდამოებში ბინადრობდნენ და სამხრეთ-დასავლეთითაც არ ვრცელდებოდნენ.

ახ. წ. I ს-ში პლინიუსი თავის "ბუნების ისტორიაში" პირველად იხსენიებს აფსილთა ტომს ლაზთა და სანიგთა მეზობლად მდ. ასტელეფოსის (კოდორი) და მდ. ხრისოროასის (კელასური) მახლობლად. აქედან გამომდინარე, I-II სს-ში აფსილებს უნდა სჭეროდათ მდ. კოდორის (წებელდის) ხეობა. ჩრდილო-დასავლეთით მათი მიწა-წყალი ციხე-ქალაქ სებასტოპოლისამდე აღწევდა, ჩრდილო-აღმოსავლეთით კი - სვანთა ქვეყნამდე. რაც შეეხება სანაპირო ზოლს, აფსილებს აქ დიდი მონაკვეთი არ უნდა სჭეროდათ [არბოლიშვილი, 2006: 21-22].

დ. მუსხელიშვილის აზრით, ტოპონიმი, რომელმაც აფშილეთ-ეგრისის (ლაზიკის) საზღვარი შემოგვინახა, არის მთა აფშარა, ენგურისა და ღალიძგის ზემო წელის წყალგამყოფ ქედზე [მუსხელიშვილი, 1977: 118].

წებელდის გვიანანტიკური კულტურის (II-VI სს.) კერამიკულ ინვენტარს აფშილებს უკავშირებენ, რადგან ეს კერამიკა, ზოგიერთი არქეოლოგის მოსაზრებით, არსებითად განსხვავდება წებელდის ადრეანტიკური კერამიკისგან [Воронов, 1969: 75]. თუმცა, წებელდური კულტურის ელემენტები გენეტიკურად უკავშირდება ასევე წინამორბედი ხანის

კოლხურ-ყობანურ კულტურას, რაც სხვა მხრივ ძველი კოლხური მოსახლეობის ეთნოკულტურული ტრადიციების გაგრძელებაზე უნდა მიუთითებდეს [თოდუა, 2000: 190].

წებელდურ კულტურაში უცხო ელემენტების გაჩენა და ამასთან ერთად კოლხური ტრადიციების შენარჩუნება, ჩვენი აზრით, მიუთითებს სწორედ იმას, რომ აქ ლაზებისა და აფშილებისაგან შემდგარი შერეული მოსახლეობა ბინადრობდა.

აქვე აღსანიშნავია, რომ, მ. ინაძის აზრით, თუკი აფსაროს-ჭოროხის შესართავის მახლობლად მოსახლე კერკეტ-ჩერქეზების მეზობელ დასავლურქართულ ტომებთან შერწყმა-გათქვეფვის პროცესი შედარებით ადრე დასრულდა (კერკეტების ადიღური წარმომავლობის კვალი უთუოდ მდ. აფსაროსის და მითიური პერსონაჟის - აფსირტეს - სახელებში შემორჩა), ჩრდილო კოლხეთში, კოდორის ხეობაში, მობინადრე აფსილები უფრო დიდხანს ინარჩუნებენ საკუთარ ეთნიკურ სახელს; ამასთან, ცალკე ეთნოპოლიტიკურ ერთეულად ჩამოყალიბებულნი საუკუნეების განმავლობაში განაგრძობენ არსებობას [ინაძე A, 1992: 53].

ჩვენი აზრით, აფსილთა სახელის შენარჩუნება გამოწვეულია იმ მიზეზით, რომ აქ ფეოდალიზაციისათვის აუცილებელი არისტოკრატიული ფენის შევსება ძირითადად აფსილთა ბაზაზე განხორციელდა. ამის შედეგად ლაზიკის სამეფოში შემავალ ამ მხარეს, ამ ეკონომიკურ-გეოგრაფიულ რეგიონს, სახელი აფსილთა ტომმა მისცა.

ეთნონიმი „აფსილი“, ჭოროხის სახელწოდება „აფსაროსი“ – „აფსარი“, მ. ინაძის აზრით, სავარაუდოდ, მიუთითებს კოლხეთის ზოგიერთ რეგიონში ადიღური ეთნიკური ჯგუფების ბინადრობაზე არაუგვიანეს ძვ. წ. IV -ისა. მაგრამ ამასთან ერთად, მ. ინაძე აღნიშნავს, რომ "აფს" ძირის მქონე სახელების გაფორმება ქართულ-ზანური (-ელ/ილ, -არ) სუფიქსებით იმის მაუწყებელიც არის, რომ ადიღური ტომები ამავე დროს თანაარსებობდნენ ქართულ მოსახლეობასთან და გარკვეული ხნის განმავლობაში ქართული ეთნიკური სამყაროს გარემოცვაში იმყოფებოდნენ. აფსილი ტომები ქართული მოსახლეობის გარემოცვაში იყვნენ ახ. წ. I ს-ზე ადრე, რადგან ამ დროს ეთნონიმი – აფსილი, უკვე ქართული სუფიქსით გაფორმებული, შედის ბერძნულ-ლათინურ მწერლობაში [ინაძე B, 1992: 162].

ჩვენი აზრით, "აფსილ" სახელწოდების ქართული სუფიქსით გაფორმება, განპირობებული უნდა იყოს სწორედ აფშილეთში მეგრული (შესაძლოა მოსხურიც) ელემენტების არსებობით. აღსანიშნავია, რომ სტრაბონის შემდეგ მესხებს არ მოიხსენიებენ ანტიკური ავტორები. მათი (ასევე სხვა ტომების) ადგილს იკავებენ აფშილები.

მოგვიანებით აფსილთა გავრცელება ხდება მეზობელ სანიგთა სამთავროს ტერიტორიაზე. ისინი ჯერ აღმოსავლეთ ნაწილს იკავებენ, დაახლოებით, ციხე ანაკოფიამდე (ახალი ათონი), რომელიც ახ. წ. II ს-ში სანიგთა სამთავროს ფარგლებშია დასახელებული, ხოლო მომდევნო საუკუნეებში უკვე აფსილთა კუთვნილი ქალაქი ხდება [ინაძე B, 1992: 171; ლომოური, 1998: 40; მუსხელიშვილი, 1977: 99].

ახ. წ. I ს-დან აფხაზეთის ტერიტორიის სანაპიროზე პლინიუსი აღნიშნავს ახალ სატომო სახელწოდებას - "სანიკი". ერთხანს ამ ეთნონიმით დასახელებული ტომი ჰენიოხთა გვერდით მოიხსენიება, მაგრამ ახ. წ. II საუკუნის დამდეგისთვის ჰენიოხთა გაერთიანება, რომელიც მრავალი პატარა ტომისაგან შედგებოდა (ისევე, როგორც ეს სახელწოდება), ქრება წყაროებში და მის ადგილს სანიგთა სამთავრო იკავებს, რომელიც ჰენიოხთა სატომო კავშირების მსგავსად ვრცელ ტერიტორიას მოიცავდა. არიანეს (II ს.) გადმოცემით, მათ მიწა-წყალზე მდებარეობდა ქ. სებასტოპოლისი (დღევანდელი სოხუმი), დასავლეთით კი იგი მდ. აქეუნტს (დღევანდელი შახე) აღწევდა [ყაუხჩიშვილი, 1965: 159; ინაძე C, 1992: 45].

მემონი ევპატორისდროინდელი მოვლენების გადმოცემისას მხოლოდ ლაზებსა და სანიგებს ასახელებს, რაც, მ. ინაძის აზრით, მიუთითებს, რომ იმ დროს ეს ეთნიკური ჯგუფები მნიშვნელობით სხვებს აღემატებოდნენ.

ნ. ლომოურის აზრით, I-II სს-ში სანიგები განსახლებულნი იყვნენ დღევანდელი სოხუმიდან, დაახლოებით, დღევანდელი განთიადის სექტორამდე [ლომოური, 1998: 31], მაგრამ არიანესთან გარკვევით არის აღნიშნული, რომ მდ. აქეუნტი (შახე) ჰყოფს ძილქებსა და სანიგებს [Fl.Arr. PPE, 18, 11; კეჭაღმაძე, 1961: 52].

თუკი II საუკუნეში სანიგებს ვრცელი სანაპირო მიწები ეკავათ ქ. სებასტოპოლისიდან (დღევანდელი სოხუმი) მდ. აქეუნტამდე (შახე), V საუკუნისათვის მათ ამ ტერიტორიის ნაწილი შერჩენიათ მდ. აბასკოსიდან (ბზიფი, ფსოუ ან მძიმთა) აქეუნტამდე (შახე). რაც შეეხება სანაპირო ზოლს ბზიფიდან, დაახლოებით, დღევანდელ ახალ ათონამდე (ძვ. ანაკოფია), იგი აბასკების პოლიტიკურ ერთეულში იყო შესული. VI საუკუნისათვის აბაზგების პოლიტიკურ გაერთიანებაში ექცევა სანიგთა სამთავროს დანარჩენი ნაწილი. პროკოფი დასავლეთით იხსენიებს არა სანიგებს, არამედ ბრუქებსა და ჯიქებს [ინაძე C, 1992: 58].

საყურადღებოა "ქართლის ცხოვრების" მიერ XII საუკუნის მოვლენებთან დაკავშირებით სანიგთა მოხსენიება [ქართლის... 1959: 49]. ჩვენი აზრით, VI საუკუნიდან სხვა ტომთაგან

შევიწროებული სანიგები მთებში განაგრძობენ ბინადრობას, სავარაუდოდ, კავკასიონის ჩრდილო კალთებზეც, რითაც აიხსნება სანიგთა მოხსენიება ქაშაგებთან (ჩერქეზებთან) ერთად.

I საუკუნეში მნიშვნელოვანია სედოხეზების ტომის მოხსენიება ტაციტუსის (55/56 - 117 წ-ის შემდეგ) მიერ [Tacit. III, 48; Латышев, 1938: 315]. სედოხეზები, ჩვენი აზრით, მდ. ენგურის შესართავთან ცხოვრობდნენ, რადგან ტაციტუსის მდინარე ხობი და არიანეს მდინარე ქობოსი იგივე ენგურია.

არიანესთან (II ს.) პირველად არიან დასახლებულნი აბაზგები: "აფსილების მეზობლები აბასკები არიან, აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგან აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი" [Fl.Arr. PPE, 11, 11; კეჭაღმაძე, 1961: 43]. მდ. აბასკოსი (ფსოუ, ბზიფი ან მძიმთა) ზღვასთან შეერთების ადგილას, ჩანს, სანიგების მიწა-წყალზეა. სავარაუდოდ, ამ დროს აბაზგები ჯერ კიდევ მთებში ბინადრობდნენ და მდინარეს სახელი მის სათავეებთან მცხოვრები ტომის სახელის მიხედვით შეერქვა. აბასგები, შესაძლოა, ახ. წ. V ს-მდე მაინც ცხოვრობდნენ კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთით, მდ. ფსოუს ან მძიმთის სათავეებში და ამ დროიდან ჩამოსახლდნენ შავი ზღვის სანაპიროზე [გვანცელაძე, 1993: 26-27].

არიანეს დროს აბაზგების საცხოვრისი ძლივს აღწევდა სებასტოპოლისამდე, მაგრამ V საუკუნეში ისინი უკვე დასახლებულნი არიან მდ. აბასკოსამდე. მოგვიანებით, ბიზანტიურ პერიოდში, აბაზგები ვრცელდებიან ნიკოფსიამდე (ადრეულ წყაროებში "ძველი ლაზიკა" - თანამედროვე ნეგოფსუხო). ამგვარად, ისინი დაეუფლნენ სანიგების ტერიტორიას მთლიანად და უშუალოდ დაუმეზობლდნენ ჯიქებს. ამის შემდეგ სანაპიროზე რჩება მხოლოდ ორი სახელწოდება: აბაზგია (აფხაზეთი) და ჯიქია (ჯიქეთი) [Меликишвили, 1959: 89].

ძნელი სათქმელია, რა ფორმით გამოიხატა აბაზგებისა და სანიგების შერწყმა. ჩვენ არ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ იმასთან დაკავშირებით, თუ რა ენაზე საუბრობდნენ ეთნიკურად შერწყმული აბაზგები და სანიგები, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, არ მომხდარა სრული გაძევება სანიგებისა მათი ყოფილი საცხოვრისიდან. საფიქრებელია, რომ ეს ორი ტომი - ბარის მოსახლეობა სანიგებისა და მთიელი აბაზგები - ერთმანეთს შეერწყნენ და აბაზგთა სახელმა გადაფარა სანიგთა სახელი. შესაძლოა, ამ მოვლენას იგივე მიზეზი ჰქონდა, რა მიზეზითაც მეზობელ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ ერთეულს აფშილეთი ეწოდა.

პ. ინგოროყვას აზრით, აფხაზეთა ტომის ძირითადი ტერიტორია აფხაზეთის მთიანი ზონა იყო, რომელიც მოიცავდა შემდეგ სექტორებს: 1. მდ. ბზიფის ხეობის შუა და ზემო ნაწილი, 2. მდ. ფსოუს ხეობის ზემო ნაწილი, 3. მდ. მძიმთის ხეობის შუა და ზემო ნაწილი. ადრინდელი ცენტრი, ჩანს, მძიმთის ხეობაში იყო, რომელსაც ეწოდებოდა აბასხი - აფხაზეთა მდინარე [ინგოროყვა, 1954: 123].

აბაზეთა მთავარი ეთნიკური ბირთვის ჩამოსახლება ჩრდილო კავკასიიდან აფხაზეთის მთიან რეგიონში, მოსალოდნელია ახ. წ. I ს-ის დასასრულისთვის, ცოტა მოგვიანებით კი აფხაზურ-ადილეური ტომების ახალი ნაკადების ჩამოსვლამ ბიძგი მისცა აბასკ-აბაზეთა გაძლიერებას [ინაძე B, 1992: 171-172].

აფშილები და აბაზეები II-V სს. ცხოვრობდნენ სებასტოპოლისსა და მდ. აბასკოსს შორის. II ს-ში ეს ტერიტორია სანიგების სამთავროში შედიოდა, რომელიც სებასტოპოლიდან მდ. აქეუნტამდე (შახე) იყო გადაჭიმული. გვიანანტიკურ პერიოდში (არაუადრეს II საუკუნისა), სამხრეთ აფხაზეთში იჭრებოდა მეგრულ-ჭანური წარმოშობის ტომები (ლაზები), რომლებმაც აფხაზები ჩრდილოეთისაკენ განდევნეს. არ არის გამორიცხული, ამ დროს სამხრეთ-აღმოსავლეთ აფხაზეთის მთიანი რაიონები სვანურ ეთნიკურ ელემენტსაც დაეკავებინა [Анчабадзе, 1976: 38-40].

ნ. ლომოური თავდაპირველად მიიჩნევდა, რომ აფშილები და აბაზეები ზღვის სანაპიროზე მდ. ხობსა და სებასტოპოლის-სოხუმს შორის მდებარე სექტორში ცხოვრობდნენ, ხოლო სანიგების მიწა-წყალი კი ვრცელდებოდა სებასტოპოლისიდან მდ. აქეუნტამდე (შახე) [ლომოური, 1968: 10]. აფსილთა ნაწილის მდ. კოდორის აღმოსავლეთით მოსახლეობას V-VI სს-ისათვის ვარაუდობს ზ. პაპასქირი [პაპასქირი, 2004: 27-28]. ასევე, მ. გუნბაც აღნიშნავს, რომ აფსილები იკავებდნენ ტერიტორიას დიოსკურიიდან ენგურამდე, ხოლო მათი ჩრდილო საზღვარი ან გუმისთაზე, ან კელასურზე გადიოდა [Гунда, 1989: 140]. მოგვიანებით ნ. ლომოურმა გალის რაიონში და მდინარე ენგურის მარცხენა სანაპიროზე აფხაზეთა მოსახლეობის შესახებ აზრი შეიცვალა: არიანეს აფსილები და აბასგები თანამედროვე აფხაზეთა წინაპრები არიან, მაგრამ მათი განსახლების უკიდურესი სამხრეთი საზღვარი არასდროს მდ. ღალიძგას არ გადმოსცილდება [ლომოური, 1996: 79]. აფხაზი ტომები არასდროს, მათი ისტორიის თვით უადრეს ეტაპზეც კი, არ მოსახლეობდნენ დღევანდელი გალის რაიონის ტერიტორიაზე. ეს უკანასკნელი პოლიტიკურადაც და ეთნიკურადაც ყოველთვის ლაზიკის, ანუ ეგრისის, ორგანული ნაწილი იყო. V საუკუნის დასაწყისისათვის ლაზიკის სამეფოს თანდათანობითი გაძლიერების შედეგად საზღვარმა ლაზებსა და

აფსილებს შორის გადაინაცვლა მდ. კოდორამდე, ლაზებმა შეავიწროვეს აფსილები, ამ უკანასკნელებმა კი - აბაზგები [ლომოური, 1998: 34, 40].

ლაზების (ეგრების) გაძლიერება II საუკუნეში მოსალოდნელია რიონის ჩრდილო დასავლეთის სანაპიროზე, რადგან არგვეთში ქართლია გაბატონებული, რაც ხელისშემშლელი პირობა იქნებოდა აფსილებსა და სანიგებს შორის აბაზგების ჩამოსახლებისათვის [ლეთოდიანი, 1991: 9].

ჩვენი აზრით, არავითარი ეთნიკური გადაადგილება არ მომხდარა, ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს გარკვეული პოლიტიკური ერთეულის მიერ სხვა პოლიტიკურ ერთეულთა სახელის გადაფარვასთან, ხოლო მოსახლეობა I-II სს-დან მოყოლებული იყო შერეული მეგრულ-აფხაზური როგორც ეთნიკური, ისე ენობრივი ნიშნით.

ამრიგად, V-VII სს-ში არ დაწყებულა აბაზგთა შერწყმა სანაპირო ზოლზე ძველთაგანვე მოსახლე დასავლურქართულ ტომებთან - სანიგებთან, არამედ ეს პროცესი მიმდინარეობდა უფრო ადრეულ საუკუნეებშიც. თუმცა, აქვე აღსანიშნავია, რომ აბაზგთა ნაწილმა, განსაკუთრებით მთაში დარჩენილმა მოსახლეობამ, ჩვენი აზრით, შეინარჩუნა თავისი ეთნიკური სახე და თვითმყოფადობა, ხოლო ის ფაქტი, რომ პროკოპის აბაზგების დასავლეთ მეზობლებად დასახელებული ჰყავს უკვე არა სანიგები, არამედ ზელქები (ჯიქები), მიუთითებს იმაზე, რომ აბაზგთა სახელმა გადაფარა სხვა, ქართული ეთნიკური სამყაროს კუთვნილი ტომების (სანიგები, ადრეული წყაროების ჰენიოხები, კორაქსები, კოლები) სახელები.

რაც შეეხება აფსილ-აბაზგთა საზღვრის გადაწევას პუნქტ ტრაქეასთან, ისტორიკოსთა აზრით, ეს უნდა ყოფილიყო ან ანაკოფიასთან (დღევანდელი ახალი ათონი) მდ. გუმისთაზე, ან გაგრასთან. V საუკუნისათვის ჩრდილოეთისაკენ გადაინაცვლეს აბაზგებმაც; მათ დაიკავეს ტერიტორია მდ. გუმისთასა და მდ. ფსოუს შორის, სანიგების განკარგულებაში დარჩა სანაპიროს მონაკვეთი ფსოუსა და შახეს შორის, სადაც შემდეგ უკვე ჯიქები სახლობენ [ლომოური, 1998: 40; მუსხელიშვილი, 1977: 99].

გვიანდელმა წყაროებმა (იპოლიტე რომელი, ევსევი კესარიელი, პროკოპი, იუსტინიანეს ნოველები, აგათია სქოლასტიკოსი) არაფერი იციან აბაზგების სანაპიროზე მოსახლეობის შესახებ აფსილებსა და სანიგებს შორის სებასტოპოლ-ცხუმამდე. გარდა ამისა, არ არსებობს რაიმე წერილობითი წყარო, რომელიც პირდაპირ მიუთითებს სანიგების მიწა-წყალზე აბაზგების მთლიანად და აფსილების ნაწილის გადასვლას და იქ დამკვიდრებას. არ

მომხდარა არავითარი სანიგების გადაადგილება თავიანთი საცხოვრისიდან. III-IV საუკუნეებშიც ისინი თავიანთ ძველ სამოსახლოზე ცხოვრობდნენ, რაზედაც თავის დროს მიუთითებდნენ პლინიუსი და ფლავიუს არიანე. V საუკუნის ანონიმი ავტორი სებასტოპოლიდან პიტიუნტამდე არ იცნობს სხვა ეთნოსს, გარდა სანიგებისა, რომლებიც, მისივე გადმოცემით, V საუკუნეში მოქცეული უნდა იყვნენ კოლხეთის, ანუ ლაზიკის, სამეფოში. გარდა ამისა, დ. ლეთოდიანის აზრით, თუკი აფშილები და აბაზგები ერთმანეთის უშუალო მოსაზღვრენი იყვნენ ზღვის სანაპიროზე, მაშინ ბუნებრივი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ ბიზანტიელთა მხედრიონი ან აფშილების, ან აბაზგების ტერიტორიაზე უნდა მოხვედრილიყო და არა მათ შორის, შუა ადგილას; ბიზანტიელები კი სანიგების მიწა-წყალზე მოხვდნენ. აბაზგების სანაპიროზე მოსახლეობის არსებობას პირველად პროკოფი უთითებს ტრაქეასთან (დღევანდელი გაგრა ან ახალი ათონი). აქედან გამომდინარე, აბაზგები ჩრდილო კავკასიონიდან შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე უნდა გამოჩენილიყვნენ არაუადრეს V საუკუნისა და ამ დროიდან ისინი მხოლოდ აწინდელი გაგრის ან ახალი ათონის რაიონში უნდა დასახლებულიყვნენ. ქართველური ტომები არა მარტო შახემდე მოსახლეობდნენ, რომელიც სანიგებსა და ჯიქებს მიჯნავდა ერთმანეთისგან, არამედ მის ჩრდილო-დასავლეთითაც იყვნენ გავრცელებულნი [ლეთოდიანი, 1991: 22-34]. თუმცა, აქვე აღსანიშნავია, რომ არიანეს "ძველი ლაზიკა" გულისხმობს ლაზების ეკონომიკურ სივრცეში ოდესღაც, ყოველ შემთხვევაში, არიანემდელ ეპოქაში, ნიკოფსიამდე ტერიტორიის ჩართვას.

ლიტერატურა

1. არბოლიშვილი ლ. პლინიუს უფროსის "ბუნების ისტორია", როგორც კოლხეთის ისტორიის წყარო. ავტორეფერატი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი. 2006
2. Анчабадзе З. В. Очерки этнической истории абхазского народа.- Сухуми, 1976
3. გვანცელაძე თ. კვლავ ეთნონიმ აფხაზისა და მასთან დაკავშირებულ ფუძეთა შესახებ/ საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია.- თბილისი, 1993
4. თოდუა თ. საქართველოს შავიზღვისპირეთის ეთნო-კულტურული ისტორიის ზოგიერთი საკითხი ახ.წ. II-IV სს-ის სამარხეული ძეგლების მიხედვით // საისტორიო ძიებანი.-თბილისი.- 2000.- №3
5. ინგოროყვა პ. გიორგი მერჩულე.- თბილისი, 1954

6. ინაძე მ.ძველი აფხაზეთის ეთნოპოლიტიკური ისტორიის საკითხები // საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე: ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნებათმცოდნეობის სერია.- თბილისი.-1992 A.-№ 2
7. ინაძე მ.აფხაზეთის ძველი მოსახლეობა // მნათობი.- თბილისი.- 1992, B.- №2
8. ინაძე მ.ძველი აფხაზეთის ეთნოპოლიტიკური ისტორიის საკითხები. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნებათმცოდნეობის სერია: №1.- თბილისი,1992 C
9. კეკელაძე ნ.ფლავიუს არიანე. მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო.- თბილისი,1961
10. ლეთოდიანი დ.აფხაზეთის, აფშილეთის და სანიგეთის პოლიტიკური დამოკიდებულება ეგრისთან (ლაზიკასთან) IV-VIII სს-ში.- თბილისი,1991
11. ლომოური ნ.ეგრისის სამეფოს ისტორია.- თბილისი,1968
12. ლომოური ნ.ძველი აფხაზეთის ეთნოკულტურული ისტორიიდან.- თბილისი,1998
13. ლომოური ნ.დასავლეთ საქართველო რომის პოლიტიკურ სისტემაში ახ.წ. II-III სს-ში: ქართული დიპლომატია // წელიწდეული.- თბილისი.-1996.-№6
14. მიქელაძე თ.ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან: (ძვ.წ. II-I ათასწლეული).- თბილისი,1974
15. მუსხელიშვილი დ.საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები: 1.- თბილისი,1977
16. პაპასქირი ზ.ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან: 1.- თბილისი, 2004
17. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ: ტ. 2.- თბილისი,1959
18. ყაუხჩიშვილი თ.სტრაბონის გეოგრაფია.- თბილისი,1957
19. ყაუხჩიშვილი თ.ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ: ტომი 6.- თბილისი,1987
20. ყაუხჩიშვილი ს.გეორგიკა, ბიზანტიელი ავტორების ცნობები საქართველოს შესახებ: ტომი 2.- თბილისი,1965
21. ჯანაშია ს.შავიზღვისპირეთის საისტორიო გეოგრაფია. შრომები: ტ.6.- თბილისი,1988
22. ჰეროდოტე. ისტორია. ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებელი დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა: ტომი 1.- თბილისი,1975
23. Воронов Ю.Н. Археологическая карта Абхазии.- Сухуми, 1969
24. Гунба М.М. Абхазия в первом тысячелетии н.э.- Сухуми, 1989
25. Латышев В.В. Scythica et Caucasica: ВДИ. №2.- Москва,1938

26. Меликишвили Г. К истории древней Грузии. - Тбилиси, 1959

ს ა რ ზ ე ვ ი

1. ვახტანგ ლიჩელი
კულტურული და სავაჭრო ურთიერთობები ცენტრალურ ამიერკავკასიაში (გრაკლიანი გორა).....2
2. ოლღა პეტრიაშვილი
აბსურდის პრობლემა ლიტერატურულ გროტესკში.....18
3. მანანა ტაბიძე
თბილისური მეტყველება (ისტორია და თანამედროვეობა).....30
4. კობა ოკუჯავა
ამირანის ეპოსის ადილური ვარიანტები.....43
5. ინგა სანიკიძე
მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის პრობლემა ერთი ტიპის რთული წინადადების კავშირში.....52
6. თამარ ჩიხლაძე
დიალოგისა და მონოლოგის ურთიერთქმედების საკითხისთვის.....62
7. ირინა გველესიანი
„საკუთრების მინდობასთან“ დაკავშირებული ტერმინები ქართულ, რუსულსა და ინგლისურ
ენებში („საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის“, „რუსეთის ფედერაციის სამოქალაქო
კანონმდებლობისა“ და „მონტანას კოდექსის“ მიხედვით).....71
8. ეკა კვირკველია
სახარების ომკური ხელნაწერის (ათონ. 62) კოდიკოლოგიურ-ტექსტოლოგიური ანალიზი მათეს
სახარების მაგალითზე.....79
9. ლელა სამუშია
მეგრულ - ქართული ინტერფერენციებისათვის.....90
10. ნათია ფიფია
მთიელთა მიგრაციის დასაწყისი დასავლეთ საქართველოში წელთაღრიცხვების მიჯნაზე.....101